

***PANDANGAN DUNIA SUPARTO BRATA WONTEN
ING NOVEL LARA LAPANE KAUM REPUBLIK***

SKRIPSI

**Dipunajengaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minangka Jejangkeping Pandadaran Anggayuh
*Gelar Sarjana Pendidikan***

dening :

Hana Kurniati

NIM 09205241061

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**

2013

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Pandangan Dunia Suparto Brata wonten ing Novel Lara Lapane Kaum Republik* menika saged dipunuji awit sampun pikantuk pasarujukan dening dosen pembimbing.

Yogyakarta, 26 Juli 2013
Pembimbing I

Dr. Suwardi, M. Hum.
NIP. 19640403 199001 1 004

Yogyakarta, 26 Juli 2013
Pembimbing II

Dra. Sri Harti Widyastuti, M. Hum.
NIP. 19621008 198802 2 001

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Pandangan Dunia Suparto Brata Wonten Ing Novel Lara Lapane Kaum Republik* menika sampun dipunandharaken wonten ing ujian pendadaran wonten sangajenging *Dewan Penguji* nalika tanggal 31 Juli 2013 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI			
Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M. Hum.	Ketua Penguji		22-08-2013
Dra. Sri Harti Widyastuti, M. Hum.	Sekretaris Penguji		21-08-2013
Drs. Afendy Widayat, M. Phil.	Penguji I		22-08-2013
Dr. Suwardi, M. Hum.	Penguji II		22-08-2013

Yogyakarta, 22 Agustus 2013

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M. Pd.

NIP. 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan wonten ing ngandhap menika, kula:

Nama : **Hana Kurniati**

NIM : 09205241061

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

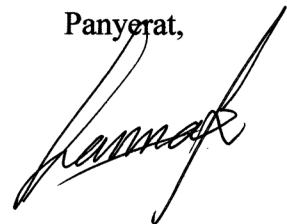
Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika ingkang damel kula piyambak. Ingkang kula mangertos *karya ilmiah* menika boten dipunuji kangge pikantuk *gelar* sarjana pendidikan wonten Perguruan Tinggi sanesipun, saha ingkang kula mangertos ugi wosipun *karya ilmiah* menika boten dipunserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka *acuan* kanthi adhedhasar tata cara saha etika nyerat *karya ilmiah* ingkang umum sarta dipunserat wonten kapustakan.

Wedharan menika dipunserat kanthi saestu. Menawi samangke wonten kasunyatanipun wedharan menika boten leres, sedayanipun dados tanggél jawab kula pribadi.

Yogyakarta, 05 Juli 2013

Panyerat,

Hana Kurniati

SESANTI

*Kesempatan akan mengetuk setiap pintu tapi tidak semua orang memiliki kunci
untuk membukanya –Hitam Putih–*

When there is a will, there is a way

PISUNGSUNG

Puja puji sukur konjuk dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos, *karya ilmiah*
menika kula aturaken dhateng Bapak saha Ibu ingkang sampun paring panjurung
saha donga pangestu.

PANDANGAN DUNIA SUPARTO BRATA WONTEN ING NOVEL LARA LAPANE KAUM REPUBLIK

**dening Hana Kurniati
NIM 09205241061**

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken *pandangan dunia* Suparto Brata wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Wedharan *pandangan dunia* dipuntindakaken kangge mangertosi asal lairipun rriptan novel. *Pandangan dunia* saged dipunmangertosi saking gayutan antawisipun *fakta cerita* novel *Lara Lapane Kaum Republik* kalihan *latar belakang* sosial panganggit, saha *latar belakang* sosial ingkang kagambaraken wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

Sumber data panaliten inggih menika novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata. Cara ngempalaken data ingkang dipunginakaken kanthi maos nyerat. Pirantining panaliten menika kertu data kangge mbiyantu panaliti anggenipun ngempalaken data. *Analisis* data mawi *metode dialektik* wonten panaliten ingkang ngginakaken *teori strukturalisme genetik*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik*, wondene *reliabilitas* ngginakaken *reliabilitas intrarater* saha *interrater*.

Asiling panaliten, saha pirembagan ngandharaken bilih: 1) *fakta cerita* paraga wonten ing *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika Wiradi, Wiranta, Sukardiman, Kusnarna, Ibu Wiradad, saha Elok. Latar wekdal antawisipun warsa 1948-1949. Latar papan wonten ing tlatah saindenging Solo, antawisipun desa Bekonang, Widuran, Bengawan, saha Madiun. Latar sosial nedahaken kawontenan prastawa panguwaosan Welandi ing kutha Solo, *pemberontakan* PKI ing Madiun, saha kawontenan antawisipun warsa 1948-1949. *Plot* wonten ing novel ngginakaken *alur progresif* inggih menika *alur* ingkang nedahaken satunggaling perkawis nyebabaken perkawis sanesipun. 2) *latar belakang* sosial ingkang kagambaraken wonten ing novel inggih menika Agresi Militer Belanda II, *pemberontakan* PKI ing Madiun, saha kawontenan antawisipun warsa 1948-1949. 3) asal lairipun rriptan novel saged dipunmangertosi saking *pandangan dunia* panganggit. Suparto Brata ngripta *fakta* sejarah wonten salebeting novel. Prastawa sejarah menika dipunginakaken kangge mbangun kawontenan kasunyatanipun, ingkang salajengipun dipungambaraken mawi *fakta cerita*. Prastawa-prastawa sejarah wonten ing novel inggih menika Agresi Militer Belanda II, *pemberontakan* PKI ing Madiun, saha kawontenan rikala warsa 1948-1949. Gegayutan kalihan prastawa kasebut, Suparto Brata nedahaken gagasan antawisipun, nasionalisme, ikhtiar, saha katresnan. *Pandangan dunia* Suparto Brata kasebut tuwuh saking kawontenan sosial rikala bangsa dipunjajah Welandi. Rakyat kedah gadhah jiwa nasionalisme tumrap republik supados saged uwal saking jajahanipun Welandi. Kawontenan sosial menika ndadosaken kaum republik kedah ikhtiar kangge ngupiya gesang ing kawontenan sosial ingkang boten temtu, sarta katresnan dhateng tiyang sepuh mliginipun ibu.

PRAWACANA

Alhamdulillahirobbilalamin, ngaturaken raos sokur dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos ingkang tansah paring rahmat saha hidayahipun dhateng panyerat, satemah skripsi kanthi irah-irahan *Pandangan Dunia Suparto Brata wonten ing Novel Lara Lapane Kaum Republik* menika saged dipunserat kanthi sae. Skripsi menika dipunserat minangka jejangkeping pandadaran anggayuh *gelar* sarjana pendidikan.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng sedaya *pihak* ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun awit saking purwaka dumugi paripurnaning skripsi menika. Kanthi raos ingkang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M. Pd. MA, minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal kangge sinau wonten ing jurusan menika;
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M. Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika;
2. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum. minangka Ketua Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta saha minangka pembimbing skripsi ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, saha ashipun satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae;
3. Ibu Sri Harti Widyastuti, M.Hum minangka dosen pembimbing skripsi ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi sarta ashipun satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae;
4. Bapak Drs. Hartanto Utomo minangka dosen pembimbing akademik ingkang tansah paring bimbingan, saha semangatipun nalika kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta;

5. Bapak Ibu dosen saha staf jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya bimbinganipun saha ngelmu ingkang mumpangat tumrap kula;
6. *Dewan penguji* Tugas Akhir Skripsi ingkang sampun paring pamrayogi saha pitedahipun;
7. Bapak saha ibu ingkang kula tresnani awit sedaya panjurung saha donga pangestunipun;
8. Kulawarga Kos Putri Kusuma Prapanca 436 ingkang sampun paring panjurung dhateng panaliti;
9. Kanca-kanca Pendidikan Bahasa Daerah kelas B angkatan 2009 sarta sedaya *pihak* ingkang sampun paring panjurung saha donganipun dhateng panyerat satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Anggenipun damel skripsi menika dereng saged kawastanan sae, jangkep, saha sampurna. Pramila saking menika sedaya pamrayogi saha panyaruwe ingkang saged ndadosaken langkung sae, jangkep, saha sampurnaning skripsi menika, tansah katampi kanthi bingahing manah saha kaaturaken agunging panuwun. Mugi-mugi skripsi menika saged murakabi tumrap piwulangan sarta *pihak-pihak* ingkang mbetahaken panaliten menika.

Yogyakarta, 05 Juli 2013

Panyerat,

Hana Kurniati

WOSING ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
SARINING PANALITEN	vii
PRAWACANA	viii
WOSING ISI	x
DHAFTAR <i>TABEL</i>	xiii
DHAFTAR GAMBAR	xiv
DHAFTAR <i>LAMPIRAN</i>	xv
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Perkawis	4
D. Wosing Perkawis	5
E. Ancasing Panaliten	5
F. Paedahing Panaliten	6
G. Pangertosan	6
BAB II GEGARAN TEORI	
A. Karya Sastra	8
B. Novel wonten ing <i>Perspektif Strukturalisme Genetik</i>	10
C. <i>Strukturalisme Genetik</i>	12
D. <i>Fakta Cerita</i>	14
1. Paraga	14
2. Latar	16

3. <i>Plot</i>	18
E. Biografi	20
F. <i>Latar Belakang Sosial</i>	21
G. <i>Pandangan Dunia</i> Panganggit wonten ing <i>Strukturalisme Genetik</i> ..	22
H. Gayutanipun <i>Fakta Cerita</i> kalihan <i>Pandangan Dunia</i> Panganggit ...	23
I. Panaliten Ingkang Jumbuh	25
BAB III CARA PANALITEN	
A. Jinising Panaliten	27
B. Data saha Sumbering Data	27
C. Caranipun Ngempalaken Data	28
D. Piranti Panaliten	28
E. Caranipun Nganalisis Data	30
E. Caranipun Ngesahaken Data	31
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	
A. Asiling Panaliten	34
1. <i>Fakta Cerita</i> wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	34
a. <i>Fakta Cerita</i> arupi Paraga	34
b. <i>Fakta Cerita</i> arupi Latar	37
c. <i>Fakta Cerita</i> arupi <i>Plot</i>	39
2. <i>Gegambaran Latar Belakang Sosial</i> Salebeting Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	43
3. <i>Pandangan Dunia</i> Suparto Brata wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	46
B. Pirembagan	50
1. <i>Fakta Cerita</i> wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	50
a. <i>Fakta Cerita</i> Arupi Paraga	50
b. <i>Fakta Cerita</i> Arupi Latar	71
c. <i>Fakta Cerita</i> Arupi <i>Plot</i>	84
2. <i>Latar Belakang Sosial</i> wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	92
a. <i>Latar Belakang Sosial</i> Suparto Brata	92

b. Gegambaran <i>Latar Belakang</i> Sejarah wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	96
3. <i>Pandangan Dunia</i> Suparto Brata wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	103
BAB V PANUTUP	
A. Dudutan	115
B. Pamrayogi	117
KAPUSTAKAN	118
LAMPIRAN	120

DHAFTAR TABEL

Kaca

Tabel 1: Tabel <i>Fakta Cerita</i> arupi Wataking Paraga wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	35
Tabel 2: Tabel <i>Fakta Cerita</i> arupi Latar wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	38
Tabel 3: Tabel <i>Fakta Cerita</i> arupi <i>Plot</i> wonten ing Novel <i>Lara Lapane Kaum Republik</i>	40
Tabel 4: Tabel <i>Gegambaran Latar Belakang Sejarah</i> wonten ing Novel <i>Kaum Lara Lapaning Kaum Republik</i>	43
Tabel 5: Tabel <i>Pandangan Dunia</i> Suparto Brata wonten ing Novel <i>Kaum Lara Lapane Kaum Republik</i>	47

DHAFTAR BAGAN

Kaca

<i>Bagan 1: Bagan Fakta Cerita Arupi Plot wonten ing Novel Lara Lapane Kaum Republik</i>	42
--	----

DHAFTAR LAMPIRAN

	Kaca
<i>Lampiran 1 : Sinopsis Novel Lara Lapane Kaum Republik</i>	118
<i>Lampiran 2 : Tabel Kertu Data Fakta Cerita ing Novel Lara Lapane Kaum Republik.....</i>	122

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Karya sastra minangka *rekaman* gagasan panganggit saking kasunyatan wonten ing saindenging masarakatipun. *Pengalaman* panganggit wonten ing gesangipun, boten saged dipunpisah saking *proses* lairing satunggaling karya sastra. Gagasanipun panganggit, *pengalaman*, saha *psikologi* panganggit, saged dipuntliti saking karya-karya sastra ingkang dipunserat. Wondene karya ingkang gayut antawisipun karya sastra kalihan gesangipun panganggit boten saged dipunandharaken kanthi prasaja.

Miturut Goldmann (Endraswara, 2011: 57) karya sastra minangka struktur ingkang gadhah makna menika makili *pandangan dunia* (*vision du monde*) panganggit. Gagasanipun panganggit minangka *reaksi* saking kasunyatan dados perkawis ingkang narik kawigatosan panaliti. Langkung saking menika menawi panganggitipun misuwur, saha karya-karyanipun sae ugi saged dados kawigatosan para pamaos sastra.

Rikala jaman sasampunipun nagara mardika, kathah karya sastra ingkang tuwuh. Jinis-jinis karya sastra Jawa boten saged uwal saking kawontenan sosial politik rikala samanten. Prastawa-prastawa ingkang kaimpun ing karya sastra wonten sejarahipun, mliginipun panganggit minangka anggota masarakat. Prakawis-prakawis saindenging panganggit menika nambahi mawarni-warni titikan *ekstrinsik* (prakawis utawi bab saking njawi) ingkang ndadosaken karya kasebut dipunripta. Kathah cariyos rikala

samanten ingkang *struktur* lataripun perang, menika nedahaken bilih panganggit minangka paraga utawi seksi sejarah.

Suparto Brata minangka salah satunggaling sastrawan ingkang kathah ngripta karya *fiksi* mawi basa Jawa saha basa Indonesia. Panjenenganipun kathah pikantuk *penghargaan* saking karya-karya ingkang dipunasilaken. Prekawis sosial, ekonomi, politik, saha prekawis panggesangan sanesipun minangka prekawis ingkang asring dipuncariyosaken ing karya-karyanipun. Mawi prekawis panggesangan menika saged dipunwujudaken reroncening cariyos ingkang prasaja saha gampil dipuntampi pamaos, amargi prekawis-prekawis ingkang dipuncariyosaken asring dipunpangguhaken ing panggesangan. Saking pangertosan kasebut, karya-karya Suparto Brata kasebut saged dipuntliti mawi *strukturalisme genetik*.

Panaliten sastra kanthi ngginakaken *strukturalisme genetik*, karya sastra ingkang dipuntliti inggih menika karya sastra rriptan panganggit mliginipun karya “masterpiece”. Novel ingkang saged dipun*analisis* minangka novel “masterpiece” salah satunggalipun inggih menika novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Quinn (1995: 182) ngandharaken bilih novel *Lara Lapane Kaum Republik* minangka karya sastra ingkang nedahaken *aspek* kajiwan paraganipun kanthi nyata ing tengahing swasana perang kalihan Welandi. Wiradi minangka paragatama ingkang ngraosaken tumindak boten adil saking ibunipun kalihan sedherekipun, nanging saged nedahaken jati dhirinipun ing tengahing perjuwangan ngrebut kamardikan.

Tim Peneliti Balai Bahasa Yogyakarta (2001: 329) ngandharaken bilih seratan wonten ing novel menika gadhah titikan ingkang mirunggan. Cara Suparto Brata nedahaken prakawis boten kados bentuk *roman picisan*. Saking makaten, novel menika minangka satunggaling *masterpiece* rikala taun 1970. Novel menika minangka *trilogi* ingkang irah-irahanipun “Kelangan Satang”, perangan ingkang sepisan “Lara Lapane Kaum Republik”, perangan kaping kalih saha kaping tiga “Kaduk Wani” kalihan “Kena Luput” ingkang kaserat ing taun 1966. Cariyos menika rumiyin sampun kapacak wonten ing *Panyebar Semangat* mawi irah-irahan “Djiwa Republik” saha pikantuk juara I ing sayembara cariyos sambung taun 1958.

Novel *Lara Lapane kaum Republik* minangka karya sastra ingkang ngandharaken perjuwangan warga negara kangge nggayuh kamardikan. Mawi paraga-paraganipun, Suparto Brata ngandharaken gagasan-gagasanipun babagan prakawis sosial saha politik ingkang kadadosan rikala jaman perjuwangan. Suparto Brata nyawisaken *pandangan dunianipun* arupi prakawis-prakawis saha gagasan-gagasanipun mawi paraga-paraga ingkang dipundamel saha dipunsengkuyung *struktur intrinsik* inggih menika *fakta cerita*. Gayutan antawisipun *fakta cerita* kalihan kawontenan ing jaman perjuwangan kaum Republik menika ndadosaken novel *Lara Lapane Kaum Republik* narik kawigatosan kangge dipuntliti. Langkung saking menika, novel menika narik kawigatosan menawi dipuntliti amargi saderengipun dereng wonten panaliten ingkang ngginakakan panaliten *strukturalisme genetik*.

B. Underaning Prakawis

Saking dhasaring panaliten wonten ing nginggil, underaning prakawis wonten panaliten menika inggih kados makaten.

1. *Fakta cerita* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata
2. *Latar Belakang* sosial wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata
3. Gayutan antawisipun *fakta cerita* kalihan kawontenan *latar belakang* sosial wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*
4. *Pandangan dunia* panganggit wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata
5. Gayutan antawisipun *fakta cerita* kalihan *pandangan dunia* Suparto Brata wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

C. Watesaning Prakawis

Watesaning prakawis ginanipun kangge pandom supados panaliti *fokus* anggenipun nindakaken panaliten. Watesaning prakawis trep kalihan underaning prakawis ing nginggil. Prakawis ingkang dipunwatesi inggih menika.

1. *Fakta cerita* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata

2. *Latar belakang* sosial wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*
3. *Pandangan dunia* panganggit wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*.

D. Wosing Prakawis

Miturut watesaning prakawis ingkang nginggil, saged dipunpendhet wosing prakawis inggih menika.

1. Menapa kemawon *fakta cerita* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*?
2. Kadospundi *latar belakang* sosial wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*?
3. Menapa kemawon *pandangan dunia* panganggit wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*?

E. Ancasing Panaliten

Saking wosing prakawis ing nginggil, saged dipunpendhet ancas panaliten inggih menika :

1. Ngandharaken *fakta cerita* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*
2. Ngandharaken *latar belakang* sosial wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik anggitanipun Suparto Brata*

3. Ngandharaken *pandangan dunia* panganggit wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata.

F. Paedahing Panaliten

Kanthi *teoritis*, panaliten menika dipunkajengaken saged suka *kontribusi* kangge ngembangaken babagan ngetrepaken *teori strukturalisme genetik* kangge nliti karya sastra Jawa. Paedah sanesipun inggih menika *analisis* novel *Lara Lapane Kaum Republik* saged suka sumbangan data kangge panaliti sanesipun ingkang remen kalihan novel-novel anggitanipun Suparto Brata. Kanthi *praktis*, panaliten menika saged nambah *apresiasi* pamaos dhateng novel-novel anggitanipun Suparto Brata. Panaliten menika ugi dipunkajengaken saged suka pangertosan babagan gayutan antawisipun novel *Lara Lapane Kaum Republik* kalihan kawontenan rikala novel menika dipunripta.

G. Pangertosan

Strukturalisme genetik : *teori* babagan gayutanipun *homologi struktur* masarakat kalihan *struktur* karya sastra, saengga anggenipun nliti karya sastra dipunwethaken gabungan antawisipun *unsur intrinsik* saha *latar belakang* sosial kangge nggayuh dudutan babagan *pandangan dunia* panganggit

Pandangan dunia panganggit: struktur gagasan, *aspirasi*, saha raos pangraosing panganggit saking *respon* ngengingi kawontenan sosial ingkang dipuncawisaken ing karya sastra.

Novel : satunggaling karya sastra *fiksi* minangka gegambaran gesangipun para paraga ingkang dipunwedharaken wonten rerocening cariyos ingkang wetah.

BAB II GEGARAN TEORI

A. Karya Sastra

Ratna (2011: 310) ngandharaken bilih karya sastra inggih menika mawarni wujud seratan, reriptan, *gubahan*, ingkang gadhah *aspek-aspek estetis*. Karya sastra inggih menika salah satunggaling olah budining manungsa ingkang saged dipunraosaken kaendahanipun. Karya sastra minangka salah satunggaling *fenomena* saha *produk* sosial ingkang wonten gegayutanipun kalihan *pola, struktur, fungsi*, menapa dene tumindak saha kawontenan sosial budaya minangka dhasaring panggesangan masarakat rikala karya sastra menika dipunripta (Fananie, 2002: 193). *Realitas* sosial wonten ing masarakat minangka dhasar ingkang kiyat kangge karya sastra. Saking kawontenan sosial ing masarakat menika karya sastra saged dipunripta mawi gagasan panganggit.

Karya sastra inggih menika sarana kangge nyariosaken, ngandharaken mawi lesan saha seratan. Karya sastra nyariosaken prastawa ing wanci tartamtu, masarakat tartamtu, saha *model interaksi* piyambak-piyambak. *Proses* seratan kadadosan saking gandheng cenengipun kawontenan panganggit minangka anggota masarakat. Prastawa ingkang kadadosan saking *imajinasi* sastrawan asring minangka *refleksi* gegayutan antawisipun panjenenganipun kalihan tiyang sanes saha masarakat. *Kreatifitas* panganggit kadadosan saking gagasan saha kekajengan kalihan kasunyatan ingkang ndadosaken prekawis tartamtu. *Realitas* ingkang wonten ing lingkungan

sastrawan boten saged lajeng dipuncawisaken dados karya sastra, ananging mbetahaken *imajinasi*, *aspirasi*, saha gagasan tambahan ingkang saged nggambaraken *realitas* sosial.

Goldmann (wonten ing Faruk, 1999: 17) ngandharaken kalih pamanggih babagan karya sastra. Ingkang kaping pisan, bilih karya sastra minangka *ekspresi pandangan dunia* kanthi *imajiner*. Ingkang kaping kalih, kangge ngandharaken *pandangan dunia* menika panganggit ngripta *semesta* paraga-paraga, *objek-objek* saha *relasi-relasi* kanthi *imajiner*. Saking andharan kasebut Goldmann mendhet dudutan bilih karya sastra minangka satunggaling *kajian* ingkang saged dipunanalisis saking *aspek sosiologis*. Katrangan kasebut ngandharaken bilih karya sastra saged dipuntliti mawi *sosiologis*. Sastra minangka asil reriptan panganggit ingkang *merespon fenomena-fenomena* sosial ingkang salajengipun dipunandharaken mawi satunggaling karya.

Panganggit ngandharaken gagasan-gagasan saking *respon-respon* satunggaling kawontenan sosial kasebut mawi cariyos ingkang dipuntuwuhaken ing karya menika. Saking andharan kasebut saged dipunmagertosi bilih karya sastra minangka wadhah kangge nuwuhaken gagasan-gagasan saha raos-pangaraosing panganggit. Karya sastra minangka sarana menapa ingkang dados penggalih saha gagasan ingkang badhe dipunandharaken kangge pamaos.

B. Novel wonten ing *Perspektif Strukturalisme Genetik*

Novel minangka satunggaling karya sastra ingkang gadhah *unsur pembangun (intrinsik)* wonten ing cariyosipun. Cariyos wonten ing novel biasanipun nyariosaken gesangipun paraga-paraga ingkang dipunripta panganggit dados satunggaling cariyos ingkang narik kawigatosan. Cariyos novel minangka prekawis-prekawis ingkang kedah paripurna, boten reriptan ingkang swasanipun anteng saha ajeg. Cariyos ing novel gayut kalihan kawontenan wonten ing kasunyatan, kadosta prekawis ekonomi, politik, sosial lan sapanunggalanipun.

Novel minangka satunggaling jinis karya sastra *fiksi* ingkang nggambaraken panggesangan. Miturut Frye (wonten ing Wardani, 2009: 15) novel inggih menika satunggaling karya sastra *fiksi* ingkang sipatipun *khayalan, pengalaman* panggesangan dipunwiyaraken, saha gadhah ancas kangge pamaos supados mlebet wonten donya ingkang langkung maneka warni. Novel dados jinis karya sastra ingkang nyawisaken panggesangan ingkang wetah. Karya sastra menika minangka *model* panggesangan ingkang nyawisaken mawarni prekawis manungsa saha kamanungsan, gesang saha panggesangan.

Goldmann (wonten ing Faruk, 1994: 29) ngandharaken bilih novel minangka cariyos babagan padosan ingkang *terdegradasi*. Padosan menika dipunlampahi satunggaling *wira bermasalah*. Sami kalihan pamanggih Goldmann, Girard (wonten ing Wardani, 2009: 15) ngandharaken bilih novel

minangka cariyos babagan paraga ingkang pados piwulang *otentik* wonten salebeting donya ingkang *terdegradasi*.

Nurgiyantoro (1998: 4) ngandharaken bilih novel nyawisaken satunggaling donya, inggih menika donya ingkang *imajiner* kabangun saking *unsur intrinsik* kadosta prastawa, latar, paraga, saha *plot*. Prekawis menika nedahaken bilih novel kabangun saking *struktur intrinsik* ingkang wonten ing *imajinasi* panganggit. Saking pamanggih wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih novel minangka satunggaling karya sastra *fiksi* ingkang medharaken cariyos babagan panggesangan paraga. Wonten ing reriptanipun, novel nyariyosaken prekawis-prekawis ingkang kadadosan ing saindenging masarakat.

Suparto Brata minangka panganggit Jawa ingkang *aktif* ngasilaken karya sastra rikala taun 1958. Minangka panganggit, Suparto Brata boten namung pangripta novel “murahan”. Saged dipunmangertosi bilih Suparto Brata sampun pikantuk kathah *penghargaan*. *Eksistensipun* minangka panganggit ingkang *handal* inggih menika rikala ngripta karya-karyanipun, tansah *terinspirasi* saking kawontenan saindengipun. Prekawis ekonomi, politik, saha mawarni prekawis gesang sanesipun minangka prekawis ingkang dipunrembag wonten ing karya-karyanipun. Suparto Brata *peka* tumrap kawontenan saindengipun, saengga dipunmanpangati minangka bahan kangge ngripta karya sastra. Saking makaten, karya-karya Suparto Brata saged dipuntliti mawi *strukturalisme genetik*, mliginipun novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

Lara Lapane Kaum Republik minangka satunggaling novel ingkang dipunripta Suparto Brata. Novel menika nyariosaken perjuwangan kaum republik ingkang gesang rikala penjajahan. Latar cariyos wonten ing daerah Solo lan saindengipun. Novel ingkang kaserat rikala taun 1958 menika nyariosaken kawontenan sosial politik rikala samanten.

C. *Strukturalisme Genetik*

Strukturalisme genetik (genetic structuralism) inggih menika perangan panaliten sastra mawi *struktural* ingkang boten murni. Miturut Taine (wonten ing Endraswara, 2011: 55) karya sastra boten namung minangka *fakta imajinatif* saha pribadhi, ananging minangka gegambaran budaya, satunggaling wujud gagasan tartamtu rikala karya menika dipunripta. *Genetik* karya sastra tegesipun asal karya sastra.

Teks sastra nggambaraken kasunyatan sejarah ingkang ngawontenaken tuwuhipun karya sastra (Endraswara, 2011: 56). *Faktor* ingkang gegayutan kalihan asal karya sastra inggih menika panganggit saha kasunyatan sejarah ingkang ngawontenaken karya sastra rikala dipunripta. *Latar belakang* sejarah, jaman, saha sosial masarakat paring pangaribawa tumrap reriptaning karya sastra. Panaliten mawi *strukturalisme genetik* ngandharaken prekawis sosial salebeting teks saha panganggit salebeting masarakat ingkang *tersirat* ing teks.

Goldmann (wonten ing Faruk, 1994: 12) ngandharaken bilih *strukturalisme genetik* inggih menika *teori* sastra ingkang nganggep karya

sastra minangka satunggaling *struktur statis* lan lair piyambak. Karya sastra kabentuk saking gagasan pangripta utawi *subjek kolektif* tartamtu menika, jalaran saking *interaksi subjek* kasebut kalihan kawontenan sosial tartamtu. Saking *teori strukturalisme* Goldmann menika supados saged mangertosi karya sastra, kedah nggatosaken *struktur* karya sastra, pangripta karya sastra, saha *faktor-faktor* sosial. Tiga *faktor* kalawau kedah dipunmagertosi minangka gayutan *dialektika (hubungan timbal balik)*.

Saking makaten, panaliten mawi *pendekatan strukturalisme genetik* nggayutaken antawisipun karya sastra panganggit minangka ingkang ngasilaken karya, saha masarakat panganggit ingkang saged ngawontenaken panganggit kangge nyerat novel. Karya sastra minangka *struktur* ingkang kabentuk saking *proses* sejarah ingkang gesang saha dipunresepi masarakat asal karya sastra menika (Faruk, 1994: 12). Karya sastra sumberipun saking gesang masarakat, saking *status* saha *peran* ingkang kabentuk wonten ing *struktur* sosial. Panganggit dados wakil masarakatipun, kangge nedahaken gagasan-gagasan ngengingi kawontenan ing saindengapun. Gagasan-gagasan menika dipunandharaken mawi karya sastra ingkang dipunripta.

Miturut Goldmann (wonten ing Teuww, 1988: 16) *struktur* makna nggambaraken *pandangan dunia* panganggit boten minangka *individu*, ananging minangka wakil saking golongan masarakat. Panaliti kedah mangertosi kawontenan sosial rikala karya sastra kasebut dipunripta. Kawontenan sosial masarakat rikala samanten saged dipunmangretosi saking *biografi* panganggit saha sejarah gesang sosial budaya masarakat. *Biografi*

panganggit dipunbetahaken kangge mangertosi kelompok sosial masarakat saha gesangipun panganggit. Pangertosan ngengingi panganggit saha sejarahipun menika kangge mangertosi gagasan-gagasanipun wonten salebeting karya sastra.

D. Fakta Cerita

Fakta cerita miturut Sayuti (2000: 29) minangka satunggaling prekawis ingkang badhe dipuncariyosaken, dipunrakit wonten reroncening prastawa ing satunggaling karya sastra *fiksi*. Stanton (wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 216) ngelompokaken latar, paraga, saha *plot* dados *fakta (cerita)* amargi tiga peranan kasebut ingkang badhe dipunadhepi, saha saged dipunpahami dados *imajinasi* dening pamaos menawi maos cariyos *fiksi*.

1. Paraga

Nurgiyantoro (1998: 165) ngandharaken bilih paraga *menyaran* ing tiyang, lakon wonten salebeting cariyos. Paraga minangka wangsulan saking pitakenan “sinten”. Sayuti (2000: 74) ngandharaken bilih paraga kaperang dados kalih, inggih menika paragatama (*tokoh sentral*) saha paraga tambahan (*periferal*). Paragatama inggih menika paraga ingkang pikantuk peranan ingkang kathah wonten salebeting cariyos. Paragatama minangka paraga ingkang langkung kathah gegayutan kalihan paraga sanesipun, sarta paraga ingkang kathah mbetahaken wekdal ing cariyosan. Paraga tambahan inggih menika paraga ingkang ngiyataken cariyosipun paragatama.

Paraga dados bab ingkang wigati wonten ing novel, amargi paraga minangka lakon ingkang nglampahi prastawa-prastawa ingkang kadadosan. Watak utawi *perwatakan* saha *karakter* inggih menika sipat saha solah bawa para paraga. *Karakter* saha watak nedahaken *penempatan* paraga-paraga tartamtu ingkang gadhah watak tartamtu wonten salebeting cariyos novel. *Perwatakan* paraga ingkang biasanipun dados *fokus* utama pamaos. Mawi waosan dhateng paraga tartamtu wonten salebeting novel, pamaos saged mendhet *pengalaman* saking novel. Mawi paraga, panganggit saged ngandharaken teges utawi nyawisaken *keberpihakan* tumrap kawontenan. Prekawis menika ketingal ing pacelathon saha gegambaran paraga tartamtu ingkang saged dipunpanggiaken salebeting novel. Gegambaran kasebut nedahaken kawontenan ingkang nyata utawi sipatipun kados panggesangan (*lifekeness*).

Wonten ing kajian *strukturalisme genetik*, paraga ingkang nemtokaken *pandangan dunia* panganggit. Goldmann (wonten ing Faruk, 1994: 17) ngandharaken bilih wontenipun upiya mujudaken *pandangan dunia* menika panganggit ngripta *semesta* paraga-paraga, *objek-objek*, saha *relasi-relasi* kanthi *imajiner*. Wonten ing *teorinipun*, Goldmann *memusatkan* kawigatosan wonten ing gegayutan antawisipun paraga kalihan paraga, saha paraga kalihan *objek* ingkang wonten saindengipun. *Objek* ingkang dipunsebut inggih menika antawisipun kawontenan sosial, politik, ekonomi, budaya, wekdal saha papan kawontenan paraga kasebut.

Paraga ingkang dados *fokus* utama kangge nemtokaken *pandangan dunia* panganggit dede paraga *sembarangan*. Tegesipun, boten sedaya paraga wonten salebeting karya sastra saged nggambaraken *pandangan dunia* panganggit. Paraga kasebut inggih menika paragatama saha paraga tambahan ingkang gadhah *peran* ingkang wigati kangge nemtokaken ewahan utawi lampahipun *plot*.

2. Latar

Latar utawi *setting* minangka bab ingkang wigati sanget wonten satunggaling karya sastra *fiksi*. Latar utawi *setting* dipunsebut *landas tumpu*, *menyaran* wonten ing pangertosan papan, wekdal, saha *lingkungan* sosial kadadosanipun prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken (Abrams wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 216). Latar watesanipun boten namung papan utawi wekdal kadadosan satunggaling prastawa wonten ing novel. Latar saged nggambaraken gayutanipun satunggaling prastawa kalihan kasunyatan. Nurgiyantoro (1998: 227) ngandharaken bilih latar kaperang dados sekawan, inggih menika latar papan, latar wekdal, latar sosial, saha latar swasana.

Inkang kaping pisan inggih menika latar papan. Latar papan *menyaran* ing papan kadadosanipun prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken wonten salebeting karya sastra *fiksi*. Latar papan ingkang dipunginakaken panganggit wonten satunggaling karya *fiksi* saged arupi papan ingkang gadhah nama tartamtu, *inisial* tartamtu, utawi *lokasi* tartamtu ingkang boten dipunsukani nama kanthi cetha. Latar papan wonten salebeting

novel biasanipun boten namung wonten satunggal tlatah, ananging saged pindah-pindah saking satunggaling *lokasi* dhateng *lokasi* sanesipun sesarengan kalihan pengembangan *plot* saha paraga.

Latar wekdal gayutan kalihan “kapan” kadadosan prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken wonten salebeting karya sastra *fiksi*. “Kapan” dipungayutaken kalihan wekdal ingkang *faktual*, saged ugi dipungayutaken kalihan prastawa sejarah. Latar wekdal ingkang wonten *unsur* sejarahipun ndadosaken wekdal ingkang dipuncariyosaken gadhah sipat ingkang mirunggan, saengga boten saged dipungantos kalihan wekdal sanesipun tanpa mangaribawani pengembangan cariyosipun. Latar wekdal dados *koheren* kalihan *unsur* cariyos sanesipun.

Latar sosial *menyaran* ing prakawis-prakawis ingkang wonten gayutanipun kalihan panggesangan sosial masarakat wonten ing satunggaling papan ingkang dipuncariyosaken wonten salebeting karya sastra *fiksi*. Tata cara panggesangan sosial masarakat arupi prakawis-prakawis ingkang *kompleks*. Saged arupi adat saben, tradhisi, kapitadosan, *pandangan hidup*, cara menggali saha sapanunggalanipun. Latar sosial saged nggambaraken swasana *kedaerahan*, *local color*, warna dhaerah tartamtu mawi panggesangan sosial masarakatipun. Basa dhaerah, nama, saha *status* sosial para paraga saged gayut kalihan latar sosial.

Wondene latar swasana, saged dipunmagertosi saking *analisis* tumrap gegambaran raos-pangraosipun saha kawontenan saindenging panganggit ingkang boten saged dipunmangertosi kanthi langsung. Swasana saged

kadadosan menawi *unsur* cariyos sanesipun kalampahan kanthi sae. Swasana asring dipunsebut *mood* ingkang gadhah *perang* ingkang wigatos, amargi saged nguripaken satunggaling cariyos saha saged mangaribawani tumrap pamaos mlebet wonten cariyos ingkang dipunlampahi paraga.

Mawi latar, pamaos saged mangertosi kawontenan *internal* satunggaling paraga. Kenny (wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 241) ngandharaken wonten ing karya *fiksi* saged dipunpanggiaken *detail-detail* andharan latar ingkang *fungsinipun* minangka gegambaran *objektifikasi* kawontenan *internal* paraga utawi kawontenan *spiritual* tartamtu. Sanesipun, latar ugi kangge *atmosfir* ingkang nguripaken prastawa tartamtu. *Fungsi* menika saged dipunpanggiaken wonten wujud swasana saha *ruang lingkup* satunggaling prastawa ingkang kadadosan.

Saking andharan kalawau, saged dipunpendhet dudutan bilih latar minangka prakawis ingkang wigati kangge nemtokaken *pandangan dunia* panganggit. Latar saged nggambaraken satunggaling kawontenan tartamtu ingkang dipunlampahi paraga ingkang dados purwakaning lelampahan kangge pados piwulang-piwulang becik. Latar menika ingkang dados dhasar, sanesipun paraga saha *plot*, kangge *nganalisis pandangan dunia* panganggit.

3. Plot

Stanton (wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 113) nyebataken bilih *plot* utawi *alur* inggih menika cariyos ingkang wosipun urutan kadadosan, ananging saben kadadosan menika namung dipungayutaken kanthi *sebab*

akibat, prastawa satunggal dipunsebabaken utawi ndadosaken sebab kadadosan prastawa sanesipun. Forster (wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 113) ngandharaken bilih plot inggih menika prastawa-prastawa salebeting cariyos ingkang gadhah *penekanan* wontenipun gegayutan *kausalitas*. Sami kalihan pamanggihipun Sayuti (2000: 56), bilih plot wonten salebeting cariyos ndamel pamaos sadhar tumrap prastawa-prastawa ingkang dipunadhepi utawi dipunwaos, boten namung dados bab-bab ingkang karakit, ananging dados *pola* ingkang gadhah gayutan *kausalitas* utawi *sebab akibat*. Saking pamanggih kalawau saged dipunpendhet dudutanipun bilih *plot* inggih menika reroncening prastawa ingkang mbangun *struktur* karya sastra antawisipun satunggal prastawa kalihan prastawa sanesipun gadhah gayutan *sebab akibat*.

Tasrif (wonten ing Nurgiyantoro, 1998: 149) ngandharaken bilih *plot* kaperang dados gangsal: *penyituasian (situation)*, *pemunculan konflik (generating circumstances)*, *peningkatan konflik (rising action)*, *klimaks (climacs)*, *penyelesaian (denouement)*. Wonten ing panaliten *strukturalisme genetik*, *plot* dados perangan ingkang boten saged dipunpisah saking *struktur* karya sastra. *Plot* dipunginakaken kangge nggambaraken makna satunggaling karya *fiksi*. Makna dipunpendhet saking *analisis* tumrap *plot* ingkang saged dipunginakaken kangge bahan nganalisis *pandangan dunia* panganggit. Upiya kangge nggambaraken *pandangan dunia*, panganggit ngripta paraga-paraga, *objek-objek* saha *relasi-relasi* kanthi *imajiner*. Saking makaten, *plot* gadhah paedah kangge sarana nindakaken *relasi-relasi imajiner* panganggit, saengga saged nggayuh satunggaling karya ingkang wetah.

E. *Biografi*

Andharan babagan kapribaden saha gesang panganggit saged mbiyantu anggenipun nliti satunggaling novel. Tegesipun, sebab utama lairipun satunggaling novel inggih pangripta piyambak minangka panganggit. *Biografi* ginanipun kangge pados *latar belakang* proses *rekonstruksi fakta-fakta*, mbiyantu ngandharaken gagasan-gagasan satunggaling tiyang, kadosta: *sistem ideologis, paradigma ilmiah, pandangan dunia*, saha *kerangka* umum sosial budaya ing saindengipun (Ratna, 2004: 57). Panganggit minangka satunggaling warga masarakat temtu gadhah gagasan babagan prakawis-prakawis politik saha sosial ingkang wigati, sarta tumut ningali *isu-isu* jamanipun (Wellek lan Warren, 1990: 114). Gayutanipun kalihan *strukturalisme genetik*, pamanggih panganggit kasebut dipuncawisaken wonten ing *pandangan dunia*. *Pandangan dunia* kasebut gayut kalihan prakawis-prakawis ingkang kadadosan ing saindengipun.

Seratan *biografi* arupi dokumen, layang, laporan seksi, saha engetan panganggit prelu dipuntimbang panaliti (Wellek lan Warren, 1990: 83). Kados ingkang sampun dipunmangertosi bilih wonten ing panaliten *strukturalisme genetik* badhe ngandharaken *pandangan dunia* panganggit minangka *pandangan dunia* kelompok sosialipun. Saking makaten, *biografi* panganggit dipunginakaken wonten ing panaliten *strukturalisme genetik* kangge madosi katrangan babagan anggitanipun ingkang gayut kalihan *pandangan dunia* panganggit.

F. Latar Belakang Sosial

Latar belakang gesangipun panganggit asring mangaribawani prakawis ingkang badhe dipunandharaken panganggit. Panganggit minangka anggota masarakat, gesangipun ugi gegayutan kalihan masarakat, anggenipun ngandharaken *pengalaman*ipun kanthi wujud ingkang *imajinatif*. *Pengalaman* panganggit dipungambaraken mawi karya ingkang dipunasilaken. *Pengalaman* kasebut asalipun saking kawontenan panganggit minangka anggota kelompok sosial tartamtu.

Teeuw (wonten ing Endraswara, 2011: 55) ngandharaken bilih *penafsiran* karya sastra ingkang nguwalaken panganggit minangka ingkang paring makna menika mbebayani, amargi *penafsiran* kasebut ngurbanaken titikan khas, kapribaden, kekajengan, saha norma-norma ingkang dipuncepeng panganggit kasebut wonten salebeting kultur sosial tartamtu. Adhedhasar andharan kalawau saged dipunmangertosi bilih gesangipun panganggit wigati sanget wonten ing panaliten *strukturalisme genetik*, amargi panganggit minangka *kreator* utawi pangripta karya ingkang dipunasilaken. Langkung saking makaten, prakawis menika saged dipunginakaken kangge mangertosi titikan khas, kapribaden, kekajengan, saha norma-norma ingkang panganggit gadhahi salebeting kultur sosial tartamtu.

Karya sastra mliginipun novel menika nggambaraken kawontenan masarakat ingkang dados seksi jaman (Endraswara, 2011: 89). Panganggit ngupiya nggambaraken jaman, prakawis menika dipunginakaken minangka

piranti sambung ginem sastra antawisipun panganggit kalihan pamaos. *Analisis* tumrap karya sastra prelu mangertosi gesang sosial masarakatipun. Pangertosan menika dipunginakaken kangge mangertosi kadospundi *respon* panganggit ngengingi *lingkungan*ipun saha kadospundi panganggit ngasilaken karya sastra ingkang gayut kalihan jamanipun.

Panganggit menika gesang wonten ing kelompok sosial tartamtu ingkang gadhah panggesangan ingkang mirunggan. Prekawis-prekawis ingkang kadadosan ing masarakatipun lajeng dipuncawisaken dados gagasan. Gagasan-gagasan menika dipuncawisaken dados karya sastra mawi piranti tuladhanipun novel. Novel menika dipunginakaken kangge ngringkes menapa kemawon ingkang dados saking kawontenan sosial masarakatipun.

G. Pandangan Dunia Panganggit wonten ing Strukturalisme Genetik

Sastra boten namung minangka satunggaling karya ingkang sipatipun *imajinatif* saha pribadhi, ananging minangka *rekaman* budaya, satunggaling wujud gagasan tartamtu rikala karya menika dipunripta (Taine, wonten ing Fananie, 2002: 117). Goldmann ngandharaken bilih panganggit boten nedahaken *pandangan*ipun piyambak, ananging panjenenganipun nedahaken *pandangan dunia* satunggaling kelompok sosial. *Pandangan* kasebut minangka satunggaling gagasan ingkang dipunandharaken kanthi *imajinatif* (Junus, wonten ing Fananie, 2002: 165). *Pandangan dunia* menika minangka wujud saking kawontenan sosial masarakatipun. Wujud menika saged kagambaraken kanthi nyata mawi karya sastra ingkang dipunripta panganggit.

Saking makaten, *pandangan dunia* minangka gagasan saking *respon* ngengingi kawontenan sosial ingkang dipuncawisaken ing karya sastra.

Goldmann (wonten ing Endraswara, 2003: 57) ngandharaken, karya sastra minangka *struktur* ingkang gadhah makna menika makili *pandangan dunia* (*vision du monde*) panganggit, boten minangka *individu* ananging minangka anggota masarakat. Saking makaten, saged dipunandharaken bilih *strukturalisme genetik* minangka panaliten sastra ingkang nggayutaken antawisipun *struktur* sastra kalihan *struktur* masarakat mawi *pandangan dunia* ingkang dipuncawisaken. Saking menika karya sastra boten saged dipunmangertosi kanthi wetah menawi sedaya gesang masarakat ingkang sampun nglairaken karya sastra dipunuwalaken.

Saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih kangge nggayuh *pandangan dunia* kedah wonten *perpaduan*. *Perpaduan* menika antawisipun *struktur* karya sastra saha *struktur* masarakat. *Struktur* karya sastra inggih menika *fakta cerita* saha *struktur* masarakat antawisipun *unsur latar belakang* panganggit saha *latar belakang* sosial rikala karya menika dipunripta. Saking *perpaduan unsur-unsur* kalawau saged dipunmangertosi *pandangan dunia*, kadospundi panganggit nindakaken cariyos ing salebetipun wonten gagasan saking *respon* panggesangan.

H. Gayutanipun Fakta Cerita kalihan Pandangan Dunia Panganggit

Goldmann (wonten ing Faruk, 1994: 15) ngandharaken bilih wonten gayutan antawisipun *struktur* karya sastra kalihan *struktur* masarakat, amargi

kekalihipun kalawau minangka asil saking pandamelan *strukturisasi* ingkang sami. *Struktur* karya sastra kalihan *struktur* masarakat boten dipunmangertosi wonten gayutan ingkang langsung. Ananging, wonten sarana ingkang nggayutaken kekalihipun, inggih menika dipunsebut *pandangan dunia*. *Pandangan dunia* panganggit menika minangka sarana kangge ngandharaken kawontenan ing masarakat mawi *struktur* wonten salebeting masarakat.

Goldmann (wonten ing Faruk, 1999: 13) ngandharaken bilih *strukturalisme genetik* inggih menika *teori* sastra ingkang ngandharaken bilih karya sastra minangka satunggaling karya ingkang boten lair piyambak, ananging minangka asil saking *strukturisasi* panggalihipun pangripta ingkang kabangun saking *interaksi* pangripta kalihan kawontenan sosial tartamtu. Pangertosan babagan *strukturalisme genetik* boten saged dipuntindakaken tanpa *faktor-faktor* sosial ingkang nglairaken, amargi *faktor* kasebut ingkang paring *kepaduan* wonten ing *struktur* karya sastra kasebut.

Mawi karya sastra, panganggit nyawisaken *pengalaman* saha *pandangan* gesangipun, sanadyan boten sedayanipun. *Pengalaman* ingkang dipuncawisaken panganggit kasebut kathah ingkang mangaribawani pamaos umumipun. Panganggit nyerat karya sastra gadhah pangajeng-ajeng becik dhateng masarakat saha *eksistensi* panjenenganipun minangka panganggit. Ancas kasebut adhedhasar saking *latar belakang* sosial saha gagasanipun.

Latar belakang sosial minangka satunggaling *fakta* sosial ingkang salajengipun dipunolah panganggit mawi ngginakaken *fakta cerita* arupi latar, paraga, saha *plot*. Garapan *fakta cerita* ingkang *maksimal* menika saged

nggambaraken *fakta* sosial ingkang sanyatanipun. Mawi *fakta cerita* saged dipunmagertosi kadospundi panganggit nyawisaken *pengalaman* saha tumindakipun tumrap kawontenan *sosial* saindengipun. Saking makaten, *fakta cerita* saged dipunginakaken minangka jembatan kangge mangertosi *pandangan dunia* panganggit. Wonten ing panaliten *strukturalisme genetik*, *fakta cerita* dados *struktur intern* ingkang boten saged dipunpisah saking *latar belakang* sosial panganggit. Sanesipun *fakta cerita*, data-data *ekstrinsik* arupi kawontenan *sosial*, *ekonomi* saha *politik* rikala novel menika lair ugi dados bab ingkang njurung kangge nliti karya sastra.

I. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang ngginakaken *strukturalisme genetik* inggih menika panalitenipun Desiana Sinta Wardani ingkang irah-irahanipun *Kajian Strukturalisme Genetik Novel Dom Sumuruping Banyu. Fakta cerita* arupi latar, paraga, saha *plot* nggambaraken gesang *sosial politik* rikala jaman *Perjanjian Renville. Pandangan dunia* ingkang dipunandharaken inggih menika (1) *kepedulian* tumrap konflik politik saha kawontenan *sosial* bangsa Indonesia rikala taun 1948, (2) *kepedulian* tumrap gesangipun *Jugun ianfu* ingkang *memperjuangkan hak*. Gayutan antawisipun *fakta cerita* kalihan *pandangan dunia* panganggit babagan kawontenan *sosial* sejarah bangsa Indonesia katingal saking *alur* saha gegambaran latar ingkang dipunlampahi para paraga. Perjuwangan paraga ingkang pados piwulang-piwulang *otentik* minangka perjuwangan Suparto Brata kalihan kelompokipun ingkang wonten

satengahing kawontenan sosial ing donya ingkang piwulang-piwulang kamanungsanipun sampun *terdegradasi*.

Panaliten ingkang dipuntindakaken Hendi Widyatmoko ingkang irah-irahanipun *Kajian Strukturalisme Genetik Novel Nopember Abang* karya Suparto Brata ugi ngginakaken pendekatan *strukturalisme genetik*. (1) *Fakta cerita* saha tema salebeting novel *Nopember Abang* nggambaraken kawontenan sosial ingkang kadadosan ing Surabaya rikala wulan November 1945. (2) *Latar belakang* sejarah ingkang nglairaken novel *Nopember Abang* inggih menika prastawa *pertempuran* 10 November ing Surabaya rikala taun 1945. (3) *Pandangan dunia* panganggit salebeting novel *Nopember Abang* inggih menika *rela berkorban, nasionalisme, ikhtiar, duka tumrap penghinaan, takut ancaman*. (4) Gayutan antawisipun *fakta cerita* saha tema kalihan *pandangan dunia* panganggit katingal saking gegambaran *plot* saha latar ingkang dipunlampahi paraga *hero problematik*.

Kalih panaliten kalawau sami kalihan panaliten menika, inggih menika ngginakaken pendekatan *strukturalisme genetik*. Bedanipun, panaliten menika *fokus* ing *pandangan dunia* panganggit, saha data panalitenipun inggih menika novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata. Panaliten ingkang dipuntindakaken Desiana Sinta Wardani lan Hendi Widyatmoko nunjukaken bilih panaliten tumrap novel *Lara Lapane kaum Republik* mawi *teori strukturalisme genetik* dereng nate dipuntindakaken, saengga saged dipuntliti ngginakaken *teori* kasebut.

BAB III CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika minangka panaliten mawi *pendekatan strukturalisme genetik*. Wonten ing panaliten *strukturalisme genetik* ingkang ngginakaken novel minangka sumber data panaliten, data ingkang dipunkempalaken minangka data *verbal* saking pethikan-pethikan ing novel kasebut. Data kasebut salajengipun dipunanalisis mawi *deskriptif*, saengga panaliten menika ngginakaken panaliten *kualitatif*. Wonten ing panaliten *kualitatif*, data ingkang dipunkempalaken minangka data-data deskriptif arupi tembung-tembung. Panaliten dipuntindakaken kangge ngandharaken asal lairipun novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata. Asal novel saged dipunmangertosi saking *pandangan dunia* panganggit. *Pandangan dunia* panganggit saged dipunmangertosi saking latar, paraga, saha *plot* wonten salebeting novel ingkang dipungayutaken kalihan kawontenan *latar belakang* panganggit lan sejarah rikala novel menika dipunripta.

B. Data saha Sumbering Data

Sumber data wonten ing panaliten menika novel ingkang irah-irahanipun *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata. Novel menika dipunwedharaken Penerbit “Arijati” Surabaya taun 1967. Novel menika kaperang dados sanga bab ingkang kaimpun dados 70 kaca. Novel menika minangka *trilogi* ingkang irah-irahanipun “Kelangan Satang”, perangan ingkang sepisan “Lara Lapane Kaum Republik”, perangan kaping kalih saha kaping tiga “Kaduk Wani”

kalihan “Kena Luput” ingkang kaserat ing taun 1966. Data panaliten menika sedaya ingkang wonten gayut kalihan *strukturalisme genetik* ing salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik* arupi buku utawi artikel minangka *referensi* kangge mangertosi *latar belakang* saha *pandangan dunia* Suparto Brata.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Cara ngempalaken data dipuntindakaken mawi maos kanthi dipunambali salajengipun dipunserat. Cara maos dipuntindakaken kanthi setiti lan dipunambali dhateng novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata. Pandamelan menika dipuntindakaken kalihan nyerat saha *reduksi* data saking *pengamatan*, inggih menika *indikator-indikator* ingkang saged dipunginakaken kangge nedahaken *pandangan dunia* panganggit. Data menika arupi ukara, paragraf, saha wacana salebeting *unsur pembangun* novel.

Miturut data wonten salebeting novel salajengipun dipuntindakaken *reduksi* data utawi *kategorisasi* data. Data-data kasebut dipunanalisis saha dipunkelompokaken miturut *kategori* ingkang sampun dipuntemtokaken. Data-data arupi *fakta cerita* menika dipunpendhet ingkang makili *pandangan dunia* panganggit. Data ingkang sampun kempal salajengipun dipunginakaken minangka sumber data panaliten.

D. Piranti Panaliten

Piranti wonten panaliten inggih menika kertu data kangge nggampilaken panaliti minangka ingkang nindakaken panaliten. Daya panaliti ingkang

nemtokaken asil saking panaliten menika. Pradopo, dkk. (2001: 16) ngandharaken pangertosan babagan bahan ingkang badhe dipuntliti nedahaken pangertosan saha setitinipun panaliti tumrap asilipun panaliten. Saking maos saha *pengamatan* panaliti dhateng *subjek* panaliten, saged pikantuk data-data ingkang dipunginakaken ing panaliten. Data kasebut lajeng dipunserat wonten ing kertu data. Kertu data dipunginakaken kangge nggampilaken panaliti saengga panaliten saged dipuntindakaken kanthi *sistematik*. Data-data ingkang sampun wonten, salajengipun dipunkelompokaken miturut *kriteria* ingkang trep kalihan prakawis ingkang dipuntliti kangge nggampilaken analisis saha pirembagan panaliten.

Tuladha Kertu Data Fakta Cerita Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Kutipan saking Novel	Kaca	Katrangan

Tuladha Tabel Fakta Cerita arupi Wataking Paraga wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Nama Paraga	Watak	Indikator	Data

Tuladha Tabel Fakta Cerita Arupi Latar wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Latar	Katrangan	Indikator	Data

Tuladha Tabel Fakta Cerita Arupi Plot wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Tahap Plot	Katrangan	Kaca

**Tuladha Tabel Gegambaran Latar Belakang Sejarah Wonten ing Novel
*Kaum Lara Lapane Kaum Republik***

No	Latar Sosial	Kaca	Indikator	Aspek Sejarah

Tuladha Tabel Pandangan Dunia Suparto Brata wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Fakta Cerita	Latar Belakang Sosial	Latar Belakang Panganggit	Pandangan Dunia Suparto Brata	Data

E. Caranipun Nganalisis Data

Cara *nganalisis* data ingkang dipunginakaken wonten panaliten *strukturalisme genetik* inggih menika kanthi *metode dialektik* (Endraswara, 2011: 61). Cara *dialektik* wonten ing *strukturalisme genetik* kangge nedahaken *genetik* utawi *asal-usul* ingkang arupi *pandangan dunia* mawi *struktur intrinsik* ingkang mbangun karya sastra saha *struktur ekstrinsik* ingkang dados *latar belakang* karya sastra kasebut dipunripta. Mawi *mengkaji unsur intrinsik* saha *ekstrinsik* menika saged dipunmangertosi *struktur intrinsik* ingkang trep kalihan kawontenan *sosial* sejarahipun rikala jaman samanten.

Data ingkang dipunpendhet mawi nyerat, salajengipun dipun*identifikasi* trep kalihan *kategori* ingkang sampun dipun*temtokaken* lajeng dipun*tafsiraken* maknanipun mawi nggayutaken data kalihan *konteks*. Saking makaten saged pikantuk gambaran *struktur* gayutanipun kalihan *pandangan dunia* panganggit.

Lelampahan *teknik analisis* dipuntindakaken panaliti saged dipunperang kados makaten:

1. *Mengkaji* struktur intrinsik arupi *fakta cerita* wonten salebeting novel trep kalihan data ingkang dipunserat, lajeng dipunperang miturut *kategorinipun*,
2. *Mengkaji latar belakang* sosial antawisipun *latar belakang* sejarah saha *latar belakang* sosial panganggit,
3. *Nganalisis pandangan dunia* panganggit kanthi *pertimbangan fakta cerita* saha *latar belakang* sosial novel.

F. Caranipun Ngesahaken Data

Validitas ing panaliten menika ngginakaken *validitas semantis*. Ginanipun *validitas* menika kangge mangertosi *tingkat kesensitifan* makna *simbolik* ingkang gayut kalihan *konteks* ingkang *badhe dipunanalisis* (Endraswara, 2011: 164). *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *intrarater* saha *interrater*. *Reliabilitas intrarater* inggih menika mawi cara maos novel *Lara Lapane Kaum Republik* dipuntindakaken kanthi dipunambali saengga data ingkang sampun wonten boten ewah. Wondene *reliabilitas interrater* inggih menika dipuntindakaken kanthi cara *konsultasi* dhateng *dosen pembimbing*.

Tuladha anggenipun ngesahaken data mawi *validitas semantis* kados ing ngandhap menika.

“Lha ning, kowe ki apa ora **mesakake** sibu? Kita wong loro genah nglumpuk mrengs, dene djeng Wiras ora karuwan kabare. Rakja ngenes ngono, penggalihé sibu!” pandeseke Wiradi.

“Ha witekna, jen awake dewe mlebu kutha, prasasat ula marani gepuk ngono,” wangsulane Wiranta. “Ora wurung Landa numpes kita sakeloron.” (2)

Data ing nginggih nedahaken Wiradi welas dhateng ibunipun ingkang saweg gerah. Wiradi lajeng ndhesek rayinipun Wiranta supados kersa kondur sowan dhateng ibu, ananging Wiranta boten kersa amargi kawontenan kutha ingkang boten aman kangge para pejuwang. Wiradi langkung welas dhateng ibu amargi Wirastuti dereng wonten kabaripun, menika langkung ndadosaken panggalhipun ibu. Raos welas Wiradi ugi kaandharaken ing data ngandhap menika.

Mesti wae kang mengkono iku ndadekake bingunge Wiradi. Tudjune pak Wiradad ambeg sareh, amba ichtijare. Nganti bab mau ora suwe olehe dadi bendrong. Bareng wis emut marang kaanane, bu Wiradad bandjur muwun. Wiradi **welas** weruh ibune kaja mengkono, nanging uga kelaralara dene ibune isih nggagas jen ilange Wirastuti Wiradi sing tanggung djawab, Wiradi sing marahi. Pantjen kerep ibune kurang pitados lan isih nuding marang deweke ngono kuwi. Nanging saiki iki luwih dening gede nggawe karanta-rantane atine Wiradi. (56)

Wiradi welas mirsani ibunipun ingkang saweg gerah, ananging ugi karanta-ranta amargi ibunipun taksih duka dhateng panjenenganipun. Tindakipun Wirastuti ngantos sakmenika dereng kondur ndadosaken panggalhipun ibu. Prakawis-prakawis kalawau ndadosaken Wiradi welas, amargi ibu tansah menggalih putra-putranipun ingkang dados pejuwang.

Data-data ing nginggil kalebet watakipun paragatama Wiradi. Data menika dipunpendhet amargi nedahaken watakipun Wiradi inggih menika welas. Data (2) nedahaken watak Wiradi kanthi langsung utawi saged dipunmangertosi saking pawicantenan paragatama kalihan paraga sanesipun. Wondene data (56) menika nedahaken watak Wiradi kanthi andharan boten langsung utawi katrangan saking panganggit. Data-data ingkang sampun katliti kanthi dipunambali kalawau lajeng dipuntafsiraken ngginaaken basanipun piyambak kanthi migatosaken

konteksipun. Konteks ingkang dipunkajengaken menika *konteks wacana* ing cariyos kanthi ningali saking tetembungan, pawicantenan, tindak-tanduk paraganapiun, saha katrangan saking panganggit.

Uji reliabilitas dipuntindakaken mawi cara tliti anggenipun maos saha nyerat data-datanipun. Data dipunwaos kanthi dipunambali saengga saged pikantuk data ingkang ajeg kawontenanipun. Salajengipun dipunsuwunaken pirsu dhateng *dosen pembimbing* kangge nliti data.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

1. *Fakta Cerita* wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

a. *Fakta Cerita Arupi Paraga*

Paragatama wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika Wiradi. Ing cariyos menika, Wiradi minangka pejuwang ingkang saweg bela negara kempal kalihan pemudha-pemudha gerilya sanesipun wonten ing desa Bekonang. Wiradi mireng menawi tiyang sepuhipun gerah ing dalem. Wiradi gadhah kekajengan badhe sowan tiyang sepuhipun ingkang dalemipun mapan ing kutha Solo. Wiradi saha Wiranta rayinipun lajeng kondur dipundherekaken kanca-kanca. Ing margi, Wiranta kenging tatu ing sukunipun. Wiradi lajeng kondur dipundherekaken Kusnarna saha Sukardiman. Wiradi ngantos mapinten-pinten dinten ing dalem. Ing dalem, Wiradi boten tentrem manahipun, amargi ibunipun tansah nudhuh menawi kesahipun Wirastuti, Wiradi ingkang njalari. Wiradi tansah karanta-ranta, ananging wonten Elok ingkang tansah ngeyemi manahipun. Pungkasaning cariyos, Wiradi dipuncepeng Welandi jalaran serat ingkang wosipun ngandharaken kawontenan ing dalem Widuran saking Elok ingkang dipuntitipaken Pak Lodhang kangge Wiranta.

Wiradi minangka paragatama pikantuk *peran* utawi perangan ingkang kathah ing cariyosipun. Panjenenganipun minangka paraga ingkang langkung kathah dipuncariyosaken. Wiradi minangka paragatama pikantuk kadadosan

saha *konflik*. Wiradi ingkang nemtokaken pangrembakanipun cariyos kanthi sedayanipun saking wiwit ngantos pungkasan. Wiradi langkung kathah nindakaken sambung ginem saha gegayutan kalihan paraga sanesipun saha panjenenganipun mbetahaken wekdal ingkang kathah wonten salebeting cariyosipun. Wonten salebetipun novel ingkang kaperang dados sangang bab, Wiradi asring wonten ing cariyosipun minangka paraga. Sanesipun paragatama kasebut, wonten paraga tambahan ingkang gegayutan kalihan paragatama. Dipunsebut paraga tambahan amargi paraga-paraga menika dipuncariyosaken langkung sekedhik tinimbang paragatama. Paraga tambahan kasebut njurung lelampahaning cariyosipun paragatama. Paraga tambahan kasebut inggih menika Wiranta, Sukardiman, Kusnarna, Bu Wiradad, saha Elok. Kangge mangertosi paraga-paraga kasebut, ing ngandhap menika badhe kaandharaken wataking para paraga. Data dipunandharaken mawi *analitik* utawi dipunpanggiaken saking gegambaran langsung. Sanesipun mawi *analitik* watak para paraga dipuntindakaken mawi boten langsung, utawi adhedhasar saking wicantenan kalihan paraga sanesipun.

Tabel 1. Tabel *Fakta Cerita* arupi Wataking Paraga wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Nama Paraga	Watak	Indikator	Data
1.	Wiradi	Welas	“Lha ning, kowe ki apa ora mesakake sibu?.....	2
		Wiradi welas weruh ibune kaja mengkono.....	56
		Kirang dumugi panggalihipun ngremehake kekarepane Wiradi sing kurang pikir kuwi.	8
			“Embuh ja bu. Wong Wiradi ki sok dlongap-dlongop kurang pikir , sok ora waspada, sok tjilikan aten.”	73

Tabel salajengipun: Tabel *Fakta Cerita* arupi Wataking Paraga wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Nama Paraga	Watak	Indikator	Data
		Boten lantipWiradi ki jen tjrita ora terang, ora lantip kaja sedulur-sedulure.	34
		Kabeh2 kanda, luwih maneh ibune, jen Wiradi ki bodo , ora bisa tjekel gawe kaja adi-adine.....	57
		Kuwatos Nanging deweke kuwatir jen Landa awan iki bakal nggropjok omahe....	36
			“....Kula pun kuwatos mawon kalih ramane niku....”	42
		Ajrih mulane nganti gede deweke ora tau wani liwat tjedak kono idjen bengi-bengi.....	27
		Deweke ora wani idjen, apa maneh bengi iki	33
2.	Wiranta	Lantip kantja-kantjane pada ngreti jen pangretene luwih lantip tinimbang kangmase.	3
		Ibune pidjer ngelem Wiranta sing teges, lantip , sekolahe munggah terus nututi kangmase.....	53
		Kaken	Wiranta jen duwe karep pantjen angel dieluk.	23
3.	Sukardi man	Ajrih	“...Mengko rada bengi sitik jen ora ngoplok golek kantja merga wedi banaspati, ”	16
			“Mas, awakku mrinding. Djarene tjah2 wit sawone iku ana wedone!”	26
		Sembrana	“....Awas lo, Kjaine lagi wae ndlosor mlaju ngidul iki mau, mentas wae tak langkahi, “ tjelatune Sukardiman tjlemang-tjlemong.	16
			“Tenan pa pije kuwi lo? Wong ula djare dienggo sembranan, ” wangsulane sing ana tengah barisan.	19
4.	Kusnar na	KendelNarna wae, sing wis kotjap kekendelane lan wis nglakoni slamet mlebu kuta,	8
		Narna kadjaba botjah kendel, graitane adoh mumpuni.....	20
		LantipNarna kadjaba botjah kendel, graitane adoh mumpuni.....	20

Tabel salajengipun: Tabel *Fakta Cerita* arupi Wataking Paraga wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Nama Paraga	Watak	Indikator	Data
5.	Ibu	Boten gampil pitadosnanging ibune pantjen ora gampang pertjaja marang deweke.	38
		Pantjen kerep ibune kurang pitaja lan isih nuding marang deweke ngono kuwi.....	56
		Pilih asihdeweke rumangsa kalah ngrebut sihe wong tuwane.	53
			Wiradi ora keduman papan ing atine ibune.....	53
6.	Elok	AjrihElok karo mripat pandirangan sadjak wedi lan tjangkem menga kaja arep ndjerit.....	40
			“.....Punapa2 tansah samar lan adjrih..... ”	44
		Gampil trenyuhdeweke mesti melu motjap “Ah, alaah!” karo gedeg2 sedih.	44
			Elok trenjuh atine. Elok runtuh welase.....	75

Adhedhasar tabel 1. wonten ing nginggil saged dipunpanggiaken gegambaran babagan paragatama saha paraga tambahan. Para paraga inggih menika Wiradi, Wiranta, Sukardiman, Bu Wiradad, saha Elok. Paragatama inggih menika Wiradi ingkang pikantuk *peran* saha perangan ingkang kathah wonten cariyosipun. Wiradi dados paragatama ingkang pikantuk *konflik* saha nemtokaken pangrembakanipun cariyos saking wiwit dumugi pungkasan. Paraga tambahan inggih menika Wiranta, Sukardiman, Kusnarna, Bu Wiradad, saha Elok minangka paraga ingkang njurung kawontenan paragatama.

b. Fakta Cerita Arupi Latar

Fakta cerita arupi latar kaperang dados tiga, inggih menika latar wekdal, latar papan, latar sosial, saha latar swasana. Latar wekdal menika

ngandharaken babagan kapan prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken ing salebeting karya sastra *fiksi*. Latar papan ngandharaken babagan wonten pundi kadadosan prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken wonten salebeting karya sastra *fiksi*. Wondene latar sosial ngandharaken babagan prekawis-prekawis ingkang wonten gayutanipun kaliyan pagesangan sosial masarakat ingkang dipuncariyosaken ing karya sastra *fiksi*. Latar wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* saged dipunmangertosi saking tabel ing ngandhap menika.

Tabel 2. Tabel Fakta Cerita Arupi Latar wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Latar	Katrangan	Indikator	Data
1.	Wekdal	Juli 1949	Wektu iku mangsa ketiga, sasi Djuli 1949 , wis suwe ora ana udan,	13
2.	Papan	Desa Bekonangdesa bawah Bekonang wetan Sala .	4
			Kang dadi panggonane pedjuwang ² tlatah Bekonang	9
		WiduranLa omah Widuran mau, sadjake ditinggal ngungsi apa ora nandang kekurangan apa ² ?”	5
		Bengawan	Njabrang Bengawan iku kudu ngati-ati.....	17
		saurute Bengawan Sala .	70
		Solodesa bawah Bekonang wetan Sala .	4
			Saja suwe deweke saja adoh anggone nlusur dasare kali Sala mangsa ketiga.	21
3.	Sosial	Penguasaan Welandi ing kutha Solo geger PKI ing Madiun lan deweje bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri.	6
			Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan ² menjang tangsi ² .	4

Tabel salajengipun: Tabel *Fakta Cerita* arupi Latar wonten ing Novel
Lara Lapane Kaum Republik

No	Latar	Katrangan	Indikator	Data
			Wiradi lali jen deweke ki pemuda pedjuwang kang lagi ketjepit ana daerah pendudukan lan dadi beburone Landa.	49
		<i>Pemberontakan</i> PKI ing Madiun	Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweje bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri.	6
		Kawontenan taun 1949	“saben dina Landa nganaake pembersihan . Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta.	1
			“Ing dusun sedaja tasih ngangge arta ORI tok inggih? Ing kita ngriki sampun sepalih-sepalih, wonten ingkang ORI wonten ingkang Nica .	45

Adhedhasar data ing tabel 2. ing nginggil, saged dipunmangertosi bilih latar wekdal nyariyosaken antawisipun warsa 1948. Latar papan wonten ing desa Bekonang, Widuran, Bengawan, saha saindenging Solo. Latar sosial nyariyosaken kawontenan politik saha ekonomi rikala samanten. Langkung saking makaten, ugi dipuncariyosaken kawontenan ing Solo saha kawontenan kaum republik rikala saweg dipunjajah Welandi.

c. *Fakta Cerita Arupi Plot*

Plot utawi *alur* minangka prekawis ingkang wigati wonten salebeting karya sastra *fiksi*. Prastawa-prastawa ingkang dipunpanggihi para paraga menika saged dipunmangertosi saking gegambaran satunggaling *plot*. Langkung saking makaten, *plot* ing salebeting cariyos gadhah *fungsi* kangge

medharaken *sebab akibat* satunggaling cariyos ing novel. Wonten ing panaliten *strukturalisme genetik*, *plot* dipunandhraken kangge nggambangaken kawontenan paraga wonten salebetipun cariyos. Mawi *plot*, saged kagambaraken lelampahanipun paraga anggenipun menggalih, saha tumindak anggenipun nanggepi prakawis panggesangan saengga mbiyantu panganggit ngandharaken *pandangan dunia*. Kangge mangertosi gegambaran *plot* wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik* badhe dipuncawisaken tabel ing ngandhap menika.

Tabel 3. Tabel Fakta Cerita Arupi Plot wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	Tahap Plot	Katrangan	Kaca
1.	<i>Penyituasan</i>	Wiradi mireng menawi tiyang sepuhipun sampun kondur ing dalem, ibunipun saweg gerah. Wiradi ndhesek rayinipun Wiranta supados kersa manggihi ibu Wiradad ingkang nandang gerah. Wiranta boten kersa, ananging sasampunipun rembagan kaliyan kanca-kanca sanes, piyambakipun saguh kondur manggihi ibu ing dalem. Wiradi saha Wiranta dipundherekaken kanca-kanca badhe mlebet kutha kangge sowan bu Wiradad.	5, 6, 10
2.	<i>Pemunculan Konflik</i>	Ing margi wonten serangan saking Welandi, Wiranta kenging bedhil ing sukunipun. Wiranta ngaken supados Wiradi dipundherekaken kondur Kusnarna saha Sukardiman. Dumugi ing dalem Widuran, Wiradi mlebet piyambak lajeng kepanggih tiyang sepuhipun. Anggenipun kepanggih tiyang sepuhipun Wiradi dangu, lajeng wonten serangan saking Welandi. Wiradi lajeng ndhelik wonten ing dalem ngantos pinten-pinten dinten.	16, 24
3.	<i>Peningkatan Konflik</i>	Pak Lodang mertamu ing dalemipun Wiradi saha medharaken warta saking Bekonang. Rikala Pak Lodang badhe pamit, Elok nitip serat kangge Wiranta ngengingi kawontenan	50, 53

Tabel salajengipun : *Fakta Cerita Arupi Plot* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

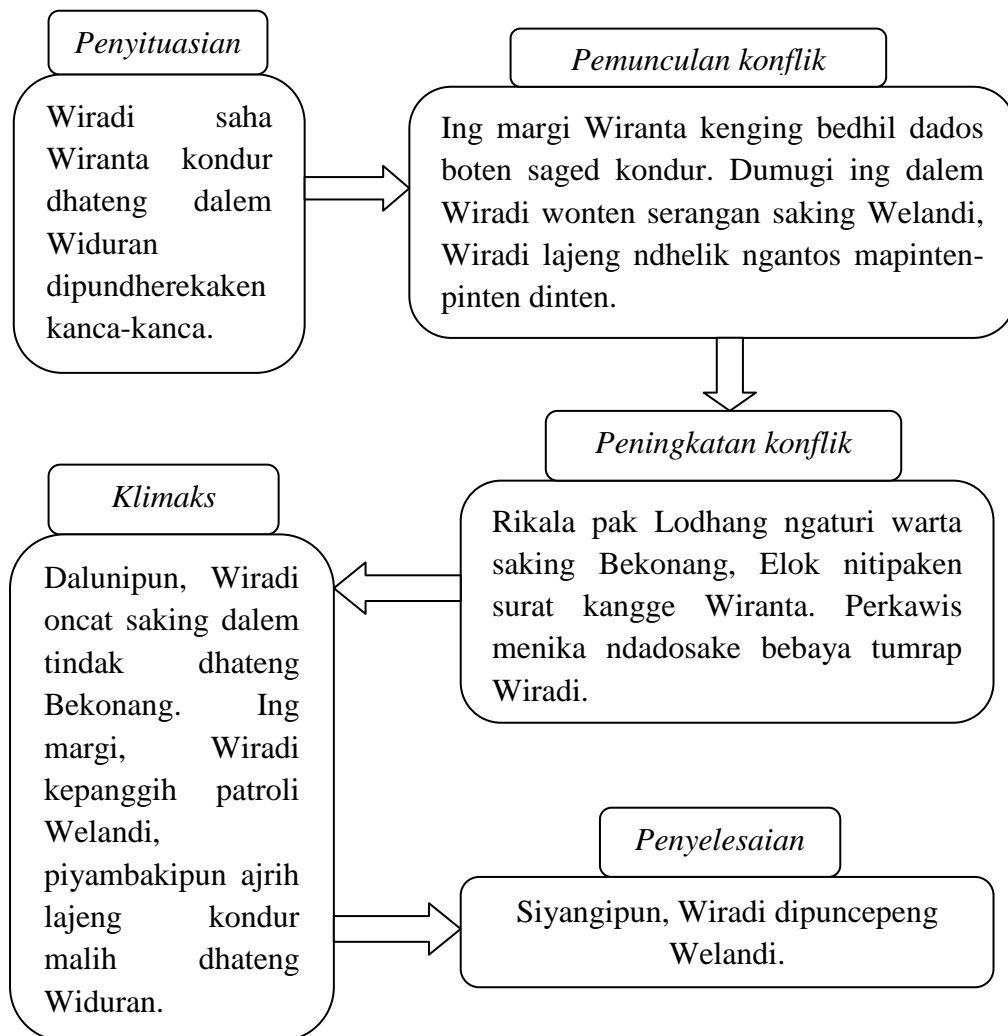
No	Tahap Plot	Katrangan	Kaca
		ing dalem. Elok boten mangertos menawi nitipaken serat dhateng pak Lodang menika saged mutawatiri menawi ing margi wonten panggledahan saking Welandi. Suhebat rayinipun Elok pirs menawi wonten tiyang sadayan pohung dipungledhah Landa lajeng dipunlebetaken montor.	
4.	<i>Klimaks</i>	Wiradi dados kejeput ing dalem, lajeng pados cara supados piyambakipun saged oncat saking dalem. Dalunipun tiyang ing dalem sami nyameptakaken <i>keperluan</i> kangge Wiradi tindak dhateng Bekonang. Ing margi, Wiradi kepanggih patroli Welandi, piyambakipun lajeng kondur malih dhateng dalem.	58, 60, 61
5.	<i>Penyelesaian</i>	Siyangipun, Landa nggledah dalemipun Wiradi. Wiradi sampun boten saged mlajar dhtaeng pundi-pundi. Piyambakipun dipunbeta Welandi.	60

Wonten ing panaliten *strukturalisme genetik plot* wigatos sanget kangge ngandharaken kawontenan paraga wonten salebetipun cariyos. Mawi *plot*, badhe kagambaraken lelampahan paraga anggenipun menggali saha tumindak anggenipun ngadhepi mawarni prakawis panggesangan, saengga saking *plot* menika saged mbiyantu panganggit anggenipun ngandharaken *pandangan dunia* mawi paragatama ingkang dipunripta.

Adhedhasar data ing tabel 3. saged dipunmangertosi bilih cariyos ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* ngginakaken *alur progresif*. *Alur progresif* inggih menika *alur* ingkang nedahaken satunggaling prekawis nyebabaken prekawis sanesipun. Cariyos dipunwiwiti rikala Wiradi saha Wiranta mapan ing desa Bekonang sareng kalihan pemudha-pemudha pejuwang. *Konflik* tuwuh rikala Wiradi saha Wiranta dipundherekaken kanca-

kancanipun kondur dhateng Widuran kangge sowan bu Wiradad ingkang saweg gerah. Ing margi, Wiranta boten saged nerasaken lampah amargi kenging tatu sukunipun. Wiradi lajeng nerasaken lampah dumugi ing dalem. Ringkesaning cariyos, Wiradi ngantos pinten-pinten dinten ing dalem, ngantos panjenenganipun dipungropyok Welandi. Tabel ing nginggil saged dipunandharaken mawi bagan ing ngandhap menika.

Bagan 1. Bagan Fakta Cerita Arupi Plot wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*

2. *Gegambaran Latar Belakang Sosial Salebeting Novel Lara Lapane Kaum Republik*

Satunggaling karya lair saking satunggaling panganggit. Kawontenan *latar belakang* panggesanganipun asring mangaribawani karyanipun. Suparto Brata minangka panganggit karya sastra mliginipun karya sastra Jawa temtu gadhah *latar belakang* ingkang dados *inspirasi* ing karya-karyanipun. Panganggit gesang wonten satunggaling masarakat tartamtu ugi gadhah kawontenan sosial tartamtu. Panganggit lajeng nggambaraken gagasanipun ngengingi kawontenan ing masarakat kalawau. Pangertosan panggesangan tumrap Suparto Brata prelu dipuntindakaken wonten ing panaliten menika. Bab menika wigati sanget mliginipun kangge nguwalaken *subjektifitas* wonten ing *penafsiran*.

Latar belakang sosial minangka prastawa ingkang nyata ingkang trep kalihan cariyosipun. Kangge mangertosi *latar belakang* sosial menika panaliti kedah nggayutaken latar sosial wonten ing novel kalihan *fakta* sejarahipun. Saking pandamelan menika lajeng saged pikantuk pangertosan ingkang *objektif*. Wonten ing asiling panaliten menika saged dipunpanggihi *latar belakang* sosial ingkang nate kadadosan ing masarakat, mliginipun ingkang kagambaraken salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Prastawa-prastawa kasebut dipunandharaken wonten tabel ing ngandhap menika.

Tabel 4. Tabel Gegambaran Latar Belakang Sejarah Wonten ing Novel Kaum Lara Lapane Kaum Republik

No	Latar Sosial	Kaca	Indikator	Aspek Sejarah
1.	Panguwaosan Welandi ing	4	Landa kang ngedjeki kuta lagi	Agresi Militer Belanda II

Tabel salajengipun : Tabel Gegambaran *Latar Belakang* Sejarah wonten ing Novel *Kaum Lara Lapane Kaum Republik*

No	Latar Sosial	Kaca	Indikator	Aspek Sejarah
	Kutha Solo		greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan ² menjang tangsi ² .	- Ibukota R.I. Yogyakarta dipunkuwaosi tentara Welandi 20 Desember 1948, Welandi nglajengaken serangan dhateng Solo. Tanggal 21 Desember 1948 Welandi nguwaosi Solo. (Kemendikbud, 2004:107)
		7	Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweke bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri.	
2.	Pemberontakan PKI ing Madiun	7	Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweke bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri.	<i>Pembrontakan</i> PKI ing Madiun - Tahun 1948 tanggal 19 September PKI ngawontenaken pemberontakan ing Madiun (Kemendikubud, 2004:209)
3.	Kawontenan rikala taun 1948-1949	1	“saben dina Landa nganaake pembersihan . Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta.	- <i>Pembersihan</i> tumrap rakyat Solo dipuntindakaken Tentara Gurkha (tentara ingkang dipunbentuk Welandi). (Kemendikbud, 2004:273)
		23	Dipikir-pikir disik lagi bisa ngendikan:” Rekasa urip tanpa gawean ana kuta. Kita mesti mangan. Ora	- Kawontenan ekonomi rikala Agresi Militer II mrihatosaken, regi bahan sandang pangan

Tabel salajengipun : Tabel Gegambaran *Latar Belakang* Sejarah wonten ing Novel *Kaum Lara Lapane Kaum Republik*

No	Latar Sosial	Kaca	Indikator	Aspek Sejarah
			ana beras saka ndesa. Landa dodol beras, nanging ora nampa duwit ORI. Aku ndilalah ja pantjen ora duwe duwit ORI saiki. Rekasa! Apa maneh ibumu gerah.”	awis. (Kemendikbud, 2004:273)
		45	“Ing dusun sedaja tasih ngangge arta ORI tok inggih? Ing kita ngriki sampun sepalih-sepalih, wonten ingkang ORI wonten ingkang Nica.	- Warsa 1948 arta ingkang dipunginakaken inggih menika ORI (Oeang Republik Indonesia) kalihan NICA (arta ingkang dipundalaken Welandi) (Nasution, 1978:63)

Prastawa sejarah wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika kawontenan rikala Indonesia sampun mardika, antawisipun warsa 1948-1949. Prastawa-prastawa ingkang dados *latar belakang* sejarah antawisipun Agresi Militer Belanda II, *pemberontakan* PKI ing Madiun 1948, saha kawontenan sosial ekonomi rikala 1948-1949. Agresi Militer Belanda II kadadosan ing Yogyakarta Solo. Agresi Militer menika kadadosan sasampunipun *pemberontakan* PKI ing Madiun September 1948. Prastawa menika ndadosaken gesangipun rakyat rekaos amargi *sektor* ekonomi dipunkuwaosi Welandi.

3. *Pandangan Dunia Suparto Brata wonten ing Novel Lara Lapane Kaum Republik*

Karya sastra minangka *struktur* ingkang gadhah makna menika makili *pandangan dunia (vision du monde)* panganggit. *Strukturalisme genetik* minangka panaliten sastra ingkang nggayutaken antawisipun *struktur* karya sastra kalihan *struktur* masarakat mawi *pandangan dunia* ingkang dipungambaraken panganggit. Saking *struktur* karya sastra saha *latar belakang* sejarahipun saged dipunmagertosi *pandangan dunia* panganggit.

Saking andharan ing nginggil saged dipunmagertosi bilih kangge nggayuh *pandangan dunia* kedah wonten *perpaduan*. *Perpaduan* menika antawisipun *struktur* kasrya sastra saha *struktur* masarakat. *Struktur* karya sastra inggih menika *fakta cerita* saha *struktur* masarakat antawisipun *unsur latar belakang* panganggit saha *latar belakang* sosial rikala karya menika dipunripta. Saking *perpaduan unsur-unsur* kalawau saged dipunmagertosi *pandangan dunia*, kadospundi panganggit nindakaken cariyos ing salebetipun wonten gagasan saking *respon* panggesangan.

Saking *analisis* tumrap novel *Lara Lapane Kaum Republik* saged dipunpanggihaken gagasan saha *pandangan dunia* Suparto Brata. *Pandangan dunia* Suparto Brata dipunpanggihaken mawi *analisis fakta cerita* (paraga, latar, saha *plot*), *latar belakang* sosial, saha *latar belakang* panganggit. ing ngandhap menika badhe dipunandharaken tabel *pandangan dunia* Suparto Brata wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

Tabel 5. Tabel Pandangan Dunia Suparto Brata wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	<i>Fakta Cerita</i>	<i>Latar Belakang Sosial</i>	<i>Latar Belakang Panganggit</i>	<i>Pandangan Dunia Suparto Brata</i>	Data
1.	<p>Paraga: Wiradi (ajrih) Wiranta (lantip) Kusnarna (kendel)</p> <p>Latar: Rikala Agresi Militer Belanda II wonten ing Solo antawisipun 1948-1949, <i>Pemberontakan</i> PKI 19 September 1948 ing Madiun</p> <p><i>Plot:</i> <i>progresif</i></p>	<p>Agresi Militer Belanda II, panguwaosan Welandi ing kutha Solo saha <i>pemberontakan</i> PKI ing Madiun September 1948, kawontenan ing Solo rikala warsa 1948-1949 (<i>pembersihan</i> tumrap rakyat Solo)</p>	<p>Suparto Brata minangka warga nagara Indonesia rumiyin gesang rikala nagara dipunjajah. (http://supartobrata.blogspot.com)</p>	<p>Nasionalisme: Suparto Brata ngripta paraga-paraga Wiradi, Wiranta, Kusnarna saha para pemudha pejuwang sanesipun. Para pemudha minangka pejuwang kedah kendel saha lantip ngadhepi Welandi ingkang njajah nagara kados Wiranta saha Kusnarna. Wondene Wiradi ingkang ajrih menika inggih kedah ndherek perang supados saged ngrebut kutha Solo. Para pemudha menika ngupiya ngrebut panguwaosan Welandi supados republik saged mardika saking penjajah.</p>	4, 6, 52
2.	<p>Paraga: Sedaya paraga pejuwang wonten ing cariyos</p> <p>Latar: Agresi Militer</p>	<p>Kawontenan ing Solo rikala warsa 1948-1949: - Sandhang pangan sami awis</p>	<p>Rikala jaman penjajahan, Suparto Brata ngraosaken gesang ingkang rekaos amargi sedayanipun tansah kekurangan. (Suwondo, 2006: 149)</p>	<p>Ikhtiar: Serangan-serangan saha <i>monopoli</i> Welandi nguwaosi Solo boten ndadosaken rakyat republik ajrih ngantos pasrah. Rakyat republik tansah ikhtiar, ngupiya gesang ing satunggaling kawontenan ingkang</p>	50, 52

Tabel salajengipun : Tabel *Pandangan Dunia* Suparto Brata wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

No	<i>Fakta Cerita</i>	<i>Latar Belakang Sosial</i>	<i>Latar Belakang Panganggit</i>	<i>Pandangan Dunia Suparto Brata</i>	Data
	Welandi II ing Solo 1948-1949 <i>Plot:</i> <i>Progresif</i>			boten temtu menika. Mawi latar sosial saha paraga ingkang dipunripta, Suparto Brata nedahaken bilih kawontenan sosial mliginipun ekonomi ingkang boten temtu menika lajeng ndadosaken rakyat republik greget anggenipun nyekapi kabetahan gesangipun saha kaluwarganipun.	
3.	Paraga: Wiradi (welas, rumaos, kuwatos) Ibu (pilih asih) Latar: Agresi Militer Welandi II ing Solo 1948-1949 <i>Plot:</i> <i>progresif</i>	Agresi Militer Belanda II, panguwaosan Welandi ing kutha Solo, saha kawontenan ing Solo rikala warsa 1948-1949	Suparto Brata saking alit ngantos ageng gesangipun ndherek ibunipun. (Suwondo, 2006: 149)	Katresnan: Kawontenan penjajahan ingkang ndadosaken Wiradi ngungsi kedah pisah kalihan kulawarganipun. Kawontenan menika boten ndadosaken panjenenganipun kesupen dhateng kulawarganipun, mliginipun ibu. Wiradi tansah tresna saha welas dhateng ibunipun, kamangka ibu boten kersa nampi Wiradi ing dalem. Wondene ibu langkung sih dhateng Wiranta saha Wirastuti, Wiradi tansah ngunjukaken katresnan saha kurmatipun minangka putra.	1, 53, 74

Adhedhasar tabel 5 saged dipunmangertosi *pandangan dunia* Suparto Brata wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Prastawa sejarah wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika Agresi Militer Belanda II, *pemberontakan* PKI ing Madiun taun 1948, saha kawontenan antawisipun taun 1948-1949. Saking prastawa-prastawa kasebut, Suparto Brata ngandharaken gagasanipun ngengingi Welandi ingkang njajah Republik. Kawontenan sosial ingkang makaten ndadosaken Suparto Brata medharaken gagasanipun minangka warga negara kedah gadhah jiwa nasionalisme kangge bela negara. Nasionalisme menika saged kawujudaken mawi dados pejuwang kados pemudha-pemudha gerilya ing Solo. Lajeng jiwa nasionalisme saged dipunpirsani ugi saking kaum republik ingkang tansah teteg greget anggenipun biyantu kangge kawigatosanipun nagara. *Pandangan dunia* Suparto Brata sanesipun inggih menika ikhtiar. Ikhtiar menika anggenipun ngupiya nyekapi kabetahan gesangipun wondene kawontenan Solo boten karuwan amargi Welandi ingkang nguwaosi tlatah Solo. Suparto Brata nedahaken minangka putra kedah tresna dhateng tiyang sepuhipun. Wondene kawontenan boten njurung anggenipun ngandharaken katresnan dhateng tiyang sepuhipun, Wiradi tansah ngupiya supados saged sowan ibu bapakipun. Wiradi tansah kurmat saha tresna minangka putra, kamangka ibunipun boten nampi panjenenganipun ing dalem.

B. Pirembagan

Adhedhasar asil panaliten ing nginggil badhe dipunandharaken ngengingi tabel-tabel ingkang sampun dipunsebutaken. Pirembagan menika kangge ngandharaken prekawis-prekawis ingkang sampun dipunsebutaken wonten ing tabel. Tabel-tabel ingkang badhe dipunrembag inggih menika *fakta cerita* (paraga,, latar, saha plot), *latar belakang* sosial, saha *pandangan dunia* panganggit ingkang kagambar wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Wedharan saking tabel-tabel menika kangge mangertosi *strukturalisme genetik* novel *Lara Lapane Kaum Republik* mawi *pandangan dunia* Suparto Brata.

1. *Fakta Cerita* wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

Struktralisme genetik minangka satunggaling *pendekatan* tumrap karya sastra, mliginipun novel. *Analisis* dipunwiwiti saking *analisis struktur* novelipun. Adhedhasar asil panaliten ing nginggil, *struktur* novel ing panaliten menika dipunandharaken mawi *fakta cerita* ingkang kaperang dados tiga inggih menika paraga, latar, saha plot.

a. *Fakta Cerita* Arupi Wataking Paraga

Fakta cerita arupi paraga minangka *struktur* ingkang kaping pisan badhe dipunrembag. *Strukturalisme genetik* mbetahaken data mawi para paraga saking novel. Paragatama minangka paraga ingkang kathah mendhet peranan wonten lelampahaning cariyos novel. Paragatama minangka paraga ingkang ndherek njurung makna menapa ingkang badhe dipuncawisaken panganggit. Asiling panaliten ingkang dipunandharaken mawi tabel ing

nginggil badhe dipunrembag wonten sub bab menika. Pirembagan adhedhasar tabel wataking paraga ngandharaken bilih minangka paragatama inggih menika Wiradi ingkang pikantuk perangan ingkang kathah ing cariyos novel. Paraga sanesipun ingkang pikantuk kathah perangan inggih menika Wiranta, Kusnarna, Sukardiman, Ibu Wiradad, kaliyan Elok.

Paraga wonten ing satunggaling cariyos gadhah watak, salah bawa, saha gagasan ingkang beda. Watak saha salah bawa para paraga ingkang dipuncawisaken wonten ing salebeting novel kasebut saged mbiyantu kangge nemtokaken makna ingkang wonten salebeting novel. Cara kasebut salajengipun saged dipunginakaken kangge nemtokaken *pandangan dunia* panganggit. Kangge mangertosi watak saha gagasan para paraga kasebut, badhe dipunrembag ing ngandhap menika.

1) Wiradi

Paragatama ingkang kaping pisan inggih menika Wiradi. Wiradi dipuncariyosaken minangka pejuwang kamardikan ingkang ndherek perang kangge ngrebut kamardikan, ananging minangka putra, Wiradi ugi manggihaken prakawis-prakawis ing kaluwarganipun. Ibunipun Wiradi menika nandang gerah amargi menggali sedaya putranipun ingkang sami dados pejuwang. Wiradi minangka putra barep, kedah ngleremaken panggalhipun ibu, ananging Wiradi malah dipuntuding lepat amargi Wirastuti dereng kondur. Wiradi minangka pejuwang republik ugi dados pejuwang kangge nuntasaken prakawis ing kaluwarganipun.

Paragatama Wiradi minangka paraga ingkang pikantuk kanthah perangan ing cariyos novel. Minangka paragatama, Wiradi ugi nindakaken sambung ginem kalihan paraga tambahan inggih menika Wiranta, Sukardiman, Kusnarna, Ibu Wiradad, saha Elok. Watak Wiradi miturut tabel 1 inggih menika welas, kirang panggalih, rumaos, kuwatos, saha ajrih. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken wataking Wiradi.

a) Welas

Watak Wiradi inggih menika welas ingkang katingal saking tabel 1. poin 1. Welas inggih menika raos (kadunungan raos) mesaaken tumrap tiyang sanes. Sipat welas Wiradi saged dipunmangertosi rikala panjenenganipun mireng warta menawi ibu gerah wonten ing dalem. Wiradi welas tumrap ibu ingkang gerah, wondene putra-putranipun tebih saking dalem. Bab kasebut saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Lha ning, kowe ki apa ora **mesakake** sibu? Kita wong loro genah nglumpuk mreng, dene djeng Wiras ora karuwan kabare. Rakja ngenes ngono, penggalih sibu!” pandeseke Wiradi

“Ha witekna, jen awake dewe mlebu kutha, prasasat ula marani gepuk ngono,” wangsulane Wiranta. “Ora wurung Landa numpes kita sakeloron.” (Brata, 1967:5)

Raos welas kasebut nedahaken bilih Wiradi tresna dhateng ibunipun. Wondene kawontenan desa taksih ing swasana perang, panjenenganipun kukuh badhe kondur sowan dhateng ibu ingkang saweg gerah. Bab kasebut nedahaken bilih Wiradi welas dhateng ibu amargi tresna minangka putranipun. Panjenenganipun tansah pados cara supados saged kondur saha sowan dhateng ibu.

Watak welas Wiradi menika ugi dipunandharaken panganggit kanthi cetha. Wondene ibunipun menika langkung sih kalihan Wiranta saha Wirastuti, ananging Wiradi tansah welas dhateng ibu. Raos welas Wiradi menika saged katingal saking pethikan ing ngandhap menika.

Dene bu Wiradad sing mau awan sadina ora rewel lan ora ngendika apa2 kadjaba kang perlu kagem salirane dewe, ndadak nglindur, peteng2 wungu ndjenggirat mentelengi Wiradi kang turon ana dipane Wirastuti. Bu Wiradad ngendika sora:

“Nang! Kowe ki ora tangi?! Djam pira iki? Adimu saiki rak wajahe kok pethuk. Kowe ora gelem metuk adimu?”

Mesti wae kang mengkono iku ndadekake bingunge Wiradi. Tudjune pak Wiradad ambeg sareh, amba ichtijare. Nganti bab mau ora suwe olehe dadi bendrong. Bareng wis emut marang kaanane, bu Wiradad bandjur muwun. Wiradi **welas** weruh ibune kaja mengkono, nanging uga kelara-lara dene ibune isih nggagas jen ilange Wirastuti Wiradi sing tanggung djawab, Wiradi sing marahi. Pantjen kerep ibune kurang pitados lan isih nuding marang deweke ngono kuwi. Nanging saiki iki luwih dening gede nggawe karanta-rantane atine Wiradi. (Brata, 1967: 46)

Saking pethikan ing nginggil, saged dipunpirsani welasipun Wiradi dhateng ibu. Katingal sanget bilih Wiradi menika welas dhateng ibu, wondene panjenenganipun karanta-ranta amargi ibu tansah nuding menawi kesahipun Wirastuti jalaran saking Wiradi.

b) Kirang Dumugi Panggalihipun

Watak Wiradi sanesipun inggih menika kirang dumugi panggalih. Kirang dumugi panggalihipun inggih menika tumindak ingkang kirang dipunpanggalih. Bab menika saged dipunpirsani saking tabel 1 wonten ing asiling panaliten. Watak Wiradi ingkang kirang panggalih menika dipunmagertosi saking sambung ginemipun kalihan Kusnarna. Kekajengan

Wiradi ingkang teteg badhe sowan ibu menika kirang dipunpenggalih.

Panjenenganipun boten menggalih kanthi permati ngengingi kekajenganipun.

Bab menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Narna ngawasake Wiradi kanti ati-ati, ing batin ngremehake kekarepane Wiradi sing **kurang pikir** kuwi. Djeneh wis dikandani jen urip pemuda2 ana kutha ki mung gumantung begdja-begdjan wae, kok isih wani nduweni pepinginan kaja ngono. Narna wae, sing wis kotjap kekendelane lan wis nglakoni slamet mlebu kutha, kandji ora wani mlebu kutha awan2 djare. Wasana deweke tjelatu:

“Jen pantjen niat ngendangi ngomah mas, sedela wae ing wajah bengi. Dieterake kantja2. Nanging pamrajogaku adja grusa-grusu, merga kadjaba kita mengko bisa kepregok patroli Landa, bu Wiradad ki lagi gerah maras, jen bengi2 dikagetu aku kuwatir jen malah dadi bendrong.” (Brata, 1967: 8)

Saking pethikan ing nginggil saged dipupirsani bilih kekajengan

Wiradi ingkang badhe dhateng kutha dipunremehaken Kusnarna. Wiradi sampun mangertos menawi Welandi saweg gencar ngawontenaken patroli ing kutha, ananging Wiradi boten menggalih kanthi permati.

c) Boten Lantip

Saking tabel 1. poin 1 wonten ing asiling panaliten ugi saged dipunmangertosi bilih Wiradi menika boten lantip. Watak menika ndadosaken Wiradi ngadhepi prakawis-prakawis ingkang mawarni-warni. Ing ngadhap menika badhe dipunandharaken pethikan watak Wiradi ingkang kirang lantip.

Wiradi kepengin mikir lijane. Deweke kepengin njritaake kaanane pradesan karo kantja-kantjane marang ibune, nanging ibune sadjak isih purik ora kersa ndangu apa-apa. Pantjen, Wiradi durung tau tjrita ngotot marang ibune, sebab pikirane tansah kamidedelen jen deweke ki wong sing ora bisa tjrita. Ibune sing kerep maoni. Ibune sing kerep ngelokake jen Wiradi ki jen tjrita ora terang, **ora lantip** kaja sedulur-sedulure. Suwe2 Wiradi ja rumangsa jen deweke pantjen ora bisa tjrita. (Brata, 1967: 26-27)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih Ibu tasih duka dhateng Wiradi. Wiradi lajeng rumaos menawi panjenenganipun boten lantip, boten saged cariyos kanthi terang. Wiradi beda, boten kados sedherek-sedherekipun Wiradi saha Wirastuti. Ibu asring ngendika menawi Wiradi kirang lantip graitanipun. ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken Wiradi ingkang boten lantip.

Wiradi kuwi kagolong wong sing tansah ngati-ati, nganti kadang2 kebangeten anggane ngati-ati kuwi. Marga pantjen sabendinane jen deweke luput gawene sitik wae, ibune olehe njaru siku maoni ora tedeng aling-aling. Kabeh2 kanda, luwih maneh ibune, jen **Wiradi ki bodo**, ora bisa tjekel gawe kaja adi-adine. Saiki deweke wis umur selawe, sekolah teknik pertama ora rampung2, dene adine-Wirantawis lulus sekolah guru lan mulang ana SMP. Jen wis nggagas bab tjekel gawe kuwi lo, njut Wiradi bandjur tjilik atine, ora wani ngomong sembranan bab djedjodowan. La ja ta, gek apa mengko sing dienggo tjagak urip wong deweke durung tjekel gawe? (Brata, 1967: 48)

Pethikan ing nginggil nedahaken bilih Wiradi menika tiyang ingkang boten lantip. Mliginipun Ibu, ingkang tansah ngendika menawi Wiradi menika boten lantip, sekolahipun ngantos dereng paripurna. Menawi wicantenan bab nyepeng pandamelan, Wiradi lajeng ciyut manahipun, amargi ngrumaosi menawi panjenenganipun boten lantip.

d) Kuwatos

Saking tabel 1. poin 1 wonten ing asiling panaliten ugi saged dipunmangertosi bilih Wiradi menika gampil kuwatos. Kuwatos inggih menika sumelang utawi ajrih (nggagas kacilakan ingkang bakal dipuntindakaken). Watak Wiradi ingkang kirang panggalih saha menapa kemawon dipunpenggalih ndadosaken panjenenganipun gadhah raos kuwatos.

Saged dipunpirsani rikala panjenenganipun boten siyos kondur desa kalihan kanca-kanca, lajeng namung mumpet wonten dalem ngantos enjing. Watak kuwatos Wiradi menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Apa deweke mengko sadina ana ngomah ta? Deweke dewe ora ngreti. Mestine ja ana ngomah. Nanging deweke **kuwatir** jen Landa awan iki bakal nggropjok omahe. Dadi betjike deweke ontjat sadurunge digropjok. Nanging menjang endi? (Brata, 1967 : 28)

Saking pethikan ing nginggil, Wiradi menggalih menawi langkung becik panjenenganipun medal saking dalem, ananging boten gadhah ancas badhe dhateng pundi. Kuwatosipun Wiradi ngengingi kawontenan ingkang dipunadhepi menika langkung ndadosaken panjenenganipun bingung. Wiradi ingkang gadhah watak kuwatos ugi saged dipunpangguhaken wonten ing pethikan ngandhap menika.

“Kula pun matur ramane, ampun njambut damel kalih Landi. Nanging ramane boten nggega. Kula pun **kuwatos** mawon kalih ramane niku....” (Brata, 1967 : 30)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi Wiradi ingkang kuwatos dhateng ramanipun. Wiradi kuwatos menawi ramanipun nyambut damel kalihan Welandi mangke lajeng dados mata-mata. Kuwatosipun Wiradi menika kalangkung-langkung, ngantos nuduh ramanipun minangka mata-mata Welandi.

e) Ajrih

Wiradi ugi gadhah watak ajrih, prekawis menika saged katingal saking tabel 1. poin 1 wonten asiling panaliten. Ajrih inggih menika boten wantun

tumrap satunggaling prekawis. Wiradi minangka paragatama wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* dipuncariyosaken ajrih ngadhepi prekawis-prekawis. Wiradi ajrih dhateng Welandi, saged dipunmangertosi bilih Wiradi ajrih menawi piyambakan badhe kondur desa manggihi kanca-kanca pejuwang. Kawontenan menika saged dipunpangguhaken saking pethikan ing ngandhap menika.

Sadjake ana regune wadyabala Welandi sing diebrokake ing kampung kono. Wiradi rumangsa tjilaka mentjit. Tekane prasasat nglengkara, ora ditrima ibu kanti seneng, ndadak saiki ketjepit ana panggonan mungsuh. Gek nganti djam pira mengko? Jen nganti kawanan ora wurung bakal ketiwasan. Lha, dik Narna, apa deweke isih tlaten ngenteni Wiradi? Ah, deweke mesti keplaju ngadhepi mungsuh samana akehe. Keplaju bandjur ora kober ngglendeng Wiradi mulih. Lha jen mengkono, karo sapa Wiradi mengko bali metu kutha? Deweke **ora wani** idjen, apa maneh bengi iki Landa sadjake lagi ngetog kadigdajane nguwasani kutha ing wajah bengi. Mengkono pikirane Wiradi nggrambjang ora karuwan. (Brata, 1967:24)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih Wiradi ajrih dhateng Welandi, sinaosa panjenenganipun pejuwang. Pejuwang menika limrahipun tumindak samubarang kanthi wantun, boten ajrih. Ananging Wiradi boten makaten, badhe manggihi kanca-kanca ing desa sareng-sareng bela negara panjenenganipun boten wantun menawi piyambakan ing margi. Ajrih menawi kepanggih Welandi ing margi, amargi Welandi saweg nguwaosi kutha ngawontenaken patroli ing wayah dalu. Prekawis menika ingkang ndadosaken Wiradi ajrih menawi medal saking dalem.

Wiradi ugi ajrih kalihan bangsa lelembut. Saged dipunpirsani saking cariyos menawi panjenenganipun ajrih dhateng memedi. Saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Karepe Wiradi arep ngelikake supaja Sukardiman adja ngomong seru2. Nanging bareng ngerti sing dikarepake Sukardiman wulu kalonge ja ndjegrik. Wiradi pantjen ja tau krungu tjritane bab wedon ngisor wit sawone kuwi, mulane nganti gede deweke **ora tau wani** liwat tjedak kono idjen bengi-bengi. Dene saiki bareng wis kebatjut liwat lagi kelingan, gitoke terus mengkirik. Lakune bandjur setengah mlaju digandoli Sukardiman sing wis ngoplok. (Brata, 1967:17)

Saking pethikan ing nginggil menika bilih Wiradi menika gadhah watak ajrih. Puntambahi malih cariyos kawit alit, menawi wit ing sangajenging dalemipun wonten wadon utawi bangsa lelembut. Menika saya ndadosaken Wiradi ajrih menawi medal margi ing wayah dalu.

2) Wiranta

Paraga Wiranta minangka paraga tambahan kalebet paraga ingkang njurung kawontenan paragatama Wiradi wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Wiranta menika rayinipun Wiradi. Wiranta minangka paraga tambahan ugi nindakaken sambung ginem kalihan paraga sanesipun inggih menika Wiradi, Sukardiman, saha Kusnarna. Watak Wiranta miturut tabel 1. poin 2 inggih menika lantip, lajeng kaken manahipun. Watak Wiranta menika badhe karembag ing ngandhap menika.

a) Lantip

Watak Wiranta inggih menika lantip, saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 2 wonten ing asiling panaliten. Lantip inggih menika landhep panggalhipun, saha migatosan. Wiranta menika paraga ingkang watakipun lantip lajeng ngatos-atos anggenipun tumindak. Panggraitanipun Wiranta ingkang lantip menika saged dipunmagertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Ora “Ah, kangmas ki kok neka². Tak aturi menggalih kaanane ta kangmas. La wong Landa olehe ngintjim-intjim njang pemuda² kepati-pati kok kita klujur² mlebu kutha. Iki mengko rak ora sida ngleremake penggalih sibu, nanging ngulungake pati-uripe dewe menjang mungsuh.”

Wiranta tjelatu rada songol. Deweke sanadyan kaprenah enom, kantja-kantjane pada ngreti jen pangertene luwih **lantip** tinimbang kangmase. (Brata, 1967:6)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi saking cariyos menawi Wiradi ndhesek Wiranta supados kersa kondur sowan ing ngarsanipun ibu. Wiradi ingkang lantip ngengingi kawontenan saindengipun tansah menggalih kanthi permati, ngengingi kawontenan kutha ingkang taksih dipunkuwaosi Welandi. Wiranta lantip ngantos menggalih kanthi permati anggenipun badhe tumindak.

Watak Wiranta ingkang lantip menika ingkang ndadosaken ibunipun langkung remen kalihan panjenenganipun. Watak Wiranta menika ndadosaken ibu langkung ngelem panjenenganipun tinimbang Wiradi. Saking pethikan ing ngandhap menika saged dipunmangertosi watakipun Wiranta ingkang lantip.

Wiradi rada kaget krungu suwarane Elok tjedak ing kupinge. Sadjake Elok nututi menjang pawon. Sadjake Elok kepengin melu njangga karanta-rantane atine. Tjles, Wiradi bandjur kaja botjah tjilik kang membeg² arep madulake uneg-unenging atine marang ibune. Udjug² saiki deweke krasa jen batine satemene wis suwe kelangan katresnaning ibu. Sawise Wiranta lair, sawise Wirastuti ana, deweke rumangsa kalah ngrebut sihe wong tuwane. Ibune pidjer ngelem Wiranta sing teges, **lantip**, sekolahe mungga terus nututi kangmase. Wiradi ora keduman papan ing atine ibune. Ndadak saiki, bareng wis pirang² taun kulina tanpa pengemong, karanta-ranta idjen, kok ana wanita ambeg welas ngulurake tangane ngelus-elus pundake. Wiradi rumangsa nemu pangajoman kang ajub banget. (Brata, 1967:42)

Watak Wiranta ingkang lantip menika ndadosaken panjenenganipun teges saha permati anggenipun tumindak. Watakipun ingkang lantip kalawau ngantos ndadosaken panjenenganipun nglangkungi kangmasipun Wiradi. Bab kasebut ndadosaken ibu langkung tresna dhateng Wiranta.

b) Kaken Manahipun

Watak Wiranta sanesipun inggih menika kaken manahipun. Watak Wiranta ingkang kaken menika saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 2 wonten asiling panaliten. Kaken manahipun inggih menika awrat dipuneluk. Watak Wiranta menika dipunraosaken kanca-kancanipun. Watak Wiranta ingkang kaken menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

“Pije mas? Apa kita mundur disik?” pitakone Narna.

“Ora,” wangsulane Wiranta. “Kowe kudu ngeterake kangmas tilik sibu. Sukardiman adjaken.”

“Ah, la mas...” protese Narna.

“Tinggalen aku, tinggalen kene wae. Karo Maridja. Kantja2 lijane mengko rak ja mreng tulung aku. Ning kangmas Wiradi kudu ketemu sibu, wong wis dinijati saka ngomah.”

Wiranta jen duwe karep pantjen **angel dieluk**. (Brata, 1967:16)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih Wiranta menika kaken. Bab kasebut saged dipunmangertosi saking cariyos rikala Wiranta sakanca mlajar, sukunipun Wiranta kenging bedhil. Narna suka pamrayogi supados boten nerasaken lampah, ananging Wiranta kukuh supados kangmasipun dipundherekaken kondur manggihi ibu ingkang saweg

gerah. Kekajengan Wiranta menika boten saged dipuneluk kalihan Kusnarna.

Wiranta panci kaken menawi gadhah kekajengan, kedah dipuntindakaken.

3) Sukardiman

Sukardiman menika kanca Wiradi saha Wiranta ing desa. Panjenenganipun pemudha ingkang ndherek perang nglawan Welandi. Saking tabel 1. poin 3 saged dipunpirsani bilih Sukardiman menika menawi wicantenan clemang-clemong dados tiyang ingkang sembrana, ananging watakipun ajrih. Watak Sukardiman badhe dipunrembag ing ngandhap menika.

a) Ajrih

Watak Sukardiman ingkang kaping pisan inggih menika ajrih, saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 3 wonten asiling panaliten. Ajrih inggih menika boten wantun tumrap satunggaling prekawis. Watak Sukardiman ingkang ajrih menika saged dipunpirsani ing pethikan ngandhap menika.

“Maridja mau sida nganggo sepatu ora mau, tja? Awas lo, Kjaine lagi wae ndlosor mlaju ngidul iki mau, mentas wae tak langkahi,” tjelatune Sukardiman tjemang-tjemong.

“Tenan pa pije kuwi lo? Wong ula djare dienggo sembranan,” wangsulane sing ana tengah barisan.

“Alah, si Sukardiman kuwi, jen isih jah mene wae kumretjek mbeda kantjane ora uwis². Mengko rada bengi stik jen ora ngoplok golek kantja merga **wedi** banaspati,” tjelatune Wiranta ngelehake. (Brata, 1967:11-12)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi watak Sukardiman ingkang ajrih. Bab menika saged dipunmangertosi saking cariyos rikala Sukardiman sakanca wonten ing margi dumugi ing tegalan,

swasananipun sepi, Sukardiman wicanten sinambi guyonan. Sukardiman ingkang pandamelanipun nggodha kanca-kanca sanesipun, boten trep kalihan watakipun ingkang ajrih, menapa malih babagan lelembut Wiranta lajeng celathu, suka pangertosan menawi taksih siyang Sukardiman kendel, boten ketingal ajrih. Ananging menawi sampun dalu Sukardiman asring pados kanca amargi panjenenganipun ajrih kalihan banaspati. Watak Sukardiman ingkang ajrih ugi dipunpanggihi wonten ing pethikan ngandhap menika.

Greg. Sukardiman nggondeli Wiradi. “Mas, **awakku mrinding**. Djarene tjah2 wit sawone iku ana wedone!” (Brata, 1967:17)

Pethikan ing nginggal ngandharaken watakipun Sukardiman ingkang ajrih. Saking pethikan kalawau boten dipunandharaken menawi Sukardiman ajrih, ananging saking patrapipun ingkang lajeng mrinding menika nedahaken bilih panjenenganipun ajrih. Sukardiman badanipun mrinding enget cariyos babagan lelembut. Saged dipunmangertosi menawi Sukardiman ingkang asring guyon saha waicanten clemang-clemong boten trep kalihan watak ingkang ajrih kalihan lelembut menika.

b) Sembrana

Sukardiman gadhah watak sembrana anggenipun wicantenan, prekawis menika saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 3 wonten ing asiling panaliten. Sembrana inggih menika boten tumemen, gegujengan. Sukardiman minangka tiyang ingkang asring damel guyonan dhateng kanca-kancanipun. Ananging menawi guyonan menapa malih wicantenan menika piyambakipun

sembrana. Watak Sukardiman menika saged dipunmagertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Maridja mau sida nganggo sepatu ora mau, tja? Awas lo, Kjaine lagi wae ndlosor mlaju ngidul iki mau, mentas wae tak langkahi, “tjelatune Sukardiman **tjemang-tjemong**. (Brata, 1967:11-12).

Sukardiman menika tiyang ingkang lucu saha remen gegujengan. Gegujenganipun menika boten tumemen, namung kangge nglipur kanca-kanca sanesipun. Pangandikanipun Sukardiman ingkang asring gegujengan menika ingkang nedahaken bilih panjenenganipun sembrana. Watak Sukardiman ingkang sembrana menika ugi saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

“Tenan pa pije kuwi lo? Wong ula djare dienggo **sembranan**,” wangsulane sing ana tengah barisan.

“Alah, si Sukardiman kuwi, jen isih jah mene wae kumretjek mbeda kantjane ora uwis2. Mengko rada bengi stik jen ora ngoplok golek kantja merga wedi banaspati,” tjelatune Wiranta ngelehake. (Brata, 1967:11-12).

Saking pethikan ing nginggil saged dipunpirsani andharan menawi Sukardiman menika tiyang ingkang sembrana. Watak menika saged dipunmagertosi saking cariyos rikala panjenenganipun nggodha kanca sanesipun. Kalihan kanca sanesipun, Sukardiman dipunwangsul bilih panjenenganipun sembrana.

4) Kusnarna

Paraga salajengipun ingkang nindakaken sambung ginem kalihan paraga Wiradi, Wiranta, saha Sukardiman inggih menika Kusnarna. Wataking

Kusnarna saged dipunmangertosi saking tabel 1. poin 4 wonten ing asiling panaliten.

a) Kendel

Watak kusnarna inggih menika kendel, kendel inggih menika boten ajrih, wantun. Kusnarna menika kanca pejuwang ingkang sampun kathah ingkang mangertos menawi panjenenganipun kendel. Watak Kusnarna menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Narna ngawasake Wiradi kanti ati-ati, ing batin ngremehake kekarepane Wiradi sing kurang pikir kuwi. Djeneh wis dikandani jen urip pemuda² ana kutha ki mung gumantung begdja-begdjan wae, kok isih **wani** nduweni pepinginan kaja ngono. Narna wae, sing wis kotjap **kekendelane** lan wis nglakoni slamet mlebu kutha, kandji ora wani mlebu kutha awan² djare. Wasana deweke tjelatu:

“Jen pantjen niat ngendangi ngomah mas, sedela wae ing wajah bengi. Dieterake kantja². Nanging pamrajogaku adja grusa-grusu, merga kadjaba kita mengko bisa kepegok patroli Landa, bu Wiradad ki lagi gerah maras, jen bengi² dikageti aku kuwatir jen malah dadi bendrong.” (Brata, 1967:8)

Pemudha-pemudha kanca pejuwang sanesipun inggih ngakeni menawi Kusnarna minangka tiyang ingkang kendel. Saking tumindak Kusnarna ingkang mlebet kutha piyambakan nedahaken kekendelanipun Kusnarna. Ing ngandhap menika dipuntedahaken pethikan kekendelanipun Kusnarna.

Wiranta ora mangsuli, ilang ambles menjang petengan. Deweke grajang² lemah kang bakal dipidak, gremetan tjenunak-tjenunuk, ing batin supeg atine. Jen ngantija kelangan Narna deweke mesti bakal tjoto, sebab Narna kadjaba botjah **kendel**, graitane adoh mumpuni. Mula deweke anjel banget dene petenge kok ndumuk irung. Wiranta selak kepingin weruh kedadeane mitrane, mungguh matia ja kepingin nemoni batange. (Brata, 1967:13)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi watak Kusnarna ingkang kendel. Watak kendel menika dipunmangertosi saking cariyos rikala

kanca-kanca sampun dumugi ing Bengawan, Kusnarna ingkang miwiti nyebrang badhe ningali kawontenan ing sebrang. Cariyos kalawau nedahaken watakipun Kusnarna.

b) Lantip

Watak Kusnarna sanesipun inggih menika lantip. Lantip inggih menika lantip panggalhipun utawi migatosan. Kusnarna minangka pejuwang tansah kendel saha lantip ngadhepi Welandi ingkang tansah njajah bangsa. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken watak Kusnarna.

Wiranta ora mangsuli, ilang ambles menjang petengan. Deweke grajang2 lemah kang bakal dipidak, gremetan tjenunak-tjenunuk, ing batin supeg atine. Jen ngantija kelangan Narna deweke mesti bakal tjoto, sebab Narna kadjaba botjah kendel, **graitane adoh mumpuni**. Mula deweke anjel banget dene petenge kok ndumuk irung. Wiranta selak kepingin weruh kedadeane mitrane, mungguh matia ja kepingin nemoni batange. (Brata, 1967:13)

Saking pethikan ing nginggil, saged dipunmangertosi bilih Kusnarna menika tiyang ingkang lantip graitanipun. Kanca-kancanipun ingkang ngendika menawi Kusnarna menika graitanipun mumpuni. Mila, menawi boten wonten Kusnarna, kanca-kancanipun cotho, amargi panjenenganipun ingkang dipunpitados kanca-kanca sanes anggenipun perang gerilya nglawan Welandi.

5) Ibu Wiradad

Bu Wiradad menika tiyang sepuhipun Wiradi saha Wiranta. Saking tabel 1. poin 5 wonten ing asiling panaliten, ibu menika watakipun boten gampil pitados saha pilih asih. Watak ibu ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* antawisipun.

a) Boten Gampil Pitados

Saking tabel 1. poin 5 wonten ing asiling panaliten watakipun bu Wiradad inggih menika boten gampil pitados. Boten gampil pitados inggih menika boten pitados tumrap tiyang sanesipun. Ibu kirang pitados dhateng tiyang sanes, mliginipun Wiradi putranipun piyambak. Pethikan ing ngandhap menika nedahaken watak ibu ingkang kirang pitados dhateng Wiradi.

Wiradi arep ngleremake penggalihne ibune, nanging weruh ibune krengkang-krengkang mapan sare, ora sida. Ing batin rumangsa jen deweke ora luput banget², nanging ibune pantjen **ora gampang pertjaja** marang deweke. (Brata, 1967:28)

Pethikan ing nginggil nedahaken bilih ibu boten gampil pitados dhateng Wiradi. Watak ibu menika asring ndadosaken panjenenganipun duka. Menapa malih kalihan Wiradi ingkang kirang panggalih menawi caturan. Ibu langkung kirang pitados dhateng Wiradi, beda menawi dhateng Wiranta saha Wirastuti. Wiradi ingkang boten lantip anggenipun ngendikan ugi dados sebab ibu kirang suka kapitadosan dhateng panjenenganipun. Ing ngandhap menika wonten pethikan ingkang nedahaken watak ibu ingkang kirang pitados dhateng Wiradi.

Dene bu Wiradad sing mau awan sadina ora rewel lan ora ngendika apa² kadjaba kang perlu kagem salirane dewe, ndadak nglindur, peteng² wungu ndjenggirat mentelengi Wiradi kang turon ana dipane Wirastuti. Bu Wiradad ngendika sora:

“Nang! Kowe ki ora tangi?! Djam pira iki? Adimu saiki rak wajahe kok pethuk. Kowe ora gelem metuk adimu?”

Mesti wae kang mengkono iku ndadekake bingunge Wiradi. Tudjune pak Wiradad ambeg sareh, amba ichtijare. Nganti bab mau ora suwe olehe dadi bendrong. Bareng wis emut marang kaanane, bu Wiradad bandjur muwun. Wiradi welas weruh ibune kaja mengkono, nanging uga kelara-lara dene ibune isih nggagas jen ilange Wirastuti Wiradi

sing tanggung djawab, Wiradi sing marahi. Pantjen kerep ibune **kurang pitados** lan isih nuding marang deweke ngono kuwi. Nanging saiki iki luwih dening gede nggawe karanta-rantane atine Wiradi. (Brata, 1967:46)

Pethikan ing nginggil nyariyosaken Bu Wiradad ingkang nglindur.

Wiradi rumaos menapa ibunipun taksih nganggep panjenenganipun ingkang luput. Ibu taksih nuding Wiradi ingkang tanggel jawab menawi Wirastuti menika ical. Wiradi ngraosaken menawi ibu kirang pitados dhateng panjenenganipun.

b) Pilih Asih

Watak ibu Wiradad inggih menika pilih asih, prekawis menika saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 5 wonten ing asiling panaliten. Pilh asih inggih menika boten adil, wonten salah satunggal ingkang dipunsihi. Bu Wiradad menika gadhah putra tiga, Wiradi, Wiranta, kalihan Wirastuti. Bu Wiradad langkung asih dhateng Wiranta kalihan Wirastuti. Prekawis menika saged dipuntingali saking pacelathon ing ngandhap menika.

Wiradi rada kaget krungu suwarane Elok tjedak ing kupinge. Sadjake Elok nututi menjang pawon. Sadjake Elok kepengin melu njangga karanta-rantane atine. Tjles, Wiradi bandjur kaja botjah tjilik kang membeg2 arep madulake uneg-unenging atine marang ibune. Udjug2 saiki deweke krasa jen batine satemene wis suwe kelangan katresnaning ibu. Sawise Wiranta lair, sawise Wirastuti ana, deweke rumangsa **kalah ngrebut sihe** wong tuwane. Ibune pidjer ngelem Wiranta sing teges, lantip, sekolahe munggah terus nututi kangmase. Wiradi **ora keduman papan ing atine ibune**. Ndadak saiki, bareng wis pirang2 taun kulina tanpa pengemong, karanta-ranta idjen, kok ana wanita ambeg welas ngulurake tangane ngelus-elus pundake. Wiradi rumangsa nemu pangajoman kang ajub banget. (Brata, 1967:42)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi mawi rumaosipun Wiradi. Wiranta ingkang teges saha lantip, saged dipunandelaken, Wirastuti minangka putra ragil satunggal ingkang estri. Ananging dhateng Wiradi, bu Wiradad beda. Bu Wiradad nganggep menawi Wiradi menika bodho, boten saged tanggel jawab dhateng rayi-rayinipun. Wiradi ngraosaken bilih ibu menika langkung paring sih katresnan dhateng Wiranta saha Wirastuti. Panjenenganipun boten pinaringan papan ing manahipun ibu. Sasampunipun Wiranta lair, sasampunipun Wirastuti lair, Wiradi rumaos boten dipuntresnani ibunipun. Ibu langkung ngalem Wiranta saha Wirastuti.

6) Elok

Paraga salajengipun inggih menika Elok. Elok menika putra saking pak Najadisastra, tiyang ingkang ndherek ngungsi wonten ing dalemipun. Saking tabel 1. poin 6 wonten ing asiling panaliten, saged dipunmangertosi bilih Elok minangka lare desa ingkang polos saha kirang lantip. Elok gadhah watak ajrih saha gampil trenyuh menawi mireng menapa pirsakawis ingkang siya-siya utawi sedhih. Ing ngandhap menika saged badhe dipunrembag tabel 1. poin 6 babagan wataking Elok.

a) Ajrih

Saking tabel 1. poin 6 wonten ing asiling panaliten, Elok gadhah watak ingkang ajrih. Ajrih inggih menika wedi, boten wantun. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken watak Elok.

Ing kamar tengah, ja kanggo kamar dahar, wis tjemepak wedang lan blanggreng. Ngadeg ndjedjer ing ngarep lawang kamare, jaiku kamar tjilik sing bijen kanggo Wiradi lan Wiranta, Elok karo mripat

pandirangan sadjak **wedi** lan tjangkem menga kaja arep ndjerit, njekeli adine lanang isih tjilik, ngawasake Wiradi kang kanti rasa wegah metu saka kamar gede. Wiradi kaja landak kang wis lumpuh merga keplengen beluk kepeksa metu nglempuruk ninggal rongge. Weruh patrape Elok lan adine kuwi, Wiradi rada isin. (Brata, 1967:29)

Pethikan ing nginggil nyariyosaken bilih anggenipun saking wau dalu Wiradi dereng menyat saking kamar. Ing ngajeng lawang Elok jumeneng sajak ajrih pirsani panjenenganipun. Mangertos kawontenan kalawau ndadosaken Wiradi lingsem. Ajrihipun Elok menika mbok menawi amargi kaget mirsani wonten pemudha ingkang dereng nate dipuntepangi. Ing cariyos sanesipun ugi saged dipunpanggihi pethikan ingkang nedahaken watakipun Elok ingkang ajrih.

“Jen kula punika lare ndusun kok mas. Punapa² tansah samar lan **adjrih**. Pramila sampun tjarijos ingkang ngadjrih-adjrihi.”

Pantjen, Elok botjah sing ora bisa ngempet eluh utawa gumun. Jen ana wong tjrita bab sija² utawa sing memelas, deweke mesti melu motjap: “Ah, alaa!” karo gedeg² sedih. (Brata, 1967:32)

Pethikan ing nginggil nyariyosaken sasampunipun Wiradi saha Elok tepang satunggal kalihan sanesipun, lajeng ing pawon kekalihipun sami lenggahan. Kekalihipun sami wicantenan, Elok ngandharaken menawi panjenenganipun lare dusun ingkang taksih polos. Lajeng nyariyosaken menawi wonten menapa-menapa tansah samar saha ajrih.

b) Gampil Trenyuh

Watak Elok sanesipun inggih menika gampil trenyuh, prekawis menika saged dipunpirsani saking tabel 1. poin 6 wonten ing asiling panaliten. Gampil trenyuh inggih menika kakenan manahipun, kamiwelasan, gampil

welas dhateng tiyang sanes. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken watakipun Elok.

“Jen kula punika lare ndusun kok mas. Punapa2 tansah samar lan adjrih. Pramila sampun tjarijos ingkang ngadjrih-adjrihi.”

Pantjen, Elok botjah sing **ora bisa ngempet eluh** utawa gumun. Jen ana wong tjrita bab sija2 utawa sing memelas, deweke mesti melu motjap: “Ah, alaah!” karo gedeg2 sedih. (Brata, 1967:32)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmagertosi menawi Elok menika gampil sanget trenyuh. Namung mireng cariyos ingkang siya-siya utawi sedhih kemawon, panjenenganipun lajeng sedhih. Ing cariyos sanesipun ugi saged dipunpanggihi pethikan ingkang nedahaken watak Elok ingkang gampil trenyuh, tuladhanipun ing ngandhap menika.

Elok njawang pak Lodang, kaget. Raine pak Lodang pada pating brendjul, alise petjah-petjah abuh, dene lambene njremumuh abang. Elok ngempet djerit, tangane nutupi tjangkeme kang menga, mripate melek amba. Deweke terus ngreti jen sawengi mau bengi pak Lodang mesti dipilara, disiksa dikon ngaku kaja kandane Wiradi wingi. Elok **trenjuh** atine. Elok runtuh welase, lan jen kelingan sing ndjalari kaja ngono mau merga tingkahe lajang kanggo Wiranta, atine saja kerantara. (Brata, 1967:69)

Pethikan ing nginggil ngandharaken watakipun Elok. Watakipun Elok ingkang gampil trenyuh menika saged dipunpirsani saking cariyos rikala Wiradi dipuncepeng Welandi. Elok ugi pirsa menawi pak Lodhang bengap-bengap kados bibar dipunpilara. Elok lajeng trenyuh saha ngraosaken luput amargi tumindakipun ingkang kirang dipunpanggalih.

b. Fakta Cerita Arupi Latar

Cariyos ing novel gadhah sambet rapetipun kalihan latar wekdal, papan, saha sosial. Latar inggih menika *landas tumpu*, nuju ing pangertosan papan, wekdal, saha *lingkungan* sosial kadadosan prastawa-prastawa ingkang dipuncariyosaken. Latar ingkang dipunpanggiaken ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* antawisipun latar papan, latar wekdal, saha latar sosial. Latar papan inggih pangertosan papan utawi *lokasi*, latar wekdal inggih pangertosan wekdal gayutanipun kalihan pitakenan “kapan”, saha latar sosial inggih pangertosan prekawis-prekawis ingkang wonten gayutanipun kalihan panggesangan sosial masarakat ing salebeting karya *fiksi*.

Analisis latar langkung dipunfokusaken ing prekawis-prekawis babagan kasunyatan sosial. *Analisis* tumrap latar saking tabel 2 wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* saged njurung kangge nemtokaken *pandangan dunia* panganggit. Adhedhasar tabel 2. wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* dipunpanggihi data-data *fakta cerita* arupi latar. Sasampunipun nindakaken panaliten kalihan *analisis* salebeting novel, saged dipunpanggihi tiga peranan latar, inggih menika latar wekdal, latar papan, saha latar sosial. Latar menika saged njurung panaliten kangge mangertosi *pandangan dunia* Suparto Brata. Latar wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik* badhe dipunrembag ing ngandhap menika.

1) Latar Wekdal

Latar wekdal ing novel *Lara Lapane Kaum Reublik* inggih menika antawisipun taun 1949, prekawis menika saged dipunpirsani saking tabel 2.

poin 1 wonten ing asiling panaliten. Latar wekdal ing novel menika namung dipunpanggihi satunggal latar wekdal ingkang dipunsebutaken kanthi *implisit*, inggih menika dipunserat wulan saha warsanipun. Latar wekdal salebeting novel *Lara Lapane Kaum Reublik* saged dipunpanggihi saking pethikan ing ngandhap menika.

Wektu iku mangsa ketiga, sasi **Djuli 1949**, wis suwe ora ana udan, dalan² ing pradesan bleduke muleg, sawah² pada garing lan kalen² pada asat. Kang kaja mangkono mau mung ndadekake bisane gegantjangan mengko anggone lumaku dedemitan mlebu kutha. Kebeneran mengko bengi rembulane ora katon dadi rada longgar anggone pada singitan, ora perlu ndepis² banget. (Brata, 1967:10)

Pethikan ing nginggil nyariyosaken kawontenan ing wulan Juli 1949.

Rikala samanten saweg mangsa ketiga, ing margi bleduge muleg. Mangsa ketiga ingkang dangu ndadosaken sabin-sabin sami garing, kalen-kalen sami asat boten wonten toyanipun. Wiradi, Wiranta, kalihan kanca-kanca sanesipun badhe nindakaken lelampahan dhateng kutha. Wiradi saha Wiranta badhe sowan dhateng ibunipun ingkang saweg gerah. Amargi kawontenan kutha dereng aman, lajeng anggenipun tindak ing wayah dalu, supados boten kepanggih patroli Welandi.

2) Latar Papan

Latar papan ingkang saged dipunpanggihi ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika saperangan papan ing tlatah Solo, prekawis menika wonten ing tabel 2. poin 2 saking asiling panaliten. Papan kasebut kadosta desa Bekonang ing wetan Solo ingkang dados papan para pemudha ngrancang perang gerilya, Widuran ing daerah kutha minangka dalemipun

Wiradi sakulawarga, Bengawan inggih menika kali Solo ingkang dados *pemisah* antawisipun kutha kalihan desa, dalan gedhe Mesen, saha Stasiun Jebres. Latar papan kasebut badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

a) Bekonang

Salah satunggalipun latar papan ingkang dipunsebutaken ing tabel 2. poin 2 saking asiling panaliten inggih menika desa Bekonang. Bekonang nama desa ing Solo minangka papan kangge para pemudha-pemudha gerilya kempal. Para pemudha menika sami bela negara ing Solo ingkang saweg dipunkuwaosi Welandi. Rikala semanten Welandi ngawontenaken pembersihan ing kutha. Pembersihan menika kangge nyepeng para pemudha republik ingkang bela negara. Ing ngandhap menika pethikan ingkang ngandharaken desa Bekonang.

Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah **Bekonang** wetan Solo. Landa kang ngedjeki kutha lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kutha lan nganaake serangan² menjang tangsi². (Brata, 1967:6)

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih desa Bekonang menika wonten ing wetan kutha Solo. Welandi rikala semanten ngejeki kutha, saha ngawontenaken serangan supados kutha saged dipunkuwaosi. Para pejuwang mapan wonten ing desa-desa kangge ndhelik saha ngrancang *taktik* perang gerilya. Desa menika dipundadosaken papan kangge ndhelik, ingkang samangke ing dalu para pejuwang menika ngawontenaken serangan dhateng Welandi. Andharan babagan desa Bekonang ugi saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Sawise tjelatu mengkono, Narna terus menjat lan age-age mlaju menjang ngisor pring, bebuwang. Kang dadi panggonane pedjuwang2 tlatah **Bekonang** ki kadjaba bisa dilandjak kanon lan mortir saka beteng Lodjiwetan, uga penjakit desentri kang lagi semrambah ing desa kono. (Brata, 1967:8)

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih Bekonang menika dados papan panggenan kangge para pejuwang. Desa menika minangka papan kangge para pejuwang kempal saha rembagan ngrancang serangan-serangan dhateng Welandi. Amargi kutha dipunkuwaosi Welandi, para pejuwang lajeng manggen wonten ing desa-desa saindenging Solo, mliginipun ingkang caket kalihan kutha supados gampil anggenipun ngawontenaken serangan.

b) Widuran

Latar papan salajengipun inggih menika Widuran ingkang katingal saking tabel 2. poin 2 wonten ing asiling panaliten. Widuran menika satunggaling nama desa ing dhaerah kutha Solo. Widuran menika desa dalemipun Wiradi sakulawarga manggen. Rikala Landa ngawontenaken serangan ing kutha ingkang sepisan, Wiradi sakulawarga lajeng ngungsi. Wiradi saha Wiranta lajeng ndherek para pejuwang perang, Wirastuti wonten ing Biro Perjuangan Putri rikala wonten pemberontakan ing Madiun, lajeng tiga tiyang wau pisah saking tiyang sepuhipun. Wiradi saha Wiranta ingkang kempal dados setunggal ing Bekonang dereng mangertos warta babagan tiyang sepuhipun kalihan Wirastuti rayinipun. Satunggaling dinten, Kusnarna kondur ing dalemipun ingkang caket saking Widuran. Lajeng Wiradi nyuwun pirsu dhateng Kusnarna babagan kawontenan ing kutha. Prekawis menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

“Anu dik Narna. Aku kok durung mudeng tjaritane bab sibu-bapak mau. Pije, sibu wis kondur lan manggon ana **Widuran**, nanging gerah ngono apa pije? La omah **Widuran** mau, sadjake ditinggal ngungsi apa ora nandang kekurangan apa2?”

“Embuh ja ,mas. Aku dewe uga ora kanti sowan njang **Widuran**, nanging miturut dawuhe sibu- sibuku- bu Wiradad wis kondur njang Widuran. Mung putra-putrane telu pisan durung ana sing katon kondur. Aku ja terus matur jen pandjenengan karo mas Wiranta nunggal sakeplajon ana kene karo aku, slamet ora kurang.”

“Ija-ija. Bab omah?”

“Aku kurang terang. Tak kira ana sing ngenggoni wektu suwung ditinggal ngungsi kuwi. Mergo sibu kok dawuh jen sing njaosi pirsaa kaanan **Widuran** mau pjaji ngagem topi ngaku manggon nunggal enggon karo bapak Wiradad.”

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmagertosi bilih Kusnarna boten sowan ing dalem Widuran, ananging saking ngendikanipun ibu-ibu, bapak saha bu Wiradad sampun kondur dalem Widuran. Lajeng Kusnarna matur dhateng ibu-ibu bilih Wiradi saha Wiranta inggih kempal sareng panjenenganipun ing desa. Wiradi lajeng nyuwun pirsaa babagan kawontenan dalemipun. Kusnarna lajeng mangsuli bilih dalem Widuran wonten ingkang nganggeni nunggal panggenan kaliyan pak Wiradad.

Saking wedharan ing nginggil saged dipunmangertosi kawontenan ing kutha sasampunipun serangan Welandi. Tiyang-tiyang ingkang manggen ing kutha sami ngungsi medal saking kutha. Para pemudha medal saking kutha lajeng ndherek dados pejuwang bela negara. Serangan Welandi menika ndadosaken kawontenan ing Solo bubar boten karuwan. Serangan-serangan saking Welandi ndadosaken kawontenan ing Solo semrawut lajeng kutha dipuntilar rakyatipun.

c) Bengawan

Latar papan sanesipun saking tabel 2. poin 2 wonten ing asiling panaliten inggih menika Bengawan. Bengawan menika minangka lepen ageng ing tlatah Solo. Wonten ing cariyos *Lara Lapane Kaum Republik*, Bengawan minangka lepen kangge nyebrang dhateng kutha saha kutha dhateng desa. Saurutipun Bengawan menika dipunjagi Welandi, kathah pemudha ingkang asring nyebrang turut mriku. Kawontenan Bengawan rikala Welandi nguwaosi Solo saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Sinambi gujon mengkono kuwi ora krasa jen dedelengan wiwit ora tjeta, lan sadela maneh bakal njebrang **Bengawan**. Njabrang **Bengawan** iku kudu ngati-ati, merga pemuda-pemuda iku kudu liwat panggonan kang sela, dene kaanan sabrange **Bengawan** ora ana sing weruh apa ana tengge mungsuh sing nunggoni karo lampu sorot lan duabelas komatudjuh apa ora. Jen lagi ana tengah Bengawan terus disoroti lampu mesti wae ora bisa olah apa2 maneh. (Brata, 1967:12)

Saking pethikan ing nginggil saged dipuncariyosaken rikala Wiradi saha kanca-kancanipun badhe dhateng kutha. Amargi kawontenan kutha ingkang kirang aman, Wiradi sakanca mlebet kutha kanthi nyebrang Bengawan supados boten konangan Welandi. Nyebrang Bengawan ugi cara ingkang boten prayogi, amargi lepen menika ageng, saha pemudha-pemudha kalawau boten mangertos kawontenan ing sebrangipun. Dados, anggenipun nyebrang Bengawan ugi kedah dhelikan saha waspada. Ing ngandhap menika wonten pethikan ingkang ngandharaken latar papan Bengawan Solo.

Merga kebaking gagasane iku, meh wae Wiradi kurang prajitna. Kanjatane jen metu njang desa ki gampang lidok. Landa wengi kuwi nguwati tenan pendjagane ing tepis piringe kuta sisih wetan, saurute **Bengawan Sala**. Wiradi rada bingung. Deweke nlusup2 liwat barongan-barongan, bareng arep metu, djegagik weruh ong meger2

nunggu duabelaskomatusjuh. Deweke enggal njlintut2 metu dalan lija, nanging wekasane ja mung kaadang-adangan glibete serdadu2 Landa. Nalika isih tjilik Wiradi demen banget djelungan, lan ngetje nglimpe botjah2 sing pada nggoleki, mlaju slintat-slintut tanpa wedi. Saiki ki ndadag deweke lumpuh atine, ora wani njoba nglimpekake mungsuh nlusup mbobol barisan. Ja sapa ta sing kumendel, la wong jen konangan ora mung dielokake kaja botjah dolanan, nanging dibedil nganggo mimis kang ndjalari pati! Wengi iki sadjake wis ngadoh-adoh saka panggonane mungsuh isih konangan wae. (Brata, 1967:60)

Saking pethikan ing nginggil cariyosipun rikala Wiradi badhe dhateng desa manggihi Wiranta saha pemudha-pemudha pejuwang. Amargi ing dalem panjenenganipun ngraosaken sampun boten aman, lajeng Wiradi medal saking dalem piyambakan. Dalu menika Welandi saweg ngawontenaken penjagaan ing sisih wetan saurutipun Bengawan. Wiradi nyebrang Bengawan kanthi dhedhelikan, lajeng sampun dumugi sebrang. Rikala Wiradi dumugi ing satunggaling kampung, panjenenganipun kepanggih grombolan Welandi ingkang saweg jagi.

d) Solo

Latar papan ingkang dipunpanggiaken wonten novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika Solo. Solo inggih menika salah satunggalih tlatah ing Jawa Tengah. Kala rumiyin, kutha Solo minangka kutha kangge pusat pamrintahan sanesipun ing Ngayogyakarta. Rikala Ngayogyakarta dipunkuwaosi Welandi, pamrentahan lajeng dipunpidhah wonten ing Solo. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken kawontenan ing kutha Solo.

Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah Bekonang wetan **Sala**. Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-

gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan2 menjang tangsi2. (Brata, 1967: 6)

Sasampunipun pamrentahan ing Ngayogyakarta dipunkuwaosi Welandi, pusat pamrentahan dipunpindhah ing Solo. Welandi lajeng nglajengaken serangan ing Solo. Ing Solo dados papanipun Welandi ingkang dipunjajah, saha kangge papan para pemudha kangge kempal nglancarakan rencana perang gerilya. Ing ngandhap menika ugi nedahaken kawontenan lepen Bengawan Solo.

Saja suwe deweke saja adoh anggone nlusur dasare kali **Sala** mangsa ketiga. Dasare kali wedi malela kang wis pirang2 minggu ora katjak banju, marga iline banju Bengawan mung prasasat kali tjilik kang ora mingsra. (Brata, 1967: 13)

Ing nginggil dipunandharaken kawontenan Solo, inggih menika kali Bengawan ingkang sampun dangu boten kacak toya. Sadangunipun mangsa ketiga ndadosaken lepen menika dados lepen alit ingkang boten mingsra.

e) Madiun

Wonten ing cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik* ugi dipunandharaken tlatah Madiun. Madiun inggih menika satunggaling tlatah ing Jawa Timur. Rikala rumiyin Madiun minangka kutha ingkang dipundadosaken basis PKI. Ing ngandhap menika pethikan ingkang ngandharaken PKI ing Madiun.

Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing **Madiun** lan deweke bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri. Wektu Landa mlebu, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sraten, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih. Saiki kabar bab panggonane wong2 sing pada ditresnani wis genah, mung adine ragil iki sing durung keprungu. Luwih dadi

pamikire Wiradi, merga Wirastuti botjah wadon. Ibune mesti ja kagungan penggalih kang mengkono. Ibune luwih gede prihatine, merga pandjenengane durung midanget jen putra-putrane kakung slamet. (Brata, 1967: 7)

Saged dipuncariyosaken pethikan ing nginggil, bilih Wirastuti ndherek dados pejuwang ing Madiun rikala kutha wonten *pemberontakan* PKI. Tindakipun Wirastuti menika sasampunipun Welandi mlebet kutha Solo kangge ndherek biro perjuwangan putri.

3) Latar Sosial

Latar sosial menika prekawis-prekawis ingkang wonten gayutanipun kalihan panggesangan sosial masarakat wonten ing satunggaling papan ingkang dipuncariyosaken salebeting karya sastra *fiksi*. Ing tabel tabel 2. poin 3 saking asiling panaliten novel *Lara Lapane Kaum Republik* nyariyosaken kawontenan ing kutha Solo antawisipun warsa 1949. Rikala samanten Welandi taksih manggen ing Indonesia mliginipun Yogyakarta saha Solo. Ing Solo, Welandi nguwaosi tlatah kutha. Pungkasaning taun 1948, PKI ngawontenaken *pemberontakan* ing Madiun. Kawontenan menika ugi mangaribawani kawontenan ing kutha Solo. Langkung saking menika, kawontenan politik saha ekonomi ugi mangaribawani panggesangan warga republik. Gesang ing penjajahan Welandi ngrekaosaken tumrap warga Republik. Prekawis-prekawis kalawau badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

a) Panguwaosan Welandi

Ing tabel 2. poin 3 saking asiling panaliten, taun 1948-1949 minangka prastawa sejarah ingkang tuwuh ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Dipuncariyosaken bilih kutha Solo dipunkuwaosi Welandi. Prekawis kasebut saged dipunpirsani ing tabel 2. poin 3, wonten ing asiling panaliten. Latar sosial medharaken Welandi nguwaosi kutha saha ngawontenaken pembersihan dhateng pemudha-pemudha pejuwang ingkang bela negara Republik. Kawontenan kasebut saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan² menjang tangsi². (Brata, 1967:6)

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih Welandi saweg nguwaosi kutha. Welandi ingkang nguwaosi kutha menika ngawontenaken pembersihan kangge nanggulangi pemudha-pemudha ingkang saben dinten ngawontenaken serangan-serangan. Serangan-serangan pemudha menika mutawatiri tumrap Welandi, awit kathah pemudha ingkang ndherek perang gerilya kangge numpes Welandi. Welandi ingkang nguwaosi kutha saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Sasuwene pada omong-omong kuwi nom-noman loro mau pada lali kaanan sakiwa tengene. Wiradi lali jen deweke ki pemuda pedjuwang kang lagi ketjepit ana **daerah pendudukan** lan dadi beburone **Landa**. Dene Elok lali ngulat-ulatake adine kang dolan ngliter ana omahe tangga². Loro-lorone pada lena. (Brata, 1967:36)

Elok kalihan Wiradi sampun akrab anggenipun pitepangan. Wiradi ingkang sampun mapinten-pinten dinten ndhelik ing dalem asring wicantenan

kalihan Elok. Saking akrabipun tiyang kekalih kalawau, ngantos ndadosaken Wiradi kesupen menawi panjenenganipun saged mutawatiri tiyang ing dalem. Dalemipun Wiradi menika mapan ing kutha ingkang dados dhaerah *pendudukan* Welandi.

b) *Pemberontakan* PKI ing Madiun

Pemberontakan PKI ing Madiun minangka prastawa sejarah ing dipunsebutaken ing cariyos. Prastawa menika saged dipunpirsani saking tabel 2. poin 3 wonten ing asil panaliten. Latar sosial menika ngandharaken *pemberontakan* PKI ing Madiun ndadosaken geger ing Solo. Prastawa kasebut saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga **geger PKI ing Madiun** lan deweke bijantu ana Biro Perjuwangan Putri. Wektu Landa mlebu, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sraten, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih. Saiki kabar bab panggonane wong2 sing pada ditresnani wis genah, mung adine ragil iki sing durung keprungu. Luwih dadi pamikire Wiradi, merga Wirastuti botjah wadon. Ibune mesti ja kagungan penggalih kang mengkono. Ibune luwih gede prihatine, merga pandjenengane durung midanget jen putra-putrane kakung slamet. (Brata, 1967:7)

Rikala PKI ngawontenaken *pemberontakan* ing Madiun, ndadosaken kawontenan ing Solo semrawut, ngantos sekolah-sekolah diliburaken. *Pemberontakan* PKI menika nggugah Wirastuti supados tumut Biro Perjuwangan Putri kangge bela negara. Wirastuti menika rayinipun Wiradi ingkang nomer kalih. Sabidhalipun Wirastuti saking dalem, panjenenganipun dereng kondur malih nganttos Wiradi dereng mangertos kawontenan Wirastuti. Pawarta babagan Wirastuti ingkang dereng dipunmangertosi

menika ndadosaken penggalih amargi rayinipun menika tiyang putri ingkang langkung dipuntresnani dhateng ibunipun.

c) Kawontenan ing Taun 1949

Kawontenan taun 1949 wonten ing cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik* ngandharaken prekawis politik saha ekonomi. Prekawis menika saged dipunpirsani saking tabel 2. poin 3 wonten asiling panaliten. Latar sosial ing cariyos menika ngandharaken kawontenan ing kutha ingkang saweg dipunkuwaosi Welandi saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Keprije dimas, apa ora prajoga jen kita ngaton ing ngarsane sibu sadela, supaja sibu tentrem penggalihe?” pitakone Wiradi marang adine.

“Pakewuh kangmas. Marga kaanane kuta saiki, pandjenengan midanget pijambak, **saben dina Landa nganaake pembersihan.** Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta (Brata, 1967:5).

Rikala Wiradi mireng menawi ibu nandang gerah, panjenenganipun lajeng ngajak Wiranta supados purun sowan ing ngarsaning ibu. Ananging, Wiranta boten nyaguhi amargi kawontenan ing kutha boten aman tumrap pemudha. Welandi saben dinten ngawontenaken pembersihan tumrap para pemudha. Pemudha-pemudha ing jaman kamardikan kala rumiyin mutawatiri awit kathah ingkang dados pejuwang nglawan Welandi. Menawi Welandi pirsawonten pemudha ingkang sajak sentosa lajeng dipundadosaken tawanan. Awit saking menika, Wiranta boten kersa menawi sowan dhateng Ibu.

Kawontenan ing taun 1949 inggih menika prekawis ekonomi rikala jaman Welandi nguwasani kutha Solo. Wiradi gunem rembug kalihan bapakipun babagan kawontenan ing dalem rikala dipuntilar ing Bekonang. Piranti doltinuku ing jaman samanten inggih menika arta ORI (Oeang Republik Indonesia). Ananging rikala Welandi njajah Republik ORI menika boten dipunginakaken. Welandi boten nampi arta ORI. Prekawis menika saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Bapak kala punapa kondur?” Pikirane Wiradi isih durung tata.

“Wis rong minggu. Omah bedja enggal ketunggonan mas Naja. Upama oraa ngono rak”

Pak Wiradad ora enggal mangsuli. Dipikir-pikir disik lagi bisa ngendikan:”Rekasa urip tanpa gawean ana kuta. Kita mesti mangan. Ora ana beras saka ndesa. Landa dodol beras, nanging ora nampa duwit ORI. Aku ndilalah ja pantjen ora duwe duwit ORI saiki. Rekasa! Apa maneh ibumu gerah.” (Brata, 1967:23)

Pak Wiradad cariyos dhateng Wiradi bilih gesang ing jajahan Welandi menika rekaos. Anggenipun nedha menika ugi awrat, amargi Welandi nguwaosi *pemerintahan* ing kutha Solo. *Perekonomian* ing Solo ugi dipuncepeng kalihan Walanda. Arta ingkang dipunginakaken ing kutha Solo inggih menika NICA. NICA minangka arta ingkang dipundalaken Welandi kangge sarana doltinuku. Prekawis menika saged dipunmagertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Ing dusun sedaja tasih ngangge arta ORI tok inggih? Ing kita ngriki sampun sepalih-sepalih, **wonten ingkang ORI wonten ingkang Nica**. Sampun tjelak2 pawon lo mas, mangke sangit. Kula inggih mangkel kok, tiyang punika kok inggih ladjeng tumut2 purun nampi arta Nica. Nebih lo mas kula bade ngradjang brambang, mangke ketingal saget ngemu eluh. Aneh inggih mas. Kula lare dusun ngungsi dateng kita,

dene lare2 kita sami ngungsi dateng dusun. Wonten dusun pantjen tentrem inggih mas, boten geger kados ngriki...”

Katrangan ing nginggil nedahaken bilih *perekonomian* ing kutha Solo menika dipunkuwaosi Welandi. Salah satunggalipun ngengingi arta ingkang kedah dipunginakaken warga Republik. Arta ORI menika boten gadhah aji ing bangsa piyambak. Malah arta bangsa jajahan ingkang kathah dipunginakaken. Kawontenan menika ndadosaken Elok anyel manahipun, amargi kathah tiyang sanes ingkang purun nampi arta NICA.

Saking katrangan-katrangan ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih kawontenan ing taun 1949 menika kaco, mliginipun kawontenan politik saha ekonomi. Kawontenan politik rikala Welandi nguwaosi kutha menika mutawatiri tumrap para pemudha. Welandi saben dinten ngawontenaken pembersihan tumrap para pemudha ing kutha. Wondene kawontenan ekonomi ing jaman jajahan Welandi menika mliginipun ngengingi arta ORI ingkang kasoran, amargi arta ingkang dipunginakaken inggih menika arta NICA, arta ingkang dipundalaken dening Welandi.

c. *Fakta Cerita Arupi Plot*

Adhedhasar tabel 3 saged dipunpanggihi *fakta cerita* arupi plot wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Saking tabel menika saged dipunmangertosi bilih cariyos menika ngginakaken *alur progresif*. Prastawa-prastawa ingkang dipunpanggihi paragatama kaperang dados gangsal

tahapan, inggih menika penyituasan, pemunculan konflik, peningkatan konflik, klimaks, lajeng dipunpungkasi penyelesaian.

Cariyos dipunwiwiti rikala Wiradi mireng bilih tiyang sepuhipun sampun kondur ing dalem Widuran, saha ibunipun saweg gerah. Mireng warta menika, Wiradi lajeng ngajak rayinipun ingkang nama Wiranta supados wangsul kangge sowan dhateng ibu. Wiranta dereng kersa amargi kawontenan kutha ingkang dereng aman kangge pemudha-pemudha gerilya. Ing ngandhap menika pethikan pacelathon antawisipun Wiradi saha Wiranta.

“Keprije dimas, apa ora prajoga jen kita ngaton ing ngarsane sibu sadela, supaja sibu tentrem penggalihe?” pitakone Wiradi marang adine.

“Pakewuh kangmas. Marga kaanane kuta saiki, pandjenengan midanget pijambak, saben dina Landa nganaake pembersihan. Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta. (Brata, 1967:5)

Ananging, Wiradi tansah ndhesek Wiranta supados kersa wangsul kepanggih ibu ingkang saweg gerah. Wiranta tetep boten kersa amargi kawontenan kutha ingkang saweg dijajaki Welandi. Saben dalu Welandi ngawontenaken pembersihan dhateng para pemudha-pemudha gerilya ingkang ngawontenaken serangan-serangan. Tiyang kalih wau samenika ndherek ing desa belani negara dados pemudha gerilya. Pethikan ing ngandhap menika ngandharaken Wiradi saha Wiranta ingkang bela negara.

Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah Bekonang wetan Solo. Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan2 menjang tangsi2. (Brata, 1967:6)

Kawontenan kalawau ingkang ndadosaken Wiranta dereng kersa mlebet kutha. Wiradi lajeng nyuwun pirsu kalihan kanca sanesipun babagan kawontenan ing kutha. Panjenenganipun inggih kepengin sanget kepanggih ibu amargi tansah menggalih kawontenan tiyang sepuhipun. Wiradi nyuwun pamrayogi dhateng Kusnarna menapa saged menawi panjenenganipun mlebet kutha. Kusnarna lajeng paring pamrayogi menawi badhe kondur supados dipundherekaken kanca-kanca. Pikantuk wangsulan kados makaten, Wiradi lajeng ngajak rayinipun supados purun wangsul sowan dhateng ibunipun amargi kanca-kanca badhe ndherekaken. Ing wasana, Wiradi saha Wiranta dipundherekaken kanca-kanca sanesipun anggenipun wangsul dhateng Widuran. Ing ngandhap menika saged dipunpirsani kawontenan rikala pemudha-pemudha badhe dhateng kutha.

Sawise Wiranta ngandarake kabar kang digawa Narna bab gerahing ibune lan karepe arep sowan ibune bengi iki perlu nentremake penggalihe, sakantja pada sarudjuk bengi iku mlebu kutha. Tjatjahe kabeh ana telulas uwong, senadjan gegamane ora pati lengkap ora kabeh nduweni karaben utawa bedhil adoh lijane, nanging kabeh nduwe tjekelan, ora ketang pistol utawa granat. (Brata, 1967:10)

Dalunipun, para pemudha samapta mlebet kutha. Wiradi sakanca mlebet kutha medal tegalan supados boten kepergok Welandi. Ing margi para pemudha kalawau sami ngatos-atos anggenipun lelampahan. Sasampunipun dumugi ing Bengawan, para pemudha kalawau kedah nyebrang lepen ageng menika. Dumugi ing sebrang, Wiranta sakanca boten kepanggih alangan satunggal menapa. Sasampunipun dumugi ing desa, dumadakan kepanggih teng mengsah. Wiranta sakanca lajeng sami dhedhelikan piyambak-piyambak.

“Pije mas? Apa kita mundur disik?” pitakone Narna.

“Ora,” wangsulane Wiranta. “Kowe kudu ngeterake kangmas tilik sibu. Sukardiman adjaken.”

“Ah, la mas...” protese Narna.

“Tinggalen aku, tinggalen kene wae. Karo Maridja. Kantja2 lijane mengko rak ja mreng tulung aku. Ning kangmas Wiradi kudu ketemu sibu, wong wis dinijati saka ngomah.”

Wiranta jen duwe karep pantjen angel dieluk. (Brata, 1967:16)

Pemunculan konflik saged dipunpirsani saking pethikan ing nginggil menika. Wiranta kenging bedhil ing sukunipun, ngantos boten saged mlampah. Kusnarna paring pamrayogi supados mundur saha boten nglajengaken lampah. Ananging Wiranta boten kersa saha ndhawuhi Kusnarna supados ndherekaken kangmasipun sowan ibu. Kusnarna protes dhateng Wiranta, amargi boten tega mirsani kancanipun. Wiranta tansah ndhesek Kusnarna supados nglajengaken lampah mlebet kutha. Ing wasana Kusnarna sarujuk ndherekaken Wiradi sowan dhateng ibu.

Wiradi lajeng nerasaken lampah dipundherekaken Kusnarna saha Sukardiman. Ing margi boten dipunandharaken lelampahan tiyang tiga kalawau. Sasampunipun dumugi ing dalem, Wiradi lajeng mlebet piyambak, wondene Kusnarna saha Sukardiman jaga-jaga ing ngajeng. Ing lebet, Wiradi kepanggih bapak ibunipun. Boten keraos menawi Wiradi sampun dangu anggenipun sowan tiyang sepuhipun. Dumadakan wonten swanten jledar-jledor ing njawi. Wiradi rumaos cilaka, amargi boten saged mlajar wonten pundi-pundi. Wiradi kecepit wonten dhaerah mengsah. Wiradi namung saged ndhelik ing dalem.

Sadjake ana regune wadyabala Landa sing diebrokake ing kampung kono. Wiradi rumangsa tjilaka mentjit. Tekane prasasat nglengkara, ora ditrima ibu kanti seneng, ndadak saiki ketjepit ana panggonan mungsuh. Gek nganti djam pira mengko? Jen nganti kamanan ora wurung bakal ketiwasan. Lha, dik Narna, apa deweke isih tlaten ngenteni Wiradi? Ah, deweke mesti keplaju ngadepi mungsuh samana akehe. Keplaju bandjur ora kober ngglendeng Wiradi mulih. Lha jen mengkono, karo sapa Wiradi mengko bali metu kuta? Deweke ora wani idjen, apa maneh bengi iki Landa sadjake lagi ngetog kadigdajane nguwasani kuta ing wajah bengi. Mengkono pikirane Wiradi nggrambjang ora karuwan. (Brata, 1967:24)

Wayah enjing dinten benjingipun, Wiradi taksih wonten dalem. Ing dalem ngriku sanesipun wonten tiyang sepuhipun, ugi wonten tiyang sanes ingkang ndherek ngungsi, inggih menika kaluwarganipun pak Nayadisastra. Pak Nayadisastra gadhah putra kalih, Elok ingkang barep, saha Suhebat rayinipun. Ing dalem Wiradi malah saya karanta-ranta amargi ibunipun taksih nuduh panjenenganipun ingkang njalari Wirastuti dereng wangsul dumugi samenika. Dipuntambah malih Wiranta ingkang boten sareng kondur kalihan Wiradi. Wiradi samsaya ngraos boten dipuntresnani ibu. Lantaran Elok, Wiradi saged medalaken uneg-uneging manahipun. Wiradi ngraosaken menawi Elok menika saged ngeyomi manahipun ingkang saweg keranta-ranta. Mapinten-pinten dinten Wiradi wonten dalem, ing satunggaling dinten wonten tiyang sadeyan pohung dhateng wonten dalem.

“Wonten tijang sadejan pohung, nitik grija punika lan madosi pandjenengan, mas,” tjeletune Elok klesak-klesik.

“Sadejan pohung? O, sepunika dinten Djumuwah rak inggih? Mbokmanawi pak Lodang tijang punika. Pak Lodang punika tijang dusun Bekonang ingkang asring mlebet kita sadejan pohung. Dening lare2 sok dipun titipi kabar kangge kaluwarga ing nglebet kita.” Kanthi mindik2 Wiradi golek intjengan. (Brata, 1967:50)

Tiyang sadeyan pohung menika pak Lodhang. Ing desa, pak Lodhang menika minangka tiyang ingkang nglantaraken kabar saking sedherek-sedherek ing pangungsen. Pak Lodhang paring warta dhateng Wiradi babagan Wiranta ingkang taksih sakit ing Bekonang. Boten dangu Pak Lodhang anggenipun cariyosan. Boten dangu, Pak Lodhang pamit dhateng Wiradi. Elok nitipaken serat dhateng Pak Lodhang supados dipunparingaken dhateng Wiranta babagan kawontenan ing dalem. Pak Lodhang lajeng medal saking dalem.

Pak Lodang ora katon. Ditututi tekan prapatan lurung Mesen meksa ora ketemu. Bareng tekan prapatan, djegagik, weruh wong rubung² diklumpukake dening serdadu² walanda sing ngalang-alangi dalan. Pendjagaan keras! Wong² liwat pada digledahi. Ana panserwagon lan power pada mandeg satjedake kono. Sawetara wong sing digledah ana sing terus dikon mlebu menjang montor² iku. (Brata, 1967:53)

Prekawis menika lajeng ningkataken konflik ing cariyos *Lara Lapane Kaum Republik*. Elok lajeng matur dhateng Wiradi menawi panjenenganipun nitipaken serat dhateng pak Lodhang. Elok boten mangertos menawi nitipaken serat menika dados prekawis ingkang mutawatiri. Amargi, ing margi kathah pos Welandi sami nggledhah tiyang-tiyang republik ingkang mlebet medal kutha. Wiradi lajeng ndawuhi Elok supados madosi pak Lodhang. Ananging pak Lodhang sampun boten ketingal malih. Elok lajeng kondur, matur dhateng Wiradi menawi pak Lodhang boten saged kepanggih malih. Boten dangu Suhebat wangsul saking dolan. Lajeng cariyos menawi pirsa tiyang sadean pohung dipuncepeng Welandi lajeng dipunlebetaken jip. Pangudarasane Wiradi sansaya ribut. Tiyang satunggal dalem sami ribut

mireng kadadosan kalawau. Tiyang ing dalem sami nyameptakaken Wiradi ingkang badhe budhal saking dalem. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken kawontenan rikala Wiradi samapta badhe medal saking dalem.

Kotjapa, wekasane dina klakon teka tanpa ana reribet apa2. Serdadu2 ora teka nganti surup. Kaanane ngomah owah dadi bungah lan pada ngutjap sukur. Saiki wektune krasa sumrepek, kabeh sarwa kesusu njiapake Wiradi arep ontjat. Wiradi nganggo sepatu tjepet2, njabukake pistule, nggoleki petjine. Pak Wiradad gupuh njedijaake apa2 sing kira2 perlu kanggo anake ana pradesan. Pijambake wis milihake djas amoh, ora sida, terus diganti sarung wae disangokake. Pak Naja memeling supaya dikandaake menjang botjah2 ing pedalaman jen wong tuwa2 ing kuta semangate isih panggah bijantu Republik, lan mudjekake supaya perdjuwangane pemuda2 wektu iki ora muspra, ana djlenrehe ing tembe buri, mesti kasil lan lija-lijane. Pak Naja sing suwarane serak kuwi pantjen pinter sesorah sadjake. (Brata, 1967:58)

Wiradi lajeng pamit kalihan tiyang sepuhipun. Ing margi, Wiradi nlusup-nlusup supados boten kepanggih wadyabala Welandi. Panjenenganipun kedah lantip anggenipun milih margi, amargi menawi boten makaten Wiradi saged kepanggih serdadu Landa. Ananging, dalu menika wadyabala Welandi saweg ngawontenaken *penjagaan* kuwat. Sapinteripun Wiradi pados margi ingkang aman, ananging panjenenganipun taksih konangan wadyabala Welandi. Prekawis kalawau saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Merga kebaking gagasane iku, meh wae Wiradi kurang prajitna. Kanjatane jen metu njang desa ki gampang lidok. Landa wengi kuwi nguwati tenan pendjagane ing tepis piringe kuta sisih wetan, saurute Bengawan Solo. Wiradi rada bingung. Deweke nlusup2 liwat barongan-barongan, bareng arep metu, djegagik weruh ong meger2 nunggu duabelaskomatudjuh. Deweke enggal njlintut2 metu dalan lija, nanging wekasane ja mung kaadang-adangan glibete serdadu2 Landa. Nalika isih tjilik Wiradi demen banget djelungan, lan ngetje nglimpe botjah2 sing pada nggoleki, mlaju slintat-slintut tanpa wedi. Saiki ki ndadag deweke lumpuh atine, ora wani njoba nglimpekake mungsuh

nlusup mbobol barisan. Ja sapa ta sing kumendel, la wong jen konangan ora mung dielokake kaja botjah dolanan, nanging dibedil nganggo mimis kang ndjalari pati! Wengi iki sadjake wis ngadoh-adoh saka panggonane mungsuh isih konangan wae. (Brata, 1967:60)

Prekawis menika ndadosaken Wiradi kontrang-kantring.

Panjenenganipun menggalih kedah nylametaken nyawanipun. Wiradi mlajar saking gerombolan regu Welandi. Rikala Wiradi saweg ngaso caket kijing, panjenenganipun kraos clangkangan kiwanipun panas. Wiradi ngira menawi panjenenganipun ketaton. Boten dangu, Wiradi menggalih bilih panjenenganipun kedah kondur dhateng griya. Ing ngandhap menika saged dipunmangertosi pethikan rikala Wiradi mlajar badhe wangsul griyanipun.

“Aku kudu mulih sadurunge semaput,” pikire. Deweke mlaju maneh. Saiki plajune ngulon. Saiki plajune ora nginggati bedil. Saiki plajune ora merga kepengin tjedak lan krungu kabare adi-adine. Saiki plajune kepengin enggal ambjuk ing pakone wong2 sing pada trisna njang deweke ing ngomah. Saiki plajune kanti nijat jen deweke kudu ditulungi, diupakara, dimesakake. Kanti glojoran, Wiradi mlaju mrepet2 kalenan njoba mulih liwat kampung Kepunton. (Brata, 1967:61)

Dumugi ing dalem, Wiradi semaput, lajeng dipunupakara Elok kalihan pak Naya. Benjing enjingipun, Wiradi sampun saras, pak Wiradad tindak nyambut damel, Pak Naya saweg medal, Elok budhal dhateng peken. Boten dangu, wonten wadyabala Welandi nggropyok dalemipun Wiradi. Wiradi sampun boten saged mlajar malih, amargi sampun kepepet. Kadadosan menika saged dipunpirsani saking petikan ing ngandhap menika

Sing nggropjok Wiradi mung wong lima. Nanging wonge gede2, klambine pating blentong kaja matjan tutul. Soloh sidjine ana sing ketara wong Indo, wong kuwi dadi djuru basa, tjrawake lan kemakine ngungkuli wong2 totok. Landa Indo kuwi saiki njembadani Suhebat nganti botjah tjilik sing budi krontjalan disikep kuwi ora bisa djerit2

maneh, mung mripate wae kang isih galak pratanda jen Suhebat durung gelem kalah. (Brata, 1967:68)

Wiradi sampun dipuncepeng Welandi. Wekdal menika, Elok saha Pak Naya saweg dumugi ing dalem. Ningali kadadosan kalawau, Elok saha Pak Naya ndhelik wonten ing wit-witan. Elok mirsani pak Lodhang ingkang praupanipun bengep-bengep. Elok lajeng rumaos menawi piyambakipun luput. Saking tumindakipun ingkang kirang pikir kalawingi, ndadosaken Wiradi kegropyok Welandi.

2. Latar Belakang Sosial wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

a. Latar Belakang Sosial Suparto Brata

Saking blog Suparto Brata ingkang alamat ing web internet (<http://supartobrata.blogspot.com/2006/11/ada-dinetecyclo.html>. Senin, 27 Mei 2013 jam 10.15) saged dipunmangertosi bilih Raden Mas Suparto Brata putra saking Raden Suratman saha Bandara Raden Ajeng Jembawati lair ing Surabaya dinten Sebtu Legi tanggal 27 Februari 1932. Yuswa 6 wulan, pisah kalihan ramanipun amargi keng rama boten gadhah pandamelan saha boten gadhah dalem. Panjenenganipun lajeng pindhah dhateng Surakarta kalihan Ibu. Ing Surakarta, Suparta Brata mapan wonten dalem pamanipun inggih menika Kanjeng Pangeran Hariya Jayadiningrat. Saking taun 1935 dumugi 1937 panjenenganipun gesang ing dalem kraton kalihan ibu.

Warsa 1937, Suparto Brata pindhah dhateng Pasar Kebo, Sragen ndherek sedherek saking ramanipun. Warsa 1938, ibu pikantuk warisan ing

Kedunglumbu, Surakarta saking simbahipun (R. M. Ng. Wirosaroyo). Warisan menika lajeng dipunsade dhateng rayinipun, artanipun lajeng dipunginakaken kangge tumbas pekarangan ing sandhingipun dalem ingkang dinggeni kalihan Wiryopuspito saking sedherek saking ramanipun supados langkung caket kalihan kulawarga ramanipun.

Suparto Brata mlebet sekolah ing Sekolah Angka Loro ing Sragen Wetan. Ibu ndamel griya petak-petak lajeng dipunsewakaken satunggal petak kalih sen sabendintenipun. Arta kangge gesang menika namung saking sewa dalem kalawau. Rikala 1940, budhe Wiryopuspito pindhah dhateng Pati, saengga Suparto Brata kaliyan ibunipun mapan ing dalem Pasar Kebo piyambakan. Ibunipun boten gadhah pandamelan menapa-menapa, namung saking sewa dalemipun petak kalawau, ananging kathah ingkang nyewa menika boten mbayar. Ibunipun ngantos sade warisanipun.

Warsa 1941, kepireng menawi badhe wonten perang, ibunipun lajeng ajrih, menawi badhe pindhah dhateng Surakarta boten saged amargi Suparto Brata sampun sekolah. Ibunipun lajeng pados pandamelan dados pembantu ing dalemipun Wongsonegoro, Bupati Sragen. Suparto Brata lajeng tumut ibunipun mapan ing dalemipun bupati. Wonten ing ngriku ketinggal ewahan gesangipun Suparto Brata. Suparto Brata ingkang asalipun lare desa lajeng tepang kalihan panggesangan tiyang-tiyang ingkang gesang mapan saha gadhah kuwaos. Rikala samanten, Suparto Brata ugi ningali saha ngraosaken ewah-ewahaning jaman.

Sasampunipun Jepang mlebet, kawontenan ing kabupaten dados kaco, ibunipun boten krasan malih, ibunipun lajeng tindak dhateng Surabaya. Ing Surabaya ibunipun dados pembantu tumut ing dalemipun Bandara Raden Ajeng Sarwosri mapan ing Gading Kulon. Saking sekolah Sragen rikala kelas 4, Suparto Brata lajeng pindah sekolah ing Jalan Mudnu Surabaya. Rikala warsa 1945, ramanipun tilar donya ing Probolinggo.

November 1945 Surabaya digempur Inggris, Suparto Brata kalihan ibu ngungsi dhateng Probolinggo nusul kakangipun Soewondo. Suparto Brata mlebet SMP ing Probolinggo rikala jaman Republik (warsa 1945-1947). 1947 Probolinggo dipunkuwasani Walanda, Suparto Brata ngungsi dhateng Sragen ing Pasar Kebo ndherek Budhe Wiryopuspito. Ibu dhateng Sidoarjo, Soewondo dhateng Surabaya. Warsa 1948 Soewondo pikantuk pandamelan ing Surabaya lajeng ibu saha Suparto Brata pindhah dhateng Surabaya malih. Suparto Brata sekolah ing Middelbare School kelas 2 lulus warsa 1950.

Rikala 1950 RI pikantuk kedaulatan, Soewondo pikantuk beasiswa saking Philips dhateng Eindhoven, ibunipun kondur dhateng Surakarta, Suparto Brata kedah paripurna anggenipun sekolah saha kedah ngangge beyanipun piyambak. Suparto Brata dados looper kalawarti Djawa Pos kangge pelanggan ing tlatah Ampel. Lulus SMP Suparto Brata nusul ibunipun dhateng Solo. Suparto Brata nglajengaken sekolah ing SMA Katholik St. Joseph (1951-1952). Asil saking pandamelan ibunipun boten nyekapi kangge gesang, Suparto Brata lajeng nitih sepeda dhateng Surabaya. Wonten Surabaya Suparto Brata nyambut damel ing RS Kelami Jl. Dr. Sutomo,

pandamelanipun mriksa rah para pasien. Warsa 1952 wonten lowongan dados operator teleprinte, saha dipuntampi lajeng kursus setunggal taun dipuntampi dados pegawai tetep ing Kantor Telegrap Jl. Niaga 1 Surabaya.

Sadanginipun dados karyawan kantor telegrap Suparto Brata nyerat seratan ing sela-selaning pandamelanipun. Suparto Brata nyerat cariyos kangge kalwarti saha ariwarti. Pagesanganipun Suparto Brata lajeng ewah. Gajinipun boten namung saking dados karyawan telegrap, panjenenganipun ugi asring nampi honor saking nyerat ing media massa, antawisipun Aneka, Mimbar Indonesia, Siasat, Kusah Tanah Air. Seratan Suparto Brata menika babagan olahraga, politik, hukum, panglipur, saha cerpen. Nyambut damel 7 taun minangka teleprinter, Suparto Brata pikantuk tawaran pandamelan ing Perusahaan Dagang Negara Djaya Bhakti. Perusahaan kasebut minangka perusahaan pemerintah ingkang nyade Semen Gresik saha penyalur kain rampasan perang Jepang. Gesangipun dados makmur awit saking nyambut damel ing perusahaan kasebut. Suparto Brata boten nate nilar remenanipun ngripta cariyos. Asring pitepangan kaliyan tiyang-tiyang ing kalawarti ndadosaken nama panjenenganipun cepet misuwur.

Warsa 1967 wonten ewahan politik ing negara Indonesia. Rikala rezim Orde Baru wonten poitisasi tumrap perusahaan-perusahaan dagang negara, boten kejaba Perusahaan Dagang Djaya Bhakti. Suparto Brata kalihan garwanipun medal saking perusahaan kasebut. Arta pesangon dipunginakaken kangge tumbas lemah ing caketing kontrakanipun. Saben dinten Suparto Brata nyerat cariyos. Seratanipun dipunkirim dhateng CV Gema Solo.

Pitepanganipun kalihan wartawan kalawarti, ndadosaken panjenenganipun dipuntawani ngurus penerbitan majalah Gapura. Saking warsa 1968, Suparto Brata nyambut damel minangka pengelola ariwarti Gapura ingkang mapan ing kantor Wali Kota Surabaya.

Warsa 1969 Suparto Brata daos calon pegawai, taun 1971 piyambakipun dados pegawai tetep ing bagian humas. Panjenenganipun nyambut damel ing ngriku ngantos pensiun taun 1988. Sasampunipun pensiun Suparto Brata nyambut damel ing redaksi Jawa Anyar lajeng medal ing taun 1993. Karya-karyanipun pajeng saha dipunterbitaken dados cariyos sambung ing kalawarti-kalawarti. Suparto Brata boten nyambut damel malih, panjenenganipun tetep nyerat cariyos saha dados panganggit ingkang misuwur.

b. Gambaran Latar Belakang Sejarah wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

Prastawa sosial ing masarakat asring dados bahan panganggit kangge nyerat satunggaling novel. Karya sastra mliginipun novel menika nggambaraken kawontenan masarakat ingkang dados seksi jaman (Endraswara, 2011:89). Panganggit ngupiya nggambaraken jaman, prekawis menika dipunginakaken minangka piranta komunikasi sastra antawisipun panganggit kalihan pamaos. Satunggaling novel tuwuh saking kawontenan prastawa-prastawa sejarah ing saindenging masarakat.

Prastawa sejarah utawi prekawis ing saindenging masarakat saged dipundadosaken objek kangge ngripta satunggaling karya sastra. Salah satunggalingipun inggih menika novel *Lara Lapane Kaum Republik*, Suparto Brata ningali kawontenan rakyat Republik rikala Welandi nguwaosi tlatah kutha Solo minangka objek rikala ngripta novel kasebut. *Fakta cerita* arupi paraga, latar, saha *plot* ugi mangaribawani tumrap cariyos kasebut. Mliginipun latar sosial ingkang nggambaraken kawontenan rakyat Republik sengsara saha awrat anggenipun nglampahi gesang padintenan. Awit saking menika novel *Lara Lapane Kaum Republik* ugi tuwuh saking daya *imajinasi* panganggit ingkang ningali kasunyatan sosial ingkang dipungambaraken rikala ndamel novel kasebut.

Prekawis wonten salebeting novel *Lara Lapane Kaum Republik* kaliyan prekawis rikala pascakamardikan gadhah *kesejajaran*. *Kesejajaran* kasebut saged dipunpirsani saking prekawis wonten salebeting novel kalihan sejarah Indonesia mliginipun Agresi Militer Belanda II ing kutha Solo taun 1948-1949. Rikala taun kasebut Welandi nglancarakaken agresi militer inggih menika nyerang pusat pamrintahan RI ing Yogyakarta lajeng ngawontenaken serangan dhateng Solo tanggal 21 Desember 1948. Prekawis ingkang kadadosan ing kutha Solo menika dipunginakaken kangge bahan anggen Suparto Brata ngripta satunggaling karya sastra novel inggih menika salah satunggalingipun *Lara Lapane Kaum Republik*. Gambaran *latar belakang* sejarah wonten ing tabel 4 saking cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik* badhe karembag ing ngandhap menika.

1) Panguwaosan Welandi ing Kutha Solo

Saking tabel 4. poin 1 wonten ing asiling panaliten, prastawa sejarah ingkang dados *latar belakang* novel *Lara Lapane kaum Republik* inggih menika Agresi Militer Belanda II. Kemendikbud (2004:107) ngandharaken bilih Welandi nyerang ibukota RI Yogyakarta lajeng mlebet saha nguwaosi kutha Solo rikala 21 Desember 1948 sarta numpes para pemudha mliginipun tumrap TNI (Tentara Nasional Indonesia). Solo dados papan ingkang dipunkuwaosi amargi ing kutha menika kathah kantor kementrian. Mlebetipun Welandi menika ndadosaken rakyat Republik sami ngungsi medal saking kutha. Strategi bangsa Indonesia kangge ngadhepi Welandi menika ngginakaken siasat Wehrkreise, inggih menika sumingkir saking kutha lajeng gerilya. Sistem kasebut dipunadani kangge ndamel kekiyatan saha ndamel kantong kangge *pertahanan* ingkang salajengipun males serangan saking Welandi, serangan walesan menika dipuntindakaken ing wayah ndalu. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken Welandi ingkang nguwaosi kutha.

Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah Bekonang wetan Sala. **Landa kang ngedjeki kuta** lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan2 menjang tangsi2. (Brata, 1967:6)

Pethikan ing nginggil menika nyariyosaken Wiradi saha Wiranta rikala ndherek biro perjuangan ingkang mapan ing desa Bekonang. Kekalihipun dados pejuwang kangge bela negara. Rikala samanten Welandi nguwaosi kutha Solo lajeng nanggulangi para pemudha. Para pemudha menika

dipuntanggulangi amargi saben ndalu ngawontenaken serangan tumrap Welandi. Ing ngandhap menika wonten pethikan bilih Welandi mlebet kutha saderengipun *pemberontakan* PKI ing Madiun.

Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge **Landa mlebu kuta** sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweke bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri. **Wektu Landa mlebu**, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sragen, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih. Saiki kabar bab panggonane wong2 sing pada ditresnani wis genah, mung adine ragil iki sing durung keprungu. Luwih dadi pamikire Wiradi, merga Wirastuti botjah wadon. Ibune mesti ja kagungan penggalih kang mengkono. Ibune luwih gede prihatine, merga pandjenengane durung midanget jen putra-putrane kakung slamet. (Brata, 1967:7)

Pethikan ing nginggil nedahaken bilih mlebetipun Welandi dhateng kutha Solo menika sasampunipun wonten pembrontakan PKI ing Madiun. Rayinipun Wiradi inggih menika Wirastuti rikala wonten geger PKI sekolahipun lajeng prei, panjenenganipun lajeng ndherek badan Perjuwangan Putri. Kesahipun Wirastuti menika ngantos sakmenika dereng kondur, ngantos kulawarganipun dereng mangertos warta babagan Wirastuti. Prekawis menika dados penggalhipun Wiradi, amargi ibunipun menika langkung kuwatos tumrap kawonten Wirastuti ingkang dereng kondur menika.

2) *Pemberontakan* PKI ing Madiun

Kemendikbud (2004:209) ngandharaken bilih tanggal 19 September 1948 PKI ngawontenaken *pemberontakan* ing Madiun. *Pemberontakan* menika dipuntindakaken Muso kangge nglancaraken paham komunis supados Republik dados nagara komunis. Rikala samanten Muso mbentuk pemerintahan Soviet Republik Indonesia. Tumindak Muso menika lajeng

ndadosaken pemerintah duka, pemerintah lajeng ngutus TNI supados numpes PKI. Saking operasi militer menika Muso saged ditembak mati, lajeng Jawa Timur saged dipunkuwasani RI. *Pemberontakan* ing Madiun menika ugi ndadosaken swasana semrawut ngantos mrembet dhateng Solo. Saking tabel 4. poin 2 wonten ing asiling panaliten saged dipunmangertosi *pemberontakan* ingkang dipuntindakaken PKI ing Madiun. Prekawis menika saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga **geger PKI ing Madiun** lan deweke bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri. Wektu Landa mlebu, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sragen, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih. Saiki kabar bab panggonane wong2 sing pada ditresnani wis genah, mung adine ragil iki sing durung keprungu. Luwih dadi pamikire Wiradi, merga Wirastuti botjah wadon. Ibune mesti ja kagungan penggalih kang mengkono. Ibune luwih gede prihatine, merga pandjenengane durung midanget jen putra-putrane kakung slamet. (Brata, 1967:7)

Pethikan ing nginggil nedahaken sasampunipun PKI brontak ing Madiun boten dangu lajeng Welandi mlebet nguwaosi kutha Solo. Rikala wonten kadadosan *pemberontakan* PKI kalawau Wirastuti ingkang prei anggenipun sekolah, panjenenganipun ndherek badan perjuwangan. Sonten rikala Welandi mlebet kutha, Wirastuti ingkang kedahipun dipundherekaken malah dereng kondur. Prekawis menika dados penggalhipun Wiradi amargi Wirastuti menika tiyang estri ingkang langkung dipuntresnani ibunipun. Sampun dangu boten kondur ngantos dereng kepireng warta babagan kawontenanipun Wirastuti. *Pemberontakan* PKI ing Madiun kalawau ugi mangaribawani kawontenan ing kutha Solo.

3) Kawontenan Rikala Taun 1948-1949

Kemendikbud (2004:280) ngandharaken bilih kawontenan Republik ing tlatah Jawa taun 1948 kaco. Ibukota Republik dipunkuwaosi Welandi ngantos rakyat sami ngungsi dhateng desa. Agresi Militer Belanda II ndadosaken kekiyatan pejuwang ing Solo pecah, amargi wonten *pemberontakan* ing Madiun. Welandi *memanfaatkan* kawontenan menika ngantos tentara Republik medal saking kutha lajeng ngrancang perang Gerilya. Rikala samanten Solo dipunpimpin Mayor Achmadi lajeng dipundamel 5 rayon, sekawan ing njawi Solo, setunggal ing kutha Solo. *Latar belakang* sosial ingkang nggambaraken kawontenan kutha Sala rikala taun 1948-1949 katingal saking tabel 4. poin 3 wonten ing asiling panaliten. Ing ngandhap menika saged pirsani pethikan ingkang nedahaken kawontenan sosial rikala Agresi Militer Belanda II.

“Keprije dimas, apa ora prajoga jen kita ngaton ing ngarsane sibu sadela, supaja sibu tentrem penggalihe?” pitakone Wiradi marang adine.

“Pakewuh kangmas. Marga kaanane kuta saiki, pandjenengan midanget pijambak, saben dina **Landa nganaake pembersihan**. Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta. (Brata, 1967:5)

Ing cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik*, Wiradi, Wiranta, saha para pemudha pejuwang sami ndherek perang gerilya kangge bela negara. Ananging gesangipun pemudha-pemudha menika mutawatiri tumrap Welandi. Mila Welandi mbentuk tentara Gurkha ingkang pandamelanipun numpes para

pemudha gerilya ingkang tansah numpes Welandi saha ngupiya dados pejuwang kangge Republik.

Kawontenan keamanan rikala samanten ingkang semrawut, ndadosaken kawontenan ekonomi ugi semrawut. Welandi ingkang nguwaosi pusat pemerintahan nindakaken blokade ekonomi. Rekaosipun rakyat republik menika saged dipunmangertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Bapak kala punapa kondur?” Pikirane Wiradi isih durung tata.

“Wis rong minggu. Omah bedja enggal ketunggonan mas Naja. Upama oraa ngono rak”

“Bapak dhahar punapa wonten kita samangke?”

Pak Wiradad ora enggal mangsuli. Dipikir-pikir disik lagi bisa ngendikan: **”Rekasa urip tanpa gawean ana kuta. Kita mesti mangan. Ora ana beras saka ndesa.** Landa dodol beras, nanging ora nampa duwit ORI. Aku ndilalah ja pantjen ora duwe duwit ORI saiki. Rekasa! Apa maneh ibumu gerah.” (Brata, 1967:23)

Pethikan ing nginggil nedahaken bilih kaum republik rekaos anggenipun gesang. Rakyat kedah nedha, ananging rekaos anggenipun pados tetedhan. Beras saking desa boten mlebet malih dhateng kutha. Amargi ekonomi ing kutha dipunkuwaosi Welandi.

Agresi Militer II menika ndadosaken ekonomi Republik semrawut, ngantos wonten *inflasi tinggi*. *Inflasi* menika kadadosan amargi kathah arta ingkang dipunginakaken rikala jaman sasampunipun kamardikan. Arta ingkang sumebar ing Republik antawisipun arta Welandi, arta Jepang, saha arta ORI. Welandi lajeng medalaken arta NICA kangge nanggulangi *inflasi* menika. Pemerintah Republik ugi lajeng medalaken arta ORI supados dipunginakaken rakyat Republik.

“Ing dusun sedaja tasi ngangge arta ORI tok inggih? Ing kita ngriki sampun sepalih-sepalih, **wonten ingkang ORI wonten ingkang Nica**. Sampun tjelak2 pawon lo mas, mangke sangit. Kula inggih angel kok, tiyang punika kok inggih ladjeng tumut2 purun nampi arta Nica. Nebih lo mas kula bade ngradjang brambang, mangke tingal saget ngemu eluh. Aneh inggih mas. Kula lare dusun ngungsi dateng kita, dene lare2 kita sami ngungsi dateng dusun. Wonten dusun pantjen tentrem inggih mas, boten geger kados ngriki...” (Brata, 1967:33)

Saking kawontenan menika rakyat lajeng bingung, amargi rikala samanten Welandi boten nampi arta ORI, kamangka rakyat namung gadhah arta ORI. Kados pethikan ing nginggil saged dipunmagertosi bilih gesang rikala jaman penjajahan menika rekaos, Welandi ingkang nguwaosi ekonomi Republik boten nampi arta ORI. Kawontenan menika ndadosaken rakyat sengsara.

3. *Pandangan Dunia* Suparto Brata wonten ing Novel *Lara Lapane Kaum Republik*

Pandangan dunia minangka sarana kangge nedahaken asalipun satunggaling reriptan novel. Sarana kasebut dipunginakaken wonten ing panaliten strukturalisme genetik. *Pandangan dunia* minangka panyaruwe panganggit tumrap prekawis-prekawis sosial ingkang dipunraosaken kelompok sosial panganggit. Panganggit minangka tiyang ingkang dados perangan satunggaling masarakat suka panyaruwe tumrap prastawa-prastawa ingkang kadadosan (Endraswara, 2011:57). Suparto Brata minangka panganggit sastra Jawa ingkang ngripta novel *Lara Lapane Kaum Republik*

rikala taun 1967. Cariyos ing salebeting novel kasebut minangka gambaran saking *pandangan dunia* ingkang dipuncawisaken ing *fakta cerita*.

Asiling panaliten saking *analisis* novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Adhedhasar panaliten ingkang dipuntindakaken, wonten *pandangan* Suparto Brata ingkang paring panyaruwe tumrap prastawa-prastawa sejarah saha kawontenan sosial Republik rikala Welandi njajah Indonesia mliginipun ing tlatah Jawa. *Pandangan dunia* Suparto Brata ngengingi prekawis ingkang kadadosan ing saindenging gesangipun saged dipuntingali saking tabel 5 antawisipun jiwa nasionalisme, ikhtiar, saha katresnan ngengingi kawontenan sosial kutha Solo ingkang dipunjajah Welandi. Ing ngandhap menika badhe dipunrembag *pandangan dunia* Suparto Brata adhedhasar tabel kasebut.

a. Nasionalisme

Nasionalisme minangka salah satunggaling *pandangan* Suparto Brata ngengingi kawontenan rikala jaman penjajahan, saged dipunmagertosi saking tabel 5 wonten ing asiling panaliten. Suparto Brata ingkang gesang rikala penjajahan ndadosaken panjenenganipun mangertos kawontenan rikala Indonesia dipunjajah Welandi. Suparto Brata lajeng nedahaken gagasanipun ngengingi kawontenan kalawau inggih menika bab nasionalisme. Nasionalisme inggih menika paham ingkang nedahaken katresnan tumrap bangsa saha nagara. Kawontenan pascakamardikan antawisipun 1948-1949 Welandi nindakaken Agresi ingkang kaping II. Agresi menika kasil inggih menika nguwaosi saperangan tlatah Jawa mliginipun pusat pamrintahan Republik (Kemendikbud, 2004:107). Kadadosan menika lajeng nuwuhaken

semangat nasionalisme ing manahipun rakyat republik. Rakyat lajeng sami ndamel badan perjuwangan kangge sesarengan nglawan Welandi. Kathah pemudha ingkang ndherek perjuwangan menika mawi perang gerilya. Ing ngandhap menika pethikan satunggaling pemudha ingkang gadhah jiwa nasionalisme lajeng ndherek biyantu ing badan perjuwangan.

Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweke bijantu ana Biro Perjuwangan Putri. Wektu Landa mlebu, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sragen, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih (Brata, 1967:7)

Saking tabel 5. poin 3 wonten ing asiling panaliten saged dipunmangertosi kawontenan rikala Agresi Militer Belanda II. Mlebetipun Welandi menika ndadosaken rakyat Republik sami ngungsi medal saking kutha. Strategi bangsa Indonesia kangge ngadhepi Welandi menika ngginakaken siasat Wekrkreise, inggih menika sumingkir saking kutha lajeng gerilya. Sistem kasebut dipunadani kangge ndamel kekiyatan saha ndamel kantong kangge *pertahanan* ingkang salajengipun males serangan saking Welandi, serangan walesan menika dipuntindakaken ing wayah ndalu. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken Welandi ingkang nguwaosi kutha.

Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah Bekonang wetan Sala. Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan² menjang tangsi². (Brata, 1967:6)

Pethikan ing nginggil menika nyariyosaken Wiradi saha Wiranta rikala ndherek badan perjuwangan ingkang mapan ing desa Bekonang. Kementrian

Kebudayaan dan Pariwisata (2004:280) ngandharaken bilih Bekonang menika salah satunggaling papan ingkang dipunginakaken kangge mbentuk rayon ingkang salajengipun nindakaken perang gerilya. Saking menika lajeng tuwuh gagasanipun Suparto Brata ngengingi nasionalisme kangge ngandharaken *pandanganipun* mawi ndamel latar sosial saha paraga-paraga ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*. Paragatama Wiradi, Wiranta saha kanca-kanca sanesipun dados pejuwang kangge bela negara.

Suparto Brata ngandharaken *pandanganipun* bilih ingkang nemtokaken jaman menika lare-lare enem, inggih ingkang sami ndherek perang kangge ngrebut kamardikan. Gagasan Suparto Brata menika saged dipunmagertosi saking pethikan ing ngandhap menika.

“Alah kok aneh2 wong enom saiki, wis lali bab kuwarasan. Wong enom saiki mung ngetutake karepe dewe wae, ngetutake mangkele ati. Roti sing tjotjok karo weteng tuwa disengguh panganan mendemi.”

“Mesti kemawon pak. **Margi ingkang badhe nemtokaken djaman punika lak lare2 enem.** Dados pantes jen para nem-neman nemtokaken tetedan ingkang bakal kaulu bangsanipun. Tijang enem2 kuwatos kemawon margi tetedan roti ingkang etja punika bakal ngratjuni gagasan bab kamardikan negara.” (Brata, 1967:40-41)

Saking kawontenan menika rakyat Republik kedah gadhah raos nasionalisme supados saged nggayuh kamardikan. Raos nasionalisme menika dipungambaraken Suparto Brata saking sedaya paraga saking cariyos kasebut. Tuladhanipun para pemudha ingkang ndherek perang gerilya. Langkung saking mekaten, Suparto Brata nedahaken bilih menapa kemawon ingkang wonten gayutanipun kalihan Welandi menika kedah dipunsingkiri.

Tuladhanipun tetedhan roti, tumrap rakyat republik tetedhan menika kedah dipunsingkiri amargi miturut para pejuwang tetedhan menika saged ngracuni.

Raos nasionalisme menika dipungambaraken saking Wiradi, Wiranta saha paraga-paraga sanesipun. Kawontenan sosial rikala Welandi njajah kutha menika nuwuhaken raos nasionalisme tumrap rakyat Republik. Saking semangat para pejuwang ngawontenaken serangan kangge numpes Welandi menika ngandharaken raos nasionalisme kangge bela bangsa. Wondene Welandi mbebayani tumrap kaum Republik, saha ndadosaken ajrih, ananging rakyat Republik boten pedhot semangatipun kangge numpes Welandi. Menawi Welandi taksih nguwasani Republik, kawontenan ekonomi, sosial, politik, saha pamrentahan ugi dipunkuwasani. Prekawis menika ndadosaken kaum Republik sengsara, lajeng boten merdika naggenipun gesang. Pramila Suparto Brata nedahaken kaum Republik kedah gadhah raos nasionalisme supados saged nggayuh kamardikanipun.

b. Ikhtiar

Saking tabel 5. Poin 3 saged dipunmangertosi kawontenan republik rikala taun 1948-1949. Kementrian Pendidikan dan Kebudayaan (2004:280) ngandharaken bilih kawontenan Republik ing tlatah Jawa taun 1948 kaco. Agresi Militer Belanda II ndadosaken kekiyatan pejuwang ing Solo pecah, amargi wonten *pemberontakan* ing Madiun. Ibukota Republik dipunkuwaosi Welandi ngantos rakyat sami ngungsi dhateng desa.

Suparto Brata ingkang mirsani kawontenan jaman penjajahan rikala samanten ngraosaken gesangipun sami sisah. Gesangipun menika tansah kekirangan, ngantos ibunipun sade warisan saha kedah pindah dhateng tlatah sanesipun. Ibunipun nyambut damel srabutan, Suparto Brata inggih kedah sekolah mawi beyanipun piyambak. Kawontenan menika lajeng nuwuhaken gagasanipun Suparto Brata ngengingi gesang ingkang tansah kekirangan. Gesang ing jaman ingkang boten temtu menika kedah ikhtiar, ngupiya supados saged nyekapi kabetahan pribadhi saha kaluwarganipun.

Suparto Brata gadhah *pandangan* ngengingi kawontenan sosial ing kutha sami bubrah, mliginipun pamrentahan saha kawontenan ekonomi. Mawi paraga-paraga saha latar ingkang dipundamel, Suparto Brata ngandharaken gagasanipun bilih rakyat republik boten pasarah lajeng mandheg ngengingi kawontenan ingkang semrawut ngaten kemawon. Rakyat sami ikhtiar, ngupiya pados pandamelan kangge nyekapi kabetahan gesangipun. Ing ngandhap menika badhe dipuncawisaken pethikan ingkang ngandharaken satunggaling paraga ingkang tansah ikhtiar ngengingi kawontenan sosial rikala penjajahan.

“Keng rama punapa boten ngasta?”

Elok gedeg. “Bapak punika Replubikein tulen.”

Wiradi krasa didjengung atine.

“Lha menawi dhahar kadospundi?”

Elok genti krasa jen dipasang, diwelehake. Atine mrina. **“Sapunika namung saget sesadejan. Nanging ingkang makaten punika inggih boten mingsra. Rasukan sembet2 boten bedjadji malih sapunika, margi tjita-tjita enggal sampun sami dateng saking Semarang. Ewasamanten bapak boten kersa pados pedamelan dateng Welandi. Dipun labuhi kula lan Hebat boten neda tinimbang njambutdamel kalijan Landi.”** (Brata, 1967:38)

Pethikan menika ngandharaken bilih Elok nyariyosaken ramanipun tansah ikhtiar ngupiya pados pandamelan supados kulawarganipun saged nedha ing padintenanipun. Ananging ramanipun tansah pados pandamelan ingkang boten mihak Welandi, panjenenganipun nyambut damel ingkang boten ngurgeni republik. Ramanipun ingkang tresna saha gadhah jiwa nasionalisme tumrap republik. Langkung saking menika, ramanipun Elok rila putra-putranipun boten nedha tinimbang panjenenganipun nyambutdamel kalihan Welandi. Prekawis menika nedahaken bilih rakyat republik tansah ikhtiar ngadhepi kawontenan sosial rikala jaman penjajahan.

Suparto Brata ngandharaken bilih paraga-paraga ing cariyos *Lara Lapane Kaum Republik* menika sami ikhtiar utawi ngupiya anggenipun gesang ing jaman penjajahan. Rikala penjajahan Welandi, menapa kemawon dados awrat. Saking pangan ingkang awrat dipunpadosi, amargi blokade wonten ekonomi saking Welandi. Lajeng arta ORI ingkang boten pajeng dipunginakaken dol-tinuku, arta ingkang pajeng menika arta NICA, arta ingkang dipundamel Welandi.

Wungu sare pak Wiradad ngetokake rotine, diiris-iris ana medja dhahar arep diedum. Wiradi kang ngawasake patrape bapake ora sranta.

“Pak, punika tetedan Welandi,” ature Wiradi.

“Ning matuk karo wetengku lan padarane ibumu. Weteng tuwa.”

“Nanging wekdal punika pak, djaman pergolakan punika pak, ingkang mekaten punika haram. Neda roti punika dipunharamaken dening para pedjuwang.”

“Alah kok aneh2 wong enom saiki, wis lali bab kuwarasan. Wong enom saiki mung ngetutake karepe dewe wae, ngetutake mangkele ati. Roti sing tjotjok karo weteng tuwa disengguh panganan mendemi.” (Brata, 1967:40-41)

Suparto Brata nedahaken bilih kaum Republik boten lajeng nyerah ngadhepi kawontenan menika. Menapa kemawon dipunlampahi kaum Republik kangge nyekapi kabetahan gesang pribadhi saha kulawarganipun. Tuladhanipun Pak Wiradad menika dipuncariyosaken nedha roti minangka tetedhen Welandi, ananging tumindak menika boten dados tumindak ingkang bela Welandi. Ananging Pak Wiradad ngupiya supados panjenenganipun saha kulawarganipun boten sengsara kekurangan tetedhan. Menapa malih semahipun ingkang saweg gerah, panjenenganipun tansah ngupiya njagi saha migatosaken semahipun. Kawontenan menika ndadosaken kaum Republik teteg anggenipun ngupiya nglampahi gesang.

c. Katresnan

Saking tabel 5. poin 3, saged dipunmangertosi gagasanipun Suparto Brata ngengingi katresnan dhateng tiyang sepuh mliginipun ibu. Katresnan inggih menika asih, mulunging manah utawi gadhah raos remen dhateng sanesipun (tanpa hawa nepsu). Saking *latar belakang* Suparto Brata ingkang dangu gesang ndherek ibu, panjenenganipun ngandharaken menawi dados putra kedah tresna saha kurmat dhateng tiyang sepuhipun mliginipun ibu. Suparto Brata ingkang awit alit ngantos ageng ndherek ibu lajeng nedahaken bilih panjenenganipun tansah tresna dhateng ibu.

Wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*, Suparto Brata ngandharaken gagasanipun mawi paragatama Wiradi ingkang tansah tresna dhateng ibunipun. Wiradi ingkang welas, rumaos, saha kuwatos nedahaken

bilih panjenenganipun tresna dhateng ibu. Bab menika saged dipunpirsani saking pethikan ing ngandhap menika.

“Keprije dimas, apa ora prajoga jen kita ngaton ing ngarsane sibu sadela, supaja sibu tentrem penggalihe?” pitakone Wiradi marang adine.

“Pakewuh kangmas. Marga kaanane kuta saiki, pandjenengan midanget pijambak, saben dina Landa nganaake pembersihan. Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta. (Brata, 1967:5).

Saking pethikan ing nginggil saged dipunmangertosi Wiradi ingkang tansah emut dhateng ibu, kamangka panjenenganipun tebih saking panggenanipun ibu. Rikala samanten kawontenan ing kutha saweg boten karuwan amargi penjajahan Welandi Agresi Militer Welandi warsa 1948-1949. Welandi ingkang nguwaosi kutha Solo ndadosaken Wiradi pisah saking tiyang sepuhipun. Wondene Wiradi tebih saking ibunipun, panjenenganipun tansah menggali kadospundi kawontenan ibu wonten dalem, panjenenganipun lajeng ngendika dhateng rayinipun supados purun kondur saperlu sowan dhateng ibu. Miturut Wiradi, langkung prayoga menawi sowan dhateng ibu supados ibu tentrem penggalhipun.

Wondene ibu langkung sih dhateng rayi-rayinipun, Wiradi tansah tresna dhateng ibunipun. Bab menika saged dipunpirsani saking pethikan ingkang ngandharaken sih katresnan dhateng ibu ing ngandhap menika.

Wiradi rada kaget krungu suwarane Elok tjedak ing kupinge. Sadjake Elok nututi menjang pawon. Sadjake Elok kepengin melu njangga karanta-rantane atine. Tjles, **Wiradi bandjur kaja botjah tjilik kang membeg2 arep madulake uneg-unenging atine marang ibune.** Udjug2 saiki deweke krasa jen batine satemene wis suwe kelangan katresnaning ibu. Sawise Wiranta lair, sawise Wirastuti ana, **deweke rumangsa kalah ngrebut sihe wong tuwane. Ibune pidjer ngelem**

Wiranta sing teges, lantip, sekolahe munggah terus nututi kangmase. Wiradi ora keduman papan ing atine ibune. Ndadak saiki, bareng wis pirang2 taun kulina tanpa pengemong, karanta-ranta idjen, kok ana wanita ambeg welas ngulurake tangane ngelus-elus pundake. Wiradi rumangsa nemu pangajoman kang ajub banget. (Brata, 1967:42)

Pethikan ing nginggil ngandharaken bilih wondene Wiradi ngraosaken kelangan katresnan ibunipun, ananging panjenenganipun boten dados duka dhateng ibunipun. Wiradi tansah sabar ngadhepi prekawis kalawau kanthi ambeg sareh. Wiradi ngraosaken boten keduman papan ing manahipun ibu, ndadosaken manahipun karanta-ranta. Panjenenganipun namung saged madul ngedalaken uneg-unengipun dhateng Elok. Wiradi nunjukaken katresnan dhateng ibunipun kanthi raos kurmat dhateng ibu. Ing ngandhap menika pethikan ingkang nedahaken raos kurmat dhateng ibu.

Wiradi mung ngrudjuki apa ngendikane ibune wae, sanadyan ing batin rada nalangsa bab olehe kasoran adjine duwit bangsa dewe, duwit ORI. Nanging kepriye maneh, kanjatane ngono, lan upama Wiradi ndjlentrehake larah-larahe bab iku ja mung kuwatir jen ndjoderake katentremane wae. **Dadi Wiradi ja mung montak-mantuk tanpa nijating ati.** (Brata, 1967:66)

Pethikan ing nginggil nedahaken kurmating Wiradi dhateng ibunipun. Raos kurmat menika saged dipunmagertosi saking tumindakipun Wiradi ingkang mirengaken menapa ingkang dipunngendikakaken ibu. Wiradi njagi katentremanipun ibu ingkang saweg gerah. Wondene panjenenganipun nelangsa, ananging Wiradi tansah kurmat supados ibunipun tentrem.

Adhedhasar *analisis* saha pirembagan ingkang dipuntindakaken tumrap novel *Lara Lapane Kaum Republik* saged dipunmangertosi gegambaran cariyosipun ingkang gayut kalihan prastawa sejarah antawisipun

warsa 1948-1949. Suparto Brata ngripta cariyos menika minangka gegambaran saking kawontenan sosial ingkang nyata. Kawontenan sosial ingkang nyata menika minangka bab ingkang wigati wonten salebeting panyariyosan *Lara Lapane Kaum Republik*. Bab menika saged dipunpirsani saking cariyosan latar ingkang jumbuh kalihan sejarahipun. Suparto Brata ngripta kawontenan sejarah menika wonten salebeting cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

Gegambaran kawontenan sosial wonten salebeting *Lara Lapane Kaum Republik* jumbuh kalihan kawontenan sejarahipun. Kawontenan antawisipun warsa 1948-1949, Suparto Brata nyariyosaken *pendudukan* Welandi ing kutha Solo. Bab menika trep kalihan sejarah ingkang nedahaken bilih wonten Agresi Belanda II warsa 1948 dumugi 1949. Gayut kalihan Agresi Belanda II menika wonten *pemberontakan* PKI ing Madiun warsa 1948. Bab menika ugi dipuncariyosaken Suparto Brata wonten salebeting novel. Suparto Brata ugi nedahaken bilih panguwaosan Welandi ing kutha Solo menika ndadosaken sedaya kawigatosan politik saha ekonomi dipunkuwaosi. Kawontenan menika ndadosaken rakyat republik susah. Kadadosan menika trep kalihan sejarahipun rikala warsa 1948-1949 bilih rakyat awrat anggenipun nyekapi gesang padintenan, amargi kabetahan pokok padintenan awrat dipuncakapi. Kawontenan sejarah menika dipunginakaken Suparto Brata kangge mbangun kawontenan lajeng dipungambaraken tumrap paraga-paraga ingkang dipundamel. Paraga-paraga wonten salebeting *Lara Lapane Kaum Republik*

ngandhut gagasan-gagasan saha piwulang-piwulang ingkang badhe dipunandharaken Suparto Brata.

Suparto Brata gadhah *pandangan* bilih Agresi Militer Belanda II saha *pemberontakan* PKI boten lajeng ndadosaken rakyat pasrah. Kawontenan menika ndadosaken rakyat gadhah jiwa nasionalisme tumrap bangsa Indonesia. Rakyat republik boten lajeng ajrih dhateng Welandi. Pemudha-pemudha sami ndherek perang gerilya kangge numpes saha nyingkiraken penjajah saking negaranipun piyambak. Kekendelan pemudha gerilya menika dipungambaraken mawi paraga Wiradi saha Wiranta. Wiradi minangka paragatama ndherek dados pejuwang gerilya ing kutha Solo. Wiranta rayinipun ugi ndherek dados pejuwang sareng kalihan Wiradi.

Prastawa sejarah sanesipun ingkang nggambaraken kawontenan ekonomi ugi nuwuhaken gagasanipun Suparto Brata. Kawontenan ingkang semrawut boten lajeng ndadosaken kaum republik pasarah. Kawontenan menika lajeng ndadosaken rakyat ikhtiar, ngupiya gesang nyekapi kabetahan padintenanipun.

Gagasanipun Suparto Brata tuwuh ngengingi kawontenan rikala jaman penjajahan. Suparto Brata ngandharaken bilih minangka putra kedah tresna dhateng ibu. *Latar belakang* Suparto Brata ingkang gesang kalihan ibu dipunandharaken wonten ing novel mawi paraga Wiradi ingkang tresna dhateng ibu. Wondene Wiradi boten dipuntampi ibu ing dalem, ananging panjenenganipun tansah tresna saha kurmat dhateng ibu.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan saking panaliten *strukturalisme genetik* novel *Lara Lapane Kaum Republik* anggitanipun Suparto Brata, saged dipunpendhet dudutan antawisipun:

1. *Fakta cerita* wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* kaperang dados tiga, inggih menika paraga, *latar*, saha *plot*. *Fakta cerita* paraga kaperang dados kalih, inggih menika paragatama saha paraga tambahan. Paragatama wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika Wiradi, wondene paraga tambahan inggih menika Wiranta, Sukardiman, Kusnarna, Ibu, saha Elok. *Fakta cerita* *latar* wonten ing novel kaperang dados tiga, inggih menika *latar* wekdal, *latar* papan, saha *latar* sosial. *Latar* wekdal wonten ing novel inggih menika antawisipun warsa 1948-1949. *Latar* papan ingkang dipunpanggihaken inggih menika papan saindenging Solo, antawisipun Desa Bekonang, Widuran, saha Bengawan. *Latar* sosial ingkang dipunpanggihaken wonten ing novel inggih menika panguwaosan Welandi ing kutha Solo, *pemberontakan* PKI ing Madiun, saha kawontenan warsa 1948-1949. *Fakta cerita* *plot* utawi *alur* ingkang dipunginakaken inggih menika *alur progresif*. *Alur progresif* inggih menika *alur* ingkang nedahaken satunggaling prekawis nyebabaken prekawis sanesipun.
2. *Latar belakang* sosial ingkang kagambaraken wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik* inggih menika prastawa sejarah rikala warsa 1948-1949.

Prastawa sejarah kasebut inggih menika Agresi Militer Belanda II, *pemberontakan* PKI ing Madiun 1948, saha kawontenan sosial rikala 1948-1949 ing Solo. Kawontenan sosial kasebut inggih menika *pembersihan* tumrap rakyat Solo saha kawontenan sosial ekonomi rikala jaman jajahan. *Latar belakang* sosial kasebut paring pangaribawa tumrap cariyos novel *Lara Lapane Kaum Republik*.

3. *Pandangan dunia* Suparto Brata inggih menika nasionalisme, ikhtiar, saha katresnan. Suparto Brata ngandharaken gagasanipun ngengingi penjajahan Welandi ing Solo, *pembrontakan* PKI ing Madiun 1948, saha kawontenan rikala 1948-1949. Kawontenan menika nedahaken raos nasionalisme rakyat republik tumrap bangsa saha nagara. Rakyat kanthi rila ngurbanaken jiwa raga ngupiya ngrebut kamardikan saking Welandi. Kawontenan ing Solo rikala penjajahan ndadosaken ekonomi dhaerah menika semrawut. Sandhang pangan sami awis, sedayanipun tansah kekurangan. Saking kawontenan kalawau, rakyat ikhtiar, nyekapi kabetahan gesangipun. Gagasan Suparto Brata sanesipun inggih menika katresnan. Katresnan menika dipunandharaken Suparto Brata mawi tresna saha kurmat dhateng ibu. Mlebetipun Welandi ing kutha ndadosaken para pemudha pisah saking tiyang sepuhipun. Prkawis menika boten dados bab ingkang njalari pemudha ical saking tiyang sepuhipun. Suparto Brata nedahaken bilih saking kawontenan menapa kemawon tiyang kedah enget, tresna, saha kurmat dhateng tiyang sepuh, mliginipun ibu.

B. Pamrayogi

Saking asiling panaliten babagan *pandangan dunia* Suparto Brata wonten ing novel *Lara Lapane Kaum Republik*, pamrayogi saking panaliti babagan panaliten menika antawisipun.

1. Kangge pamaos, dipunkajengaken panaliten menika saged nambah pangertosan ngengingi asal reriptan novel mliginipun tumrap karya sastra Jawa. Langkung saking makaten, pamaos dipunkajengaken saged mendhet bab ingkang becik saking *pandangan dunia* ingkang dipuncawisaken Suparto Brata minangka pangripta sastra saha wakil saking masarakatipun mawi novel *Lara Lapane Kaum Republik*.
2. Kangge panaliti sastra, dipunkajengaken panaliten menika saged nambah pangertosan babagan cara nliti karya sastra mliginipun novel ingkang ngginakaken *teori strukturalisme genetik*. Kangge panaliten salajengipun, novel-novel reriptan Suparto Brata saged dipuntliti kanthi panaliten sanesipun.

KAPUSTAKAN

- Brata, Suparto. 1967. *Lara Lapane Kaum Republik*. Surabaya: Arijati.
- Desiana Sinta Wardani. 2009. *Strukturalisme Genetik Novel Dom Sumuruping Banyu*. FBS. UNY
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- _____. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra (Edisi Revisi)*. Yogyakarta: CAPS.
- _____. 2008. *Pengantar Pengkajian Sastra*. Bantul: Sewon Press.
- Fananie, Zainuddin. 2002. *Telaah Sastra*. Surakarta: UMY Press.
- Faruk HT. 1994. *Pengantar Sosiologi Sastra dari Strukturalisme Genetik sampai Postmodernisme*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar Offset.
- Hendi Widyatmoko. 2012. *Kajian Strukturalisme Genetik Novel Nopember Abang karya Suparto Brata*. FBS. UNY
- Junus, Umar. 1986. *Sosiologi Sastra, Persoalan Teori dan Metode*. Kuala Lumpur. Dewan Bahasa dan Pustaka Kementrian Pelajaran Malaysia.
- Kementrian Kebudayaan dan Pariwisata. 2004. *Inventarisasi Sumber Sejarah di Jawa Tengah (1945-1965)*. Yogyakarta: Balai Kajian Sejarah dan Nilai Tradisional Yogyakarta.
- Kuntowijoyo. 1999. Cetakan ke-2. *Budaya dan Masyarakat*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nasution. 1979. *Sekitar Perang Kemerdekaan jilid 9 (Agresi Militer Belanda II)*. Bandung: Angkasa.
- Nurgiyantoro, Burhan. 1998. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: UGM Press.
- Pradopo, dkk. 2001. *Kritik Sastra Indonesia Modern*. Yogyakarta: Gama Media
- Quinn, George. (terj. Raminah Baribin). 1995. *Novel Berbahasa Jawa*. Semarang: IKIP Semarang Press.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sayuti, Suminto A. 2000. *Berkenalan dengan Prosa Fiksi*. Yogyakarta: Gama Media

Suwondo, Tirta, dkk. 2006. *Antologi Biografi Pengarang Sastra Jawa Modern*. Yogyakarta: Adi Wacana.

Teuww. 1984. *Sastra dan Ilmu Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya.

Tim Peneliti Balai Bahasa Yogyakarta. 2001. *Ikhtisar Perkembangan Sastra Jawa Modern*. Yogyakarta: Kalika Press.

Wardani, Eko Nugraheni. 2009. *Makna Totalitas dalam Karya Sastra*. Surakarta: LPP UNS dan UNS Press

Wellek, Rene dan Austin Warren. (terj. Mesahai Budianto). 1990. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia.

<http://supartobrata.blogspot.com/2006/11/ada-dinetecyclo.html> dipunundhuh dinten Senin, 27 Mei 2013 jam 10.15

LAMPIRAN I

SINOPSIS NOVEL LARA LAPANE KAUM REPUBLIK

Warta saking kutha ngandharaken bilih tiyang sepuh kekalih sampun kondur ing dalem Widuran. Wiradi mireng menawi ibunipun gerah saras. Mireng warta menika, Wiradi lajeng ngajak rayinipun ingkang nama Wiranta supados kondur sowan dhateng ibu. Wiranta dereng kersa amargi kawontenan kutha ingkang dereng aman kangge pemudha-pemudha gerilya. Ananging, Wiradi tansah ndhesek Wiranta supados kersa sowan dhateng ibu ingkang saweg gerah. Wiranta tetep boten kersa amargi kawontenan kutha ingkang saweg dijajaki Welandi. Saben dalu Welandi ngawontenaken pembersihan dhateng para pemudha-pemudha gerilya ingkang ngawontenaken serangan-serangan. Tiyang kalih wau sakmenika tumut ing desa belani negara dados pemudha gerilya.

Wiradi lajeng nyuwun pirsa kalihan kanca sanesipun babagan kawontenan ing kutha. Panjenenganipun inggih kepengin sanget sowan ibu amargi tansah menggalih kawontenan tiyang sepuhipun. Wiradi nyuwun pamrayogi dhateng Kusnarna menapa saged menawi panjenenganipun mlebet kutha. Kusnarna lajeng paring pamrayogi menawi badhe kondur supados dipundherekaken kanca-kanca. Pikantuk wangsulan kados makaten, Wiradi lajeng ngajak rayinipun supados kersa kondur manggihi ibunipun amargi kanca-kanca badhe ndherekaken. Ing wasana, Wiradi saha Wiranta dipundherekaken kanca-kanca sanesipun anggenipun kondur dhateng Widuran.

Dalunipun, para pemudha samapta mlebet kutha. Wiradi sakanca mlebet kutha medal tegalan supados boten kepergok Welandi. Ing margi, para pemudha

kalawau sami ngatos-atos anggenipun lelampahan. Sasampunipun dumugi ing Bengawan, para pemudha kalawau kedah nyabrang lepen ageng menika. Dumugi ing sebrang, Wiranta sakanca boten kepanggih alangan satunggal menapa. Sasampunipun dumugi ing dalan Mesen, dumadakan kepanggih teng mengsah. Wiranta sakanca lajeng sami dhedhelikan piyambak-piyambak.

Wiranta kenging bedhil ing sukunipun, ngantos boten saged mlampah. Kusnarna paring pamrayogi supados mundur lan boten nglajengaken lampah. Ananging Wiranta boten kersa saha ndhawuhi Kusnarna supados ndherekaken kangmasipun sowan ibu. Kusnarna protes dhateng Wiranta, amargi boten tega mirsani kancanipun. Wiranta tansah ndhesek Kusnarna supados nglajengaken lampah mlebet kutha. Ing wasana Kusnarna sarujuk ndherekaken Wiradi sowan dhateng ibu.

Wiradi lajeng nerasaken lampah dipundherekaken Kusnarna saha Sukardiman. Ing margi boten dipunandharaken lelampahan tiyang tiga kalawau. Sasampunipun dumugi ing dalem, Wiradi lajeng mlebet piyambak, wondene Kusnarna saha Sukardiman jaga-jaga ing ngajeng. Ing lebet, Wiradi kepanggih bapak ibunipun. Boten keraos menawi Wiradi sampun dangu anggenipun sowan tiyang sepuhipun. Dumadakan wonten swanten jledar-jledor ing jawi. Wiradi rumaos cilaka, amargi boten saged mlajar wonten pundi-pundi. Wiradi kejeprit wonten dhaerah mengsah. Wiradi namung saged ndhelik ing dalem.

Wayah enjing dinten benjingipun, Wiradi taksih wonten dalem. Ing dalem mriku sanesipun wonten tiyang sepuhipun, ugi wonten tiyang sanes ingkang ndherek ngungsi, inggih menika kaluwarganipun pak Nayadisastra. Pak

Nayadisastra gadhah putra kalih, Elok ingkang barep, saha Suhebat rayinipun. Ing dalem Wiradi malah saya karanta-ranta amargi ibunipun taksih nuduh piyambakipun ingkang njalari Wirastuti dereng wangsul dumugi sakmenika. Dipuntambah malih Wiranta ingkang boten sareng wangsul kaliyan Wiradi. Wiradi samsaya ngraosaken boten dipuntresnani ibu. Lantaran Elok, Wiradi saged medalaken uneg-uneging manahipun. Wiradi ngraosaken menawi Elok menika saged ngeyemi manahipun ingkang saweg keranta-ranta.

Mapinten-pinten dinten Wiradi wonten dalem, ing satunggaling dinten wonten tiyang sadayan pohung dhateng wonten dalem. Tiyang sadayan pohung menika pak Lodhang. Ing desa, pak Lodhang menika minangka tiyang ingkang nglantaraken kabar saking sedherek-sedherek ing pangungsan. Pak Lodhang paring warta dhateng Wiradi babagan Wiranta ingkang taksih sakit ing Bekonang. Boten dangu Pak Lodhang anggenipun cariyosan lajeng pamit dhateng Wiradi. Elok nitipaken serat dhateng Pak Lodhang supados dipunparingaken dhateng Wiranta babagan kawontenan ing dalem. Pak Lodhang lajeng medal saking dalem.

Elok lajeng matur dhateng Wiradi menawi piyambakipun nitipaken serat dhateng pak Lodhang. Elok boten mangertos menawi nitipaken serat menika dados perkawis ingkang mutawatiri. Amargi, ing margi kathah pos Welandi sami nggledhah tiyang-tiyang republik ingkang mlebet medal kutha. Wiradi lajeng ndhawuhi Elok supados madosi pak Lodhang. Ananging pak Lodhang sampun boten ketingal malih. Elok lajeng kondur, matur dhateng Wiradi menawi pak Lodhang boten keoyak malih. Boten dangu Suhebat wangsul saking dolan lajeng

cariyos menawi pirsa tiyang sadean pohung dipuncepeng Welandi dipunlebetaken jip. Pangudarasane Wiradi sansaya ribut. Tiyang satunggal dalem sami ribut mireng kadadosan kalawau.

Tiyang ing dalem sami nyameptakaken Wiradi ingkang badhe budhal saking dalem. Wiradi lajeng pamit kaliyan tiyang sepuhipun. Ing margi, Wiradi nlusup-nlusup supados boten kepanggih wadyabala Welandi. Piyambakipun kedah setiti anggenipun milih margi, amargi menawi boten makaten Wiradi saged kepanggih serdadu Landa. Ananging, dalu menika wadyabala Welandi saweg ngawontenaken penjagaan kiyat. Sapinteripun Wiradi pados margi ingkang aman, ananging piyambakipun taksih konangan wadyabala Welandi.

Prekawis menika ndadosaken Wiradi kontrang-kantring. Wiradi mlajar saking gerombolan regu Welandi. Rikala Wiradi saweg ngaso caket kijing, panjenenganipun kraos clangkangan kiwanipun panas. Wiradi ngira menawi panjenenganipun ketaton. Boten dangu, Wiradi menggalih bilih panjenenganipun kedah kondur dhateng griya. Dumugi ing dalem, Wiradi semaput, lajeng dipunupakara Elok kaliyan pak Naya.

Benjing enjingipun, Wiradi sampun saras, Pak Wiradad tindak nyambut damel, Pak Naya saweg medal, Elok budhal dhateng peken. Boten dangu, wonten wadyabala Welandi nggropyok dalemipun Wiradi. Wiradi sampun boten saged mlajar malih, amargi sampun kepepet. Wiradi lajeng dipuncepeng Welandi. Ningali kadadosan kalawau, Elok saha Pak Naya ndhelik wonten ing wit-witan. Elok lajeng rumaos menawi piyambakipun lepat. Saking tumindakipun ingkang kirang pikir kalawingi, ndadosaken Wiradi kegropyok Welandi.

LAMPIRAN II

Tabel Kertu Data *Fakta Cerita Novel Lara Lapane Kaum Republik*

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
1.	<p>“Keprije dimas, apa ora prajoga jen kita ngaton ing ngarsane sibu sadela, supaja sibu tentrem penggalihe?” pitakone Wiradi marang adine.</p> <p>“Pakewuh kangmas. Marga kaanane kuta saiki, pandjenengan midanget pijambak, saben dina Landa nganaake pembersihan. Wong lanang sing katon sadjak sentosa, ora kakehan rembug, terus digawa menjang beteng, ditawan.” Wangsulane Wiranta.</p>	5	Latar Sosial
2.	<p>“Lha ning, kowe ki apa ora mesakake sibu? Kita wong loro genah nglumpuk mreng, dene djeng Wiras ora karuwan kabare. Rakja ngenes ngono, penggalihe sibu!” pandeseke Wiradi</p> <p>“Ha witekna, jen awake dewe mlebu kuta, prasasat ula marani gepuk ngono,” wangsulane Wiranta. “Ora wurung Landa numpes kita sakeloron.”</p>	5	Watak Wiradi
3.	<p>Ora “Ah, kangmas ki kok neka2. Tak aturi menggalih kaanane ta kangmas. La wong Landa olehe ngintjim-intjim njang pemuda2 kepati-pati kok kita klujur2 mlebu kuta. Iki mengko rak ora sida ngleremake penggalihe sibu, nanging ngulungake pati-uripe dewe menjang mungsuh.” Wiranta tjelatu rada songol. Deweke sanadyan kaprenah enom, kantja-kantjane pada ngreti jen pangretene luwih lantip tinimbang kangmase.</p>	6	Watak Wiranta
4.	<p>Wong loro mau saikine isih pada tjekel bedil belani negara ana desa bawah Bekonang wetan Sala. Landa kang ngedjeki kuta lagi greget-gregete nanggulangi pemuda kang saben bengi nlusup mlebu kuta lan nganaake serangan2 menjang tangsi2.</p>	6	Latar papan, Latar Sosial
5.	<p>“Anu dik Narna. Aku kok durung mudeng tjaritane bab sibu-bapak mau. Pije, sibu wis kondur lan manggon ana Widuran, nanging gerah ngono apa pije? La omah Widuran mau, sadjake ditinggal ngungsi apa ora nandang kekurangan apa2?”</p> <p>“Embuh ja ,mas. Aku dewe uga ora kanti sowan njang Widuran, nanging miturut dawuhe sibu-sibuku-bu Wiradad wis kondur njang Widuran.</p>	7	Latar papan

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	<p>Mung putra-putrane telu pisan durung ana sing katon kondur. Aku ja terus matur jen pandjenengan karo mas Wiranta nunggal sakeplajon ana kene karo aku, slamet ora kurang.”</p> <p>“Ija-ija. Bab omah?”</p> <p>“Aku kurang terang. Tak kira ana sing ngenggoni wektu suwung ditinggal ngungsi kuwi. Mergo sibu kok dawuh jen sing njaosi pirsaa kaanan Widuran mau pjaji ngagem topi ngaku manggon nunggal enggon karo bapak Wiradad.”</p>		
6.	<p>Wirastuti iku sadulure ragil, sadela sadurunge Landa mlebu kuta sekolahe diliburake merga geger PKI ing Madiun lan deweje bijantu ana Biro Perdjuwangan Putri. Wektu Landa mlebu, Wiranta kober mampir ngomah lan ngeterake wong tuwane menjang Sraten, dene Wirastuti sing mestine dipapag Wiradi dina sorene, wis sawengi ora mulih. Saiki kabar bab panggonane wong2 sing pada ditresnani wis genah, mung adine ragil iki sing durung keprungu. Luwih dadi pamikire Wiradi, merga Wirastuti botjah wadon. Ibune mesti ja kagungan penggalih kang mengkono. Ibune luwih gede prihatine, merga pandjenengane durung midanget jen putra-putrane kakung slamet.</p>	7	Latar sosial, Latar papan, Watak Ibu
7.	<p>Kusnarna ngawasake Wiradi karo nggagas2 disik lagi mangsuli: “Jen bengi, mas, Landa2 pantjen ora wani metu saka beteng jen mung nganggo power wae. Nanging teng2 mesti nglanglang mawa lampu sorot lan duabelaskomatudjuh. Iku sing diwedeni kantja2. Karo maneh mata2 sumebar ing endi-endi. Iku ja mutawatiri. Nanging jen awan Landa kuwasa bludusan turut kampung karo tentara sewan baret2 merah. La kuwi sing nggegirisi. Ngglidise ora djamak, mlebu omahe wong tanpa wara2, jen kesenggol atine sitik wae pistule muni. Dadi anggonku bisa slamet sadina ndelik ana ngomah ki dasar kebeneran, dene ora ana patroli mblusuk mrana.”</p>	7-8	Latar sosial
8.	<p>Narna ngawasake Wiradi kanti ati-ati, ing batin ngremehake kekarepane Wiradi sing kurang pikir kuwi. Djeneh wis dikandani jen urip pemuda2 ana kuta ki mung gumantung begdja-</p>	8	Watak Kusnarna, Watak Wiradi

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	<p>begdjan wae, kok isih wani nduweni pepinginan kaja ngono. Narna wae, sing wis kotjap kekendelane lan wis nglakoni slamet mlebu kuta, kandji ora wani mlebu kuta awan2 djare. Wasana deweke tjelatu:</p> <p>“Jen pantjen niat ngendangi ngomah mas, sedela wae ing wajah bengi. Dieterake kantja2. Nanging pamrajogaku adja grusa-grusu, merga kadjaba kita mengko bisa kepregok patroli Landa, bu Wiradad ki lagi gerah maras, jen bengi2 dikageti aku kuwatir jen malah dadi bendrong.”</p>		
9.	<p>Sawise tjelatu mengkono, Narna terus menjat lan age-age mlaju menjang ngisor pring, bebuwang. Kang dadi panggonane pedjuwang2 tlatah Bekonang ki kadjaba bisa dilandjak kanon lan mortir saka beteng Lodjiwetan, uga penjakit desentri kang lagi semrambah ing desa kono.</p>	8	Latar sosial, Latar papan
10.	<p>Wajah asjar sawise swarane montor mabur sing njasmitani panganonan leren, Wiradi metuke adine maneh.</p> <p>“Mengko bengi tjah2 apa pada mlebu ja?” pitakone Wiradi. Sing dikarepake mlebu iku mlebu kuta, nganakake serangan gerilja.</p> <p>“Embuh ja. Tak kira ora, merga dik Narna isih kesel.”</p>	8-9	Watak Wiradi
11.	<p>“Nanging jen kita niat marak sibu deweke gelem ngeterake kok mau.”</p> <p>Wiranta ndjenggirat atine, mandeng kangmase.</p> <p>“Kok nekat ta mas?”</p>	9	Watak Wiradi
12.	<p>Sawise Wiranta ngandarake kabar kang digawa Narna bab gerahing ibune lan karepe arep sowan ibune bengi iki perlu nentremake penggalihe, sakantja pada sarudjuk bengi iku mlebu kuta. Tjatjahe kabeh ana telulas uwong, senadjan gegamane ora pati lengkap ora kabeh nduweni karaben utawa bedhil adoh lijane, nanging kabeh nduwe tjekelan, ora ketang pistol utawa granat.</p>	10	Latar sosial
13.	<p>Wektu iku mangsa ketiga, sasi Djuli 1949, wis suwe ora ana udan, dalan2 ing pradesan bleduke muleg, sawah2 pada garing lan kalen2 pada asat. Kang kaja mangkono mau mung ndadekake bisane gegantjangan mengko anggone lumaku dedemitan mlebu kuta. Kebeneran mengko bengi rembulane ora katon dadi rada longgar anggone pada singitan, ora perlu ndepis2 banget.</p>	10	Latar Sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
14.	<p>“Kita liwat Putat apa Beton mas?” pitakone salah sidjine kantja kang lumaku pernah ngarep. Kantja kuwi pendek dedege, lakune ora patija rekasa merga gawane ora abot. Deweke Sukardiman djenenge mung nggawa pistol otomatis karo granat telung idji digandul-gandulake ing gulune kaja ketupat; ditjentang ana gulu kuwi prelune jen njebrang Bengawan mengko ben ora katut teles.</p> <p>“Liwat Putat wae, sabrangane rada tjetek, terus Warungpelem mangulon,” wangsulane Wiranta sing mlaku kaprenah ana burine.</p>	11	Latar papan
15.	<p>“Mas. Sanadyan slamet ora ana kadadean apa2 mengko adja suwe2 anggone rangkul-rangkulan karo ibu lo,” tjelatune Narna saka buri. “Jen bisa djam2 sidji ngono awake dewe wis pada bali.”</p>	11	Watak Kusnarna
16.	<p>“Maridja mau sida nganggo sepatu ora mau, tja? Awas lo, Kjaine lagi wae ndlosor mlaju ngidul iki mau, mentas wae tak langkahi,” tjelatune Sukardiman tjemang-tjemong.</p> <p>“Tenan pa pije kuwi lo? Wong ula djare dienggo sembranan,” wangsulane sing ana tengah barisan.</p> <p>“Alah, si Sukardiman kuwi, jen isih jah mene wae kumretjek mbeda kantjane ora uwis2. Mengko rada bengi stik jen ora ngoplok golek kantja merga wedi banaspati,” tjelatune Wiranta ngelehake.</p>	11-12	Watak Sukardiman
17.	<p>Sinambi gujon mengkono kuwi ora krasa jen dedelengan wiwit ora tjeta, lan sadela maneh bakal njebrang Bengawan. Njabrang Bengawan iku kudu ngati-ati, merga pemuda-pemuda iku kudu liwat panggonan kang sela, dene kaanan sabrange Bengawan ora ana sing weruh apa ana tengge mungsuh sing nunggoni karo lampu sorot lan duabelas komatudjuh apa ora. Jen lagi ana tengah Bengawan terus disoroti lampu mesti wae ora bisa olah apa2 maneh.</p>	12	Latar papan
18.	<p>Nalika Wiranta sakantjane rundak runduk tekan sabrangane tepis peringe Bengawan, pandjledore bedil botjah2 gerilja panta lija wis ana sing kaprunu.</p>	12	Latar papan
19.	<p>“Mas, iki tak kira penggawene peri kedung kene: mas Narna diumpetake. Peri ki djare nduwe kraton ana sangisore banju, mas. Jen</p>	13	Watak Sukardiman

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	panggaweane djlama manungsa wae mesti ora ilang sepi kaya ngene iki....” “Ah adja mikir neka2!” mangsuli ngono mau Wiranta gremet2 madju, nguduni plengsengan. “Adja pada melu disik jen durung krungu suwarane manuk tuhu.”		
20.	Wiranta ora mangsuli, ilang ambles menjang petengan. Deweke grajang2 lemah kang bakal dipidak, gremetan tjenunak-tjenunuk, ing batin supeg atine. Jen ngantija kelangan Narna deweke mesti bakal tjoto, sebab Narna kadjaba botjah kendel, graitane adoh mumpuni. Mula deweke anjel banget dene petenge kok ndumuk irung. Wiranta selak kepingin weruh kedadeane mitrane, mungguh matia ja kepingin nemoni batange.	13	Watak Kusnarna
21.	Saja suwe deweke saja adoh anggone nlusur dasare kali Sala mangsa ketiga. Dasare kali wedi malela kang wis pirang2 minggu ora katjak banju, marga iline banju Bengawan mung prasasat kali tjilik kang ora mingsra.	13	Latar papan
22.	Wiranta sakantjane slamet ora nemu alangan sawidji apa nganti tekan Warungpelem. Nanging bareng wis arep njabrang dalam Mesen,ndadak pada krungu panggerenge teng kang nglanglang saka kidul. Wiranta enggal ngabani kantja-kantjane dikon umpetan lan prajitna. “Ora susah ditanggulangi, kantja, gaman kita muspra!”	15	Latar papan
23.	“Pije mas? Apa kita mundur disik?” pitakone Narna. “Ora,” wangsulane Wiranta. “Kowe kudu ngeterake kangmas tilik sibu. Sukardiman adjaken.” “Ah, la mas...” protese Narna. “Tinggalen aku, tinggalen kene wae. Karo Maridja. Kantja2 lijane mengko rak ja mreng tulung aku. Ning kangmas Wiradi kudu ketemu sibu, wong wis dinijati saka ngomah.” Wiranta jen duwe karep pantjen angel dieluk.	16	Watak Wiranta
24.	Sawise pada usreg nata karep, akire Narna manut usule Wiranta. Dadi tjah telu: Narna, Wiradi, lan Sukardiman nerusake laku njabrang dalam gede Mesen, lakune gegantjangan wae, slundap-slundup kaya botjah djelungan. Dene Wiranta lan Maridja ngenteni kumpule kantja2 kang bakal	16	Latar Papan & Watak Kusnarna

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	ngupakara Wiranta.		
25.	Ora katjarita lakune pradjurit telu mau ana ndalan. Kotjapa bareng areo mlebu pekarangan daleme pak Wiradad, Narna ndjarwani: “Sadela wae mas, limalas menit utawa setengah djam suwe-suwene, adja luwih. Aku nunggu kene. Jen ana bebaja aku ngunekake karabenku ping telu urutan. Kardiman ben ngeterake tekan ngarep lawang.	16-17	Latar papan, Watak Narna
26.	Greg. Sukardiman nggondeli Wiradi. “Mas, awakku mrinding. Djarene tjah2 wit sawone iku ana wedone!”	17	Watak Sukardiman
27.	Karepe Wiradi arep ngelikake supaya Sukardiman adja ngomong seru2. Nanging bareng ngerti sing dikarepake Sukardiman wulu kalonge ja ndjegrik. Wiradi pantjen ja tau krungu tjritane bab wedon ngisor wit sawone kuwi, mulane nganti gede deweke ora tau wani liwat tjedak kono idjen bengi-bengi. Dene saiki bareng wis kebatjut liwat lagi kelingan, gitoke terus mengkirik. Lakune bandjur setengah mlaju digandoli Sukardiman sing wis ngoplok.	17	Watak Wiradi
28.	Omah iku peteng, djenggereng kaja omah Ndjeronbenteng suwung panggonan setan. Wiradi rada godjang-gadjeng atine, kuwatir mengko gek wong tuwane wengi kuwi ora njare kono, nanging njare. Merga bisa wae ta djalaran gerah lan kidjenan manggon dalam kono, bandjur golek rewang ngiras ngungsi ana Ndjeronbenteng. La jen wong tuwane ora ana dalem, la rak muspra anggone ketajalan tekan kono!	17	Latar papan lan Watak Wiradi
29.	“Mas, sing rada banter ben kupinge manungsa ja krungu. Jen lirik rak mung lelembut wae sing tangi iki mengko,” tjelatune Sukardiman gemeter karo tolah-toleh maspadakake ngisor wit sawo. Wiradi manut, pandodoge rada sora. Bareng didodog rada banter, Wiradi krungu suwarane krusek2 ing ndjero omah. Djes, ana wong njumet damar. Lego atine wong loro. Ora muspra anggone pada ketajalan mrono, ana gawene. Luwih maneh Wiradi, adreng anggone selak kepengin ketemu ibu-bapake.	18	Watak Sukardiman
30.	“Dadi Wiras ora kok djak mulih?” “Boten bu,” wangsulane Wiradi.	22	Watak Ibu

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	“O, aku ngreti, wis wiwit bijen aku ngreti. Wong kaja kowe ki ora kena dienggo awat2. Ora bisa tanggung djawab. Beda karo Ranta. Wis ngaliha. Tekamu mung gawe marase atiku wae.”		
31.	Bandjur lenger2 maneh. Ana suwarane bedil kang bantas, ngeget-egeti anggane pada lenger2. Pak Wiradad ngendika: Saben bengi ing kene krungu suwara kaja ngono kuwi.”	22	Latar sosial
32.	“Bapak kala punapa kondur?” Pikirane Wiradi isih durung tata. “Wis rong minggu. Omah bedja enggal ketunggonan mas Naja. Upama oraa ngono rak” “Bapak dhahar punapa wonten kita samangke?” Pak Wiradad ora enggal mangsuli. Dipikir-pikir disik lagi bisa ngendikan:”Rekasa urip tanpa gawean ana kuta. Kita mesti mangan. Ora ana beras saka ndesa. Landa dodol beras, nanging ora nampa duwit ORI. Aku ndilalah ja pantjen ora duwe duwit ORI saiki. Rekasa! Apa maneh ibumu gerah.”	23	Latar sosial
33.	Sadjake ana regune wadyabala Landa sing diebrokake ing kampung kono. Wiradi rumangsa tjilaka mentjit. Tekane prasasat nglengkara, ora ditrima ibu kanti seneng, ndadak saiki ketjepit ana panggonan mungsuh. Gek nganti djam pira mengko? Jen nganti kawanan ora wurung bakal ketiwasan. Lha, dik Narna, apa deweke isih tlaten ngenteni Wiradi? Ah, deweke mesti keplaju ngadepi mungsuh samana akehe. Keplaju bandjur ora kober ngglendeng Wiradi mulih. Lha jen mengkono, karo sapa Wiradi mengko bali metu kuta? Deweke ora wani idjen, apa maneh bengi iki Landa sadjake lagi ngetog kadigdajane nguwasani kuta ing wajah bengi. Mengkono pikirane Wiradi nggrambjang ora karuwan.	24	Latar sosial, Watak Wiradi
34.	Wiradi kepengin mikir lijane. Deweke kepengin njritaake kaanane pradesan karo kantja-kantjane marang ibune, nanging ibune sadjak isih purik ora kersa ndangu apa-apa. Pantjen, Wiradi durung tau tjrita ngotot marang ibune, sebab pikirane tansah kamidedelen jen deweke ki wong sing ora bisa tjrita. Ibune sing kerep maoni. Ibune sing kerep ngelokake jen Wiradi ki jen	26-27	Watak Wiradi

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	tjrita ora terang, ora lantip kaya sedulur-sedulure. Suwe2 Wiradi ja rumangsa jen deweke pantjen ora bisa tjrita.		
35.	Wiradi arep mbantah mbok ichtijar lijane wingi ora nglantjarake lakune pranatan Landa, nanging ora kewetu, marga ora duwe wawasan.	28	Watak Wiradi
36.	Apa deweke mengko sadina ana ngomah ta? Deweke dewe ora ngreti. Mestine ja ana ngomah. Nanging deweke kuwatir jen Landa awan iki bakal nggropjok omahe. Dadi betjike deweke ontjat sadurunge digropjok. Nanging menjang endi?	28	Watak Wiradi
37.	“Oh, kabeh saiki pinter apus2. Jen kanda ‘boten’ tegese ‘inggih’, jen kanda ‘ilang’ djarene ‘sedela’ engkas mesti mulih. Wiranta mesti lumpuh, jen ora deweke mesti mreng, apa maneh jen ngreti aku lara. Wiras mesti ilang, jen ora mesti mulih, apa maneh jen ngreti sadulur-sadulure pada lunga, omah suwung.”	28	Watak Ibu
38.	Wiradi arep ngleremake penggalihe ibune, nanging weruh ibune krengkang-krengkang mapan sare, ora sida. Ing batin rumangsa jen deweke ora luput banget2, nanging ibune pantjen ora gampang pertjaja marang deweke	28	Watak Wiradi & watak Ibu
39.	Wiradi gumun. Bapake kok katon semangat banget. Saiki wis ngagem sepatu lan kaos barang. Dek djaman Republik jen tindak kantor trima ngagem sepatu srandal. Saiki rasukane sarwa anjar lan resik. Wiradi mangkel marang polahe wong tuwa2: olehe pada ora ngadjeni marang Republik.	29	Latar sosial
40.	Ing kamar tengah, ja kanggo kamar dahar, wis tjumepak wedang lan blanggreng. Ngadeg ndjedjer ing ngarep lawang kamare, jaiku kamar tjilik sing bijen kanggo Wiradi lan Wiranta, Elok karo mripat pandirangan sadjak wedi lan tjangkem menga kaya arep ndjerit, njekeli adine lanang isih tjilik, ngawasake Wiradi kang kanti rasa wegah metu saka kamar gede. Wiradi kaya landak kang wis lumpuh merga keplengen beluk kepeksa metu nglempuruk ninggal rongge. Weruh patrape Elok lan adine kuwi, Wiradi rada isin.	29	Watak Elok & Wiradi
41.	Sakwise iku pak Naja bandjur njritakake kaanan ing kuta kang wose tansah ora aman kanggone para nom-noman. Akeh wong dadi mata2 Landa	30	Latar Sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	kang njilakaake wong2 sing anti Landa. Nanging uga akeh mata2 Republik sing njilakaake wong2 sing pro Landa.		
42.	“Kula pun matur ramane, ampun njambut damel kalih Landi. Nanging ramane boten nggega. Kula pun kuwatos mawon kalih ramane niku....”	30	Watak Wiradi
43.	“..... La enggih niku nak. Dereng tebih kula saanak kula ninggal dokar, djaran sak kusire sing pun boten kening dirimat niku, ndadak kepireng geherenge prahoto. Pun radi surup wekdal niku. Kula kuwatos niku prahotone Landi. Mila kula saanak kula ladjeng minggir umpetan ing galengan. Djebul sing numpak prahoto niku lare2 Te-pe* (Tentara Peladjar) Klaten, sadjak sengkut adjeng teng Sala. La ngretija rak nunut dados boten rekaos mlampah ketajalan ngantos dumugi mriki...”	31	Latar sosial
44.	“Jen kula punika lare ndusun kok mas. Punapa2 tansah samar lan adjrih. Pramila sampun tjarijos ingkang ngadjrih-adjrihi.” Pantjen, Elok botjah sing ora bisa ngempet eluh utawa gumun. Jen ana wong tjrita bab sija2 utawa sing memelas, deweke mesti melu motjap: “Ah, alaah!” karo gedeg2 sedih.	32	Watak Elok
45.	“Ing dusun sedaja tasih ngangge arta ORI tok inggih? Ing kita ngriki sampun sepalih-sepalih, wonten ingkang ORI wonten ingkang Nica. Sampun tjelak2 pawon lo mas, mangke sangit. Kula inggih angkel kok, tiyang punika kok inggih ladjeng tumut2 purun nampi arta Nica. Nebih lo mas kula bade ngradjang brambang, mangke tingal saget ngemu eluh. Aneh inggih mas. Kula lare dusun ngungsi dateng kita, dene lare2 kita sami ngungsi dateng dusun. Wonten dusun pantjen tentrem inggih mas, boten geger kados ngriki...”	33	Latar Sosial
46.	“Ah, ing dusun sapunika inggih boten tentrem kados rumijin. Saben endjing dipun titir mortir....” “Mortir?” “Inggih. Lan mortir2 punika rumijin katah kurbanipun sarta damel geger.	33	Latar sosial
47.	“O, inggih. Kadospundi ta mas bab ingkang raji punika?” “Pijambakipun punika bijantu wonten Biro	34	Latar papan

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	Perdjuwangan Putri ing Balapan. Kala semanten saweg angsal giliran dines, ndadak dalunipun Welandi ngebroki kita. Djeng Wiras ladjeng boten mantuk ngantos sapriki.”		
48.	Wiradi golek akal. Golek tjrita2 sing lutju. Deweke kelingan Sukardiman sing seneng mbeda kantjane. Sukardiman pantjen kerep mbanjol.	35	Watak Sukardiman
49.	Sasuwene pada omong-omong kuwi nom-noman loro mau pada lali kaanan sakiwa tengene. Wiradi lali jen deweke ki pemuda pedjuwang kang lagi ketjepit ana daerah pendudukan lan dadi beburone Landa. Dene Elok lali ngulat-ulatake adine kang dolan ngliter ana omahe tangga2. Loro-lorone pada lena.	36	Latar sosial
50.	“Keng rama punapa boten ngasta?” Elok gedeg. “Bapak punika Replubikein tulen.” Wiradi krasa didjenggung atine. “Lha menawi dhahar kadospundi?” Elok genti krasa jen dipasangi, diwelehake. Atine mrina. “Sapunika namung saget sesadejan. Nanging ingkang makaten punika inggih boten mingsra. Rasukan sembet2 boten bedjadji malih sapunika, margi tjita-tjita enggal sampun sami dateng saking Semarang. Ewasamanten bapak boten kersa pados pedamelan dateng Walandi. Dipun labuhi kula lan Hebat boten neda tinimbang njambutdamel kalijan Landi.”	38	Latar sosial
51.	Wiradi saiki luwih jakin, jen pak Naja ora gelem njambutgawe karo Landa. (Nanging wong ki ora kena pertjaja tok marang kejakinane!). Wiradi krasa, jen ulihe Wiradi iku dening pak Naja dianggep pengetjut. Kok mung samono semangate pradjurit. Kudune mau bengi rak ja nekat nlusup metu saka ngomah terus nggeblas lunga kaja patrape prajdurit lanang tenan. La Wiradi kok ora! Ndepipis njang ngisor longan!	38-39	Watak Wiradi
52.	Wungu sare pak Wiradad ngetokake rotine, diiris-iris ana medja dhahar arep diedum. Wiradi kang ngawasake patrape bapake ora sranta. “Pak, punika tetedan Welandi,” ature Wiradi. “Ning matuk karo wetengku lan padarane ibumu. Weteng tuwa.” “Nanging wekdal punika pak, djaman pergolakan punika pak, ingkang mekaten punika	40-41	Latar sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	<p>haram. Neda roti punika dipunharamaken dening para pedjuwang.”</p> <p>“Alah kok aneh2 wong enom saiki, wis lali bab kuwarasan. Wong enom saiki mung ngetutake karepe dewe wa, ngetutake mangkele ati. Roti sing tjotjok karo weteng tuwa disengguh panganan mendemi.”</p> <p>“Mesti kemawon pak. Margi ingkang badhe nemtokaken djaman punika lak lare2 enem. Dados pantes jen para nem-neman nemtokaken tetedan ingkang bakal kaulu bangsanipun. Tijang enem2 kuwatos kemawon margi tetedan roti ingkang etja punika bakal ngratjuni gagasan bab kamardikan negara...”</p> <p>“Jen kowe ora gelem mangan ja uwis, ora susah ngomel!” Sentake pak Wiradad.</p> <p>Wiradi anjel banget atine, kebatjut ora bisa menda:</p> <p>“Pak, tijang Djawi, tijang Indonesia ingkang neda roti punika namung mata2 mengsah!”</p> <p>Wiradi setengah ndjerit muni mengkonono mau.</p>		
53.	<p>Wiradi rada kaget krungu suwarane Elok tjedak ing kupinge. Sadjake Elok nututi menjang pawon. Sadjake Elok kepengin melu njangga karanta-rantane atine. Tjles, Wiradi bandjur kaja botjah tjilik kang membeg2 arep madulake uneg-unenging atine marang ibune. Udjug2 saiki deweke krasa jen batine satemene wis suwe kelangan katresnaning ibu. Sawise Wiranta lair, sawise Wirastuti ana, deweke rumangsa kalah ngrebut sihe wong tuwane. Ibune pidjer ngelem Wiranta sing teges, lantip, sekolahe munggah terus nututi kangmase. Wiradi ora keduman papan ing atine ibune. Ndadak saiki, bareng wis pirang2 taun kulina tanpa pengemong, karanta-ranta idjen, kok ana wanita ambeg welas ngulurake tangane ngelus-elus pundake. Wiradi rumangsa nemu pangajoman kang ajub banget.</p>	42	Watak ibu, Watak wiranta, watak wiradi
54.	<p>Djam lima wis ora ana wong kumliwer ing endi2 wiwit pada keprungu suwarane mesing teng, gereng2 nggegirisi. Pak Wiradad enggal nutup lawang ngarep, kaja2 wedi djam malam, nanging sebenere kesusu enggal bengi, supaya Wiradi enggal mudun. Ngarepake srengenge surup, wong2 lagi wani ngudunake Wiradi saka nduwur</p>	45	Latar Sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	pjan. Weruh embesan getih ing sirah pak Naja sing saiki saja katon gede satutup tjangkir, Wiradi ngeres atine, ora uwis ² olehe nutuh sikile olehe lantjang. Nanging piye maneh, kabeh mau kelakon ora djinarak.		
55.	Bengine, sawengi ora ana baneke bedil sumbar-sumbaran kaja adate. Jen keprungua jam sidji-loro, utawa adoh banget. Landa nganaake nganglangan patjak baris gedhen, teng ² pating sliri liwat dalan ² ing kuta.	46	Latar sosial
56.	Dene bu Wiradad sing mau awan sadina ora rewel lan ora ngendika apa ² kadjaba kang perlu kagem salirane dewe, ndadak nglindur, peteng ² wungu ndjenggirak mentelengi Wiradi kang turon ana dipane Wirastuti. Bu Wiradad ngendika sora: “Nang! Kowe ki ora tangi?! Djam pira iki? Adimu saiki rak wajahe kok pethuk. Kowe ora gelem metuk adimu?” Mesti wae kang mengkono iku ndadekake bingunge Wiradi. Tudjune pak Wiradad ambeg sareh, amba ichtijare. Nganti bab mau ora suwe olehe dadi bendrong. Bareng wis emut marang kaanane, bu Wiradad bandjur muwun. Wiradi welas weruh ibune kaja mengkono, nanging uga kelara-lara dene ibune isih nggagas jen ilange Wirastuti Wiradi sing tanggung djawab, Wiradi sing marahi. Pantjen kerep ibune kurang pitaja lan isih nuding marang deweke ngono kuwi. Nanging saiki iki luwih dening gede nggawe karanta-rantane atine Wiradi.	46	Watak Wiradi, watak Ibu
57.	Kaja wis pantjen pada karepe, botjah loro mau bandjur milih panggonan pawon kanggo djedjagongan. Saiki sikepe luwih prei, olehe tetuturan luwih bebas atut surasaning ati kang lagi mongkok. Wiradi wis wani srekanan, Elok wis wani mlerok karo ngempet anjele ati dibeda djaka. Sadjake atine wis pada kepentjute. Mung sidji kang ngendeg-endegi ketrutjute tembung sesembranan adjak-adjakan urip bebarengan, jaiku Wiradi tansah mikirake tjagaking urip tembe buri. Wiradi kuwi kagolong wong sing tansah ngati-ati, nganti kadang ² kebangeten anggane ngati-ati kuwi. Marga pantjen sabendinane jen deweke luput gawene sitik wae,	48	Watak Wiradi

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	ibune olehe njaru siku maoni ora tedeng aling-aling. Kabeh2 kanda, luwih maneh ibune, jen Wiradi ki bodo, ora bisa tjekel gawe kaja adine. Saiki deweke wis umur selawe, sekolah teknik pertama ora rampung2, dene adine-Wiranta- wis lulus sekolah guru lan mulang ana SMP. Jen wis nggagas bab tjekel gawe kuwi lo, njut Wiradi bandjur tjilik atine, ora wani ngomong sembranan bab djedjodowan. La ja ta, gek apa mengko sing dienggo tjagak urip wong deweke durung tjekel gawe?		
58.	“Wonten tijang sadejan pohung, nitik grija punika lan madosi pandjenengan, mas,” tjeletune Elok klesak-klesik. “Sadejan pohung? O, sepunika dinten Djumuwah rak inggih? Mbokmanawi pak Lodang tijang punika. Pak Lodang punika tijang dusun Bekonang ingkang asring mlebet kita sadejan pohung. Dening lare2 sok dipun titipi kabar kangge kaluwarga ing nglebet kita.” Kanthi mindik2 Wiradi golek intjengan.	50	Watak Wiradi
59.	“Den Wiranta wiludjeng dumugi ing Bekonang. Nanging sapunika sakit sanget, benter lan dleming den. Pupunipun tatu kalih panggenan radi danget. Sapunika diupakara pak Midu, dukun wingkinge lurahe nika lo den,” kodjahe pak Lodang. “Mesakaken nggih pak dik Ranta.”	50	Latar papan
60.	Rada sawetara tawang2 tangis mengkono. Bareng rada menda, Wiradi mrajogaake jen betjike Elok enggal nututi pak Lodang wae, kang mestine parane ngetan menjang Warungpelem, jaiku dalan menjang desane.	53	Latar papan
61.	Pak Lodang ora katon. Ditututi tekan prapatan lurung Mesen meksa ora ketemu. Bareng tekan prapatan, djegagik, weruh wong rubung2 diklumpukake dening serdadu2 walanda sing ngalang-alangi dalan. Pendjagaan keras! Wong2 liwat pada digledahi. Ana panserwagon lan power pada mandeg satjedake kono. Sawetara wong sing digledah ana sing terus dikon mlebu menjang montor2 iku.	53	Latar papan, Latar sosial
62.	Elok ora wani balik. Deweke mlaju ngidul ngener Pasar Gede, liwat ngarepe Babahsetu terus manengen, lan liwat kampung tjina. Dadi	54	Latar papan

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	mubeng.		
63.	Awan kuwi sadina wong saomah pada ora djendjem atine bareng krungu kedadejan bab pak Lodang nggawa lajang kuwi. Pak Naja, sing blebedane sirahe saja rapet lan kandel, ora uwis2 angggone nggetunake tingkahe wong wadon2 olehe sok kurang pikir kuwi. Pak Naja njoba ngreka-reka ngumpetake Wiradi lan gawe awatan ngena-ngene jen ana pitakon apa2 mengko saka Landa sing dikira bakal nekani omahe perlu njekel Wiradi. Nanging ora wurung ja dibantah dewe sakabehe ichtijare kuwi, marga perkaraken saiki wis njepit, ora bisa utjul. Wiradi kari ngenteni tekane Landa, utawa jen isih pinaringan slamet, ja ngenteni bengi. Satekane bengi Wiradi bisa ontjat saka omah kono.	56	Latar sosial
64.	Wiradi ngrungokake rerekane pak Naja karo mantuk2, nanging ketara jen ora mudeng lan ora ora ketampan kanti temen. Wiradi dewe uga ora duwe wawasan kang waskita. Deweke dewe pidjer2 ngundjal napas.	56	Watak Wiradi
65.	Sadjrone meneng pangudarasane Wiradi saja ribut ora karuwan. Deweke kepengin srengengene enggal lingsir, enggal surup, lan jen wis ngono deweke enggal bisa ontjat saka ngomah kono. Nanging deweke wedi jen sadurunge surup serdadu2 Landa pada teka, kang ateges deweke ilang kamardikane kang saiki iki. Dadi pije iki, apa sing kudu ditindakake? Apa ichtijare? Deweke djudeg. Lan wekasane ja mung kudu nunggu, ngenteni jen wis ana apa2. Saiki deweke krasa ngenes tenan, ngerti jen ngenteni samubarang sing gumantung saka lijan iku babar pisan ora kepenak. Gek srengenge ngene ki sadjake ja ngetje mbrengkelo. Mlaku lendreg2 kaja mbeda sing pada njedihake awan, kaja melu2 ndedawa kedjengkelan.	58	Watak Wiradi
66.	Kotjapa, wekasane dina klakon teka tanpa ana reribet apa2. Serdadu2 ora teka nganti surup. Kaanane ngomah owah dadi bungah lan pada ngutjap sukur. Saiki wektune krasa sumrepek, kabeh sarwa kesusu njiapake Wiradi arep ontjat. Wiradi nganggo sepatu tjepet2, njabukake pistule, nggoleki petjine. Pak Wiradad gupuh njedijaake apa2 sing kira2 perlu kanggo anake	58	Latar sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	ana pradesan. Pijambake wis milihake djas amoh, ora sida, terus diganti sarung wae disangokake. Pak Naja memeling supaya dikandaake menjang botjah2 ing pedalaman jen wong tuwa2 ing kuta semangate isih panggah bijantu Republik, lan mudjekake supaya perdjuwangane pemuda2 wektu iki ora muspra, ana djlentrehe ing tembe buri, mesti kasil lan lija-lijane. Pak Naja sing suwarane serak kuwi pantjen pinter sesorah sadjake.		
67.	Weruh glagate ibune sadjak sumeh lan eling marang dleminge Wiranta, Wiradi arep matur jen saiki adine kuwi isih panas lan ngatang-atang ana Bekonang, nanging Wiradi kelingan kadadejan mau awan mula bandjur ora tega matur ibune, kuwatir jen salah tanpa maneh.	59	Watak Wiradi Latar papan
68.	Budale Wiradi wis ngantjik wajah wengi. Djleda-djledore botjah2 gerilja lan mata2 mungsuh utawa patroli2 Landa wis rame rata sakuta. Wengi iki sadjake botjah2 aktip banget, marga wingi sawengi pada kebeteng ora bisa polah deneng grebegane Landa kang patjak baris ana djroning kuta.	59	Latar sosial
69.	Merga kebaking gagasane iku, meh wae Wiradi kurang prajitna. Kanjatane jen metu njang desa ki gampang lidok. Landa wengi kuwi nguwati tenan pendjagane ing tepis piringe kuta sisih wetan, saurute Bengawan Sala. Wiradi rada bingung. Deweke nlusup2 liwat barongan-barongan, bareng arep metu, djegagik weruh ong meger2 nunggu duabelaskomatudjuh. Deweke enggal njlintut2 metu dalan lija, nanging wekasane ja mung kaadang-adangan glibete serdadu2 Landa. Nalika isih tjilik Wiradi demen banget djelungan, lan ngetje nglimpe botjah2 sing pada nggoleki, mlaju slintat-slintut tanpa wedi. Saiki ki ndadag deweke lumpuh atine, ora wani njoba nglimpekake mungsuh nlusup mbobol barisan. Ja sapa ta sing kumendel, la wong jen konangan ora mung dielokake kaja botjah dolanan, nanging dibedil nganggo mimis kang ndjalari pati! Wengi iki sadjake wis ngadoh-adoh saka panggonane mungsuh isih konangan wae.	60	Latar papan Latar sosial
70.	Nalika Wiradi ndjedul saka sawenehe omah	60-61	Latar papan

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	kampung kang wis suwung, ndadag konangan sagrombolan regu Landa kang lagi djaga ² . Terus wae deweke disoroti lampu lan diudani peluru. Wiradi mlaju slintutan sipat kuping lan dadi buron. Tudjune deweke rada apal kaanane kapung kono, dadi tjepet mblusak-mblusuke. Deweke ora wani suwe ² mandeg umpetan ana daerah kono, jen weruh dalan aman, deweke enggal nggeblas ngadoh liwat dalan mau. Kontrang-kantringe plaju Wiradi wis ora nggagas lija maneh kadjaba njlametake njawane, weruh ² deweke wis keplaju tekan kuburan statsijun Djebres. Ing kono lagek krasa rada aman, plajune rada sareh, napase kaja pedot-pedota, kringete dleweran. Dalan menjang desa ora saja tjedak. Upama liwata Djurug ja saja gawat, sebab kreteg kana ora tau limpe saka pangawasane Landa.		
71.	Kanti glojoran, Wiradi mlaju mrepet ² kalenan njoba mulih liwat kampung Kepunton.	61	Latar papan
72.	“Aku kudu mulih sadurunge semaput,” pikire. Deweke mlaju maneh. Saiki plajune ngulon. Saiki plajune ora nginggati bedil. Saiki plajune ora merga kepengin tjedak lan krungu kabare adi-adine. Saiki plajune kepengin enggal ambjuk ing pakone wong ² sing pada trisna njang deweke ing ngomah. Saiki plajune kanti nijat jen deweke kudu ditulungi, diupakara, dimesakake. Kanti glojoran, Wiradi mlaju mrepet ² kalenan njoba mulih liwat kampung Kepunton.	61	Watak Wiradi
73.	Ing kamar gede, bu Wiradad sing sarejan karo karo garwane ngendika: “Mas, napa kinten ² Wiradi wiludjeng kepanggih adine nggih?” “Embuh ja bu. Wong Wiradi ki sok dlongap-dlongop kurang pikir, sok ora waspada, sok tjilikan aten.” “Enggih niku ta sing kula pikir niku. Wong botjah kok sadjak bodo, gedeja gede gombong.” “Ah, ja muga ² wae pada slamte kabeh bu.” Pak Wiradad ngundjal napas, kaja ² krasa jen ana sing ora kepenak njang ati.	62-63	Watak Wiradi
74.	Wiradi mung ngrudjuki apa ngendikane ibune wae, sanadyan ing batin rada nalangsa bab olehe kasoran adjine duwit bangsa dewe, duwit ORI.	66	Latar sosial

Tabel salajengipun

No	Kutipan saking novel	Kaca	Katrangan
	Nanging keprije maneh, kanjatane ngono, lan upama Wiradi ndjlentrehake larah-larahe bab iku ja mung kuwatir jen ndjoderake katentremane wae. Dadi Wiradi ja mung montak-mantuk tanpa nijating ati.		
75.	Elok njawang pak Lodang, kaget. Raine pak Lodang pada pating brendjul, alise petjah-petjah abuh, dene lambene njremumuh abang. Elok ngempet djerit, tangane nutupi tjangkeme kang menga, mripate melek amba. Deweke terus ngreti jen sawengi mau bengi pak Lodang mesti dipilara, disiksa dikon ngaku kaja kandane Wiradi wingi. Elok trenjuh atine. Elok runtuh welase, lan jen kelingan sing ndjalari kaja ngono mau merga tingkahe lajang kanggo Wiranta, atine saja keranta-ranta.	69	Watak Elok
76.	Sing nggropjok Wiradi mung wong lima. Nanging wonge gede2, klambine pating blentong kaja matjan tutul. Salah sidjine ana sing ketara wong Indo, wong kuwi dadis djuru basa, tjrawake lan kemakine ngungkuli wong2 totok. Landa Indo kuwi saiki njembadani Suhebat nganti botjah tjilik sing budi krontjalan disikep kuwi ora bisa djerit2 maneh, mung mripate wae kang isih galak pratanda jen Suhebat durung gelem kalah.	68	Latar sosial
77.	Bareng djip loro mau sing nggawa pak Lodang dalah Wiradi wis genah lunga, wis ontjat ora kasat mat, Suhebat metu saka urung2 ngisor buk. Deweke isih ngotot wae, marani mbakjune sing nglegreg ditinggal djip karo wadul: “Wong desa kuwi mau lonju sing tak tjritakake wingi, saing ditjekel Landa ana kreteg tjijut butulan njang gredja Purbajan. Gak ngira aku, deweke iku mata2. Ju, besuk jen aku wis bisa mbedil, wong desa sing dodol pohung iku mesti tak bedil disik dewe.”	70	Latar papan